

IN MEMORIAM JONUI PAULIUI II

Wygnai. 1999. Grzegorz Gałązka nuotr.

MEILĖ, STIPRESNĖ UŽ MIRTĮ...

Balandžio 8 d. milijonų milijonai žmonių savo televizorių ekranuose matė į Jono Pauliaus II laidotuvių apeigas Romos Šventojo Petro katedros aikštėje susirinkusius šimtus valstybių vadovų ir tūkstančius tikinčiųjų. Sakoma, kad aikštę supančios kolonados simbolizuoja visą pasaulį apglėbiančias Bažnyčios rankas. 2005 m. balandžio 8 d. tas architekto sumanymas tapo regima ir patiriama tikrove. Jono Pauliaus II laidotuvės, didžiausios visų laikų laidotuvės, man priminė kitą, daug anksčiau įvykusią ceremoniją ir privertė dar kartą susimąstyti apie Bažnyčios istorijos paslaptį.

1878 m. mirė popiežius Pijus IX. Kai po trejų metų jo palaikai iš Vatikano Šventojo Petro bazilikos buvo gabenami į Šventojo Lauryno už Romos miesto sienų baziliką, procesiją sustabdė Romos antiklerikalai pabandė įmesti Popiežiaus karstą į Tibrą... Kas bendra tarp šio smurtingo XIX a. popiežių istorijos epizodo ir Jono Pauliaus II laidotuvių?

Manau, jog daug daugiau, nei atrodytų. Visų pirma, Jonas Paulius II popiežium

Pijų IX paskelbė palaimintuoju drauge su savo amžininku Jonu XXIII. Katalikiškoje ir pasaulietinėje historiografijoje šie du popiežiai laikomi priešybėmis – Pijus IX dažnai vadinamas ultrakonservatyviu, Jonas XXIII – liberaliu ar „moderniu“ popiežiumi, pradėjusiu Bažnyčios „atsinaujinimą“.

Jonui Pauliui II toks supriešinimas, atrodo, nebuvo priimtinas. Jam du beveik šimtmečio atskirti popiežiai buvo Bažnyčios ganytojai, siekę savo sunkiais laikais vykdyti Išganytojo priesaką šventajam Petriui „Ganyk mano aveles“.

Žvelgiant į Jono Pauliaus II pontifikatą nuo jo laidotuvių slenksčio, taigi jau iš šios tokios istorijos perspektyvos, akivaizdu, kad šis pontifikatas neatskiriamas nuo Naujųjų laikų popiežių istorijos, prasidėjusios su Pijaus IX valdymu.

Pijaus IX valdymas laikomas bene ilgiausiu Bažnyčios istorijoje – jis truko 31 metus. Šis popiežius paskelbė Švenčiausiosios Mergelės Marijos Nekaltojo Pradėjimo dogmą ir sušaukė Vatikano I Susirinkimą, paskelbusį Popiežiaus neklystamumo dogmą bei pasmerkusį intelektualinius modernių laikų paklydimus – materializmą, panteizmą ir ateizmą.

Pijus IX pašventė pasaulį Švenčiausiajai Jėzaus širdžiai ir pakėlė į altorių garbę iki tol neregėtą skaičių palaimintųjų ir šventųjų.

Per Pijaus IX pontifikatą liovėsi egzistuoti Popiežiaus valstybė, senoji popiežių sostinė Roma tapo suvienytos ir sekuliarios Italijos karalystės sostine.

Pijus IX išakmiai pabrėžė, jog kintamame pasaulyje Bažnyčia atstovauja nekintamoms vertybėms, ir priešinosi tuo metu populiariai idėjai, jog Bažnyčia privalo keistis su laiko dvasia ir prie jos prisitaikyti.

Pijus IX buvo ir populiarus, ir nekenčiamas popiežius. Netekęs savų valdų ir pavaldinių, jis tapo regimu pasaulio katalikų vadovu, pirmuoju popiežiumi, kurio atvaizdus buvo galima rasti ne tik italų, bet ir vokiečių, airių ar šveicarų katalikų namuose. Pijaus IX valdymas susilaukė aršios sekuliarių politikų ir mąstytojų kritikos bei atviro priešiško. Nuo jo laikų, kalbant apie Bažnyčią ir jos ganytojus, nuolat pasitelkiama liberalumo – konservatyvumo priešprieša. Šią priešpriešą naudoja ir sekuliari kultūra, ir patys katalikai.

Pijaus IX įpėdiniai ėjo jo nužymėtu keliu – skatino Bažnyčios vidinį susitelkimą, rūpinosi jos gyvybingumu, atsiliepdavo į sparčiai kintančias Naujųjų laikų pasaulio aplinkybes.

Leonas XIII (1878–1903) suformulavo socialinio Bažnyčios mokymo pagrindus, skatino misijų veiklą, siekė kalbėtis su Rytų Bažnyčiomis, protestantais ir anglikonais.

Pijus X (1903–1914) siekė atnaujinti Bažnyčios gyvenimą, pertvarkė Romos kuriją, sustiprino kunigų rengimą ir tikinčiųjų katekezę, įvykdė liturginę reformą.

Benediktas XV (1914–1922) bergždžiai bandė sustabdyti betvinkstančią Pirmojo pasaulinio karo audrą. Prasidėjusį karą jis pavadino „beprasmiškais skerdynėmis“, susilaukdamas aršaus įvairių tautų nacionalistų atsako. Popiežius rūpinosi nukentėjusiais per karą bei skatino susitaikyti kovojančias šalis. Su naujomis, po karo atsiradusiomis Europos valstybėmis jis siekė užmegzti diplomatinis santykius. Jauna Turkijos valstybė Stambule Benediktui XV pastatė paminklą, kurio postamente buvo įrašyta: „Tautų geradariui, kuriam nebuvo svarbi tautybė ar tikyba“.

Pijus XI (1922–1939) susitaikė su Italijos karalyste ir su ja sutarė dėl Vatikano miesto valstybės įkūrimo 44 Šventojo Petro baziliką supančiuose hektaruose. Didžiausias Pijaus XI rūpestis buvo nacionalistinis ir komunistinis totalitarizmas, siekę valdyti visą žmogaus gyvenimą. Atskirais dokumentais popiežius pasmerkė ateistinių komunizmą, vokiečių nacionalsocializmą ir italų fašizmą. Enciklika *Casti connubii* Pijus XI apibrėžė krikščioniškąją santuoką ir pasmerkė kontracepciją.

Pijus XII (1939–1958) valdė Bažnyčią per sunkius Antrojo pasaulinio karo metus ir per Šaltojo karo erą. Jis rūpinosi karo sunkumus patiriančiais asmenimis, padėjo nacių persekiojamiems Romos ir Italijos žydams. Po karo Pijų XII itin neramino sparčiai plintantis sovietinis komunizmas. Josifas Stalinas laikė šį Popiežių vienu rimčiausių savo priešų. Katalikai, ypač katalikų dvasininkija, Sovietų Sąjungoje buvo negailestingai persekiojami.

Pijus XII išplėtojo Bažnyčios mokymą apie Bažnyčią kaip mistinį Kristaus Kūną. Val-

dant šiam popiežiui, buvo atnaujinta liturgija, išsiplėtė ir pagilėjo patristikos ir Šventojo Rašto studijos. 1954 m. Popiežius, pasitaręs su vyskupais, iškilmingai paskelbė Švenčiausios Mergelės Marijos dangun ėmimo dogmą.

Pijus XII buvo pirmasis popiežius, plačiai pradėjęs naudoti naujas komunikacijos priemones – radiją ir televiziją. Jo kreipimaisi per dar Pijaus XI įsteigtą Vatikano radiją buvo transliuojami visam pasauliui.

Jonas XXIII (1958–1963), išrinktas po ilgo Pijaus XII pontifikato, pareiškė sieksias visų pirma būti geru ganytoju. Jonas XXIII išplėtė ir sutarptautino kardinolų kolegiją. Šiam Popiežiui rūpėjo dvi pagrindinės problemos – taikus sugyvenimas pasaulyje ir Bažnyčios misijos atnaujinimas, arba, kaip jis pats sakė, „naujosios Sekminės“.

Jonas XXIII paskelbė taikaus skirtingų politinių sistemų sugyvenimo, pagrįsto pagarba žmogaus teisėms, principą. Jis buvo pirmasis Popiežius, susitikęs su komunistinės valstybės, Sovietų Sąjungos, vadovu – Nikita Chruščiovu.

Jo įpėdinis Paulius VI (1963–1978) užbaigė Vatikano II Susirinkimą, įgyvendino Romos kurijos ir liturgijos reformą. 1964 m. jis aplankė Šventąją Žemę ir Jeruzalėje susitiko su Konstantinopolio patriarchu Atenagoru I. Tais pačiais metais Paulius VI dalyvavo Bombėjuje vykusiame Eucharistijos kongrese. 1965 m. jis kalbėjo Jungtinių Tautų generalinėje asamblėjoje Niujorke. 1969 m. aplankė Uganda, 1970 m. lankėsi Maniloje...

Didžiausio atgarsio ir pasipriešinimo sulaukė Pauliaus VI enciklika *Humanae vitae*, pamerkusi dirbtinę gimstamumo kontrolę. Paulius VI drauge su Konstantinopolio patriarchu paskelbė bendrą deklaraciją, kurioje buvo atšaukti abipusiai iškeikimai. Jis ieškojo gilesnio dialogo ir su Anglikonų Bažnyčia.

Paulius VI pirmą kartą istorijoje suteikė garbingą Bažnyčios mokytojo – daktaro vardą dviem moterims – šv. Teresei Avilietei ir šv. Kotrynai Sienietei. Per Pauliaus VI valdymą iki 138 narių išsiplėtė ir tikrai tarptautinį pobūdį įgavo kardinolų kolegija.

Visų minėtų popiežių pontifikatus lydėjo Bažnyčios ir popiežiaus institucijos kritika, teiginiai apie menkstantį Bažnyčios vaidmenį pasaulyje. Tokios kalbos buvo nuolat girdimos ir per Jono Pauliaus II (1978–2005) pontifikatą, prasidėjusį po vos mėnesį trukusio Jono Pauliaus I valdymo. Jonas Paulius II išvedė Bažnyčią iš sunkaus XX a. Nesunku pastebėti, jog jo pontifikate galima surasti visas ką tik išvardytų jo pirmtakų veiklos temas...

Atsiveikindami su Jonu Pauliumi II, katalikų ir pasaulietiniai žurnalistai bei mąstytojai jį minėjo kaip Popiežių, daug nuveikusį tarptautinės politikos scenoje, negailėjusį griežtų žodžių šio pasaulio galingiesiems, prisidėjusį prie komunistinės sistemos žlugimo. Tinkintieji ir netikintieji prisiminė, kaip jis gynė silpnųjų ir vargingųjų teises stipriųjų ir turtingųjų akivaizdoje. Vakarų valstybių katalikams jis buvo Popiežius, suteikęs Katalikų Bažnyčiai aišką kryptį po Vatikano II Susirinkimo. Vieniems ta kryptis buvo labai priimtina, kitiems – visai nepriimtina... Vieni šlovino, kiti kritikavo jo moralės teologiją, jo pastangas skleisti „gyvybės kultūrą“.

Tačiau Jonas Paulius II ne tik užbaigė XX amžių, bet ir pradėjo XXI amžių. Bandant tai suvokti, man vis prisimena bičiulio teologo laiškas iš Romos: „kartu su pažįstamu kunigu, kelioms dienoms atvykusi į Romą, atsistojome į eilę, kurią italų spauda pavadino *una fila infinita* – nesibaigianti eilė. Tai, kas mane pritrenkė iš karto – aš toje eilėje atrodžiau labai senas. (Bičiuliui teologui tik 43-eji.) Daugelyje katalikiškų renginių, ypač Vakarų Europoje, aš jaučiuosi visiškai pienburnis. Tačiau čia mane supo italų paaugliai, jaunutės prancūzų, lenkų, airių poros. Toje eilėje ir supratau, kad tikroji Jono Pauliaus II mirties istorija buvo kvietimas Europos jaunimui atvykti į Romą ir čia dar kartą susitikti su Popiežiumi, kuris visą gyvenimą kreipėsi į jaunuosius, į jauniausius“.

Bičiulis teologas rašo, jog eilėje jis neištvėrė iki bazilikos durų, tačiau patyrė, ką reiškia paskutiniai Jono Pauliaus II žodžiai jauniems – „jūs ieškojau ir jūs pas mane atėjote...“

Tai, kad šio, žiniasklaidos konservatyviu ir tradiciniu vadinto Popiežiaus išlydėti į paskutinę kelionę susirinko šimtai tūkstančių, o gal ir milijonai jaunuolių, yra beveik neįtikėtina. Bet mes tai matėme savo akimis. Jono Pauliaus II mirtis paliudijo, jog labiausiai jis

Šv. Petro aikštė. Vatikanas. Fragmentas. 2001. Grzegorz Gażkowski nuotr.

paveikė ir pasiekė jaunuosius. Manipuliuojančiame reklamos pasaulyje, besikreipiančiame į pačius žemiausius žmogaus instinktus, kasmet vis labiau senstantis ir negalių kamuojamas Popiežius nieko nepardavinėjo. Jaunimui jis nekalbėjo malonių žodžių, nesistengė patikti, tačiau liudijo didvyrišką meilę ir pasiukojimą, liudijo tikrą gyvenimą pasaulyje, kuriame tikrų dalykų vis mažiau.

Jonas Paulius II skelbė Kristų, nugalintį per kančią ir mirtį. Paskutiniaisiais Jono Pauliaus II gyvenimo metais šie žodžiai vis labiau sutapo su skaudžiais ir skausmingais kenčiančio Popiežiaus vaizdais. Nuo tų vaizdų nusisukdavo ar norėjo nusisukti kalbėjusieji apie Jono Pauliaus II atsistatydinimą.

Tačiau daugybės atmintyje išliks būtent paskutinis Popiežiaus pasirodymas, jo paskutinis bandymas palaiminti Miestą ir Pasaulį. Jam nepavyko to padaryti, tačiau netrukus Šventojo Petro aikštėje pradėjo rinktis tikintieji. Kartu, palydėdami Popiežių į Tėvo namus, jie, sakytum, užbaigė ir paliudijo tai, ką Jonas Paulius II sakė visu savo gyvenimu ir savo mirtimi – nepaisant visko, meilė yra stipresnė už mirtį.

Sunkiais Bažnyčiai laikais (o kokie laikai jai buvo lengvi?) Karlas Rahneris tvirtino, jog XXI a. krikščionys bus mistikai arba jų iš viso nebus. XX a. viduryje tai atrodė neįgyvendinama. Taip nebeatrodo, nuo Jono Pauliaus II pontifikato slenksčio žvelgiant į ateitį, į XXI amžių...

Irena Vaišvilaitė

RINKAU, MAČIAU

Kukliai, kaip gyvenęs, 1978 08 06 pasimirė Paulius VI. Dar po savaitės laidojome Gervėčiuose nusipelnusių lietuvių, lenkų ir gudų ganytoją, kanauninką Stanisławą Chodyko'ą. Pasirenge giedoti prie vargonų gedulines mišias, su Liublino katalikų universiteto profesoriumi kun. Romanu Dzwonkowskiu SAC kalbamės apie laukiamus popiežiaus rinkimus.

– Kaip manai, kas galėtų dabar tapti popiežiumi? – klausia svečias. Daug galvos nesukęs, atsakau:

– Jūsų Wojtyła galėtų.

– Na jau, ne.

Po metų vėl susitinku tą bičiulį:

– Iš kur, kunige, žinojai?

– Nepažinojau, bet žinojau.

Krokuvos arkivyskupas Karolis Wojtyła patraukė mano dėmesį daug anksčiau. Gaudamas iš Lenkijos katalikiškos spaudos (ji ten nebuvo taip užgniaužta, kaip pas mus), kartais susitikdamas tenykščių kunigų, patyriau Lenkijoje esant dvi žymias Bažnyčios asmenybes: Varšuvos arkivyskupą kard. Stanisławą Wyszyński ir keliolika metų jaunesnį krokuviškį Wojtylą. Kardinolas Wyszyński buvo tikras „tiesos šulas ir tvirtuma“, labai jį gerbiau, bet širdies jis netraukė, atrodė kažkoks grėsmingas¹ ir perdėm lenkiškas, negana visuotinis. Wojtyła – kas kita. Gyvenimiškas, intelektualas, jaunimo draugas, plačių horizontų.

Kai 1970 m. pirmąsyk gavau apsilankyti Lenkijoje, labai norėjau jį Krokuvoje pamatyti. Deja, pataikiau tokią dieną, kada jis buvo išvykęs. Kurijoje radau malonų vyskupą augziliarą, kurio pavardės neatsimenu, ir labai šviesų kanclerį, kanauninką Mikołajų Kuczkowski. Ar tik ne jis buvo karo metais nuvedęs jaunąjį Wojtylą į kardinolo Adamo Sapickos slaptąją seminariją. Susibičiuliavome, susirašinėjome keliolika metų, iki jo mirties.

Palikęs kanclerystę, kan. Kuczkowski statė bažnyčią Nowos Hutos priemiestyje Mistrzejowice'uose. Stalino ir Bieruto laikais buvo į padanges keliamas naujasis pramonės miestas, socialistinis, kuriame neturėjo būti jokios bažnyčios nė vienuolyno. Net skambėdavo per radiją dainelė: po kiek metų klausiančiam, kur yra Krokuva, atsakys: „Kažkur netoli Nowos Hutos“...

Taigi kanauninkas, paskui prelatas Mikalojus tvirta ranka pastatydino ten bažnyčią ir, kaip girdėjau, tvirta ranka rikiavo savo vikarus.

Kodėl Wojtyłai tapti popiežiumi? Buvo aišku, jog atėjo laikas nutraukti itališkąją popiežių „litaniją“. Surizgusiuose po Susirinkimo Vakaruose vargiai bebuvo vilties rasti asmenį, kuris gebėtų dorotis su tokia daugybe painiavų, o štai Lenkijoje stipri Bažnyčia, priespaudos užgrūdinta, bet neuždusinta. Ir perspektyvus jaunas kardinolas (58 metai popiežiui – nedaug). Apie jį buvo girdėti pasaulio žiniasklaidoje (nuolat minimas šalia Wyszyńskio, nes kiekviena proga jie demonstruodavo vienybę), o Paulius VI dar iš arti parodė jį Romos kurijos dignitoriams, pakviesdamas vadovauti gavėnios rekolekcijoms Vatikane.

– *Habemus Papam, Sanctae Romanae Ecclesiae Cardinalem Carolum...* (pauzė) *Wojtyla...* (pauzė) *qui sibi nomen imposuit Joannem Paulum secundum.*

¹ Vėliau paskaitęs jo dvasinių konferencijų kunigams knygu, pajutau, kad jis vis dėlto mylėjo kunigus, net ir suklumpančius.

– Kas toks? Iš kur? – Netikėtumas, bet ne visiems.

Džiūgauja širdys Lietuvoje, pagautos lietuviško pavardės skambesio, gaivaus prabilimo, „pusės širdies Lietuvoje“.

A. a. kunigui Jonui Kazlauskui, esą, prasitaręs:

– Jei mano senelė būtų ilgiau gyvenusi, būčiau galėjęs pramokti lietuviškai.

1980 m., ekskursuojant po JAV, patenka į rankas naujojo popiežiaus albumas ir jame – Wadowicų vaikelio krikšto lotyniškų metrikų kopija: „Tėvas – Józef Karol Wojtyła..., motina Aemilia Kaczorowska, o jos motina – mergautine pavarde Maria Scholz“, ne lenkiška, o vokiška rašyba.

Iš visų šios mįslės aiškinimų man įtikimiausias neseniai bernardinų tinklapyje paskelbtasis: lietuvių kilmės silezietė, taigi Marytė Šolcaitė ar Šulcaitė, ištekėjusi už Kačorovskio ar Kačerauskio. Atsikliūdavo gi lietuviai XIX a. antroje pusėje į Amerikas, Anglijas, Silezijas, ne vien į Sibira.

Romantikų patriotų širdį šios žinios glosto, bet nereikėtų perdėti. Internetu pasirodė daugybė „mokslingų“ (višteliauskinų) išvedžiojimų, kad pusė Europos vietovardžių – lietuviški ir t. t. Kažkuri mokyta ponia „Lietuvos aide“ kiek anksčiau įrodinėjo, kad poteriuose skambantis „amen“ – iš lietuviškojo „amo“; kitas ponas randa etruskų paminkluose lietuviškus užrašus šiuolaikine rašyba...

Pats Jonas Paulius II mylėjo greičiau Adomo Mickevičiaus Lietuvą „su Taja, kuri šviečia Aušros Vartuose“. O kad yra Lietuvos laisvės bylai pasitarnavęs daugiau, negu buvo galima laukti, tai tiesa. Visam pasauliui išgarsino jo pamirštos Lietuvos vardą ir persekiojamą jos Bažnyčią per šv. Kazimiero jubiliejų 1984 ir Lietuvos Krikšto jubiliejų 1987 metais.

ROMOJE

Pusantrų metų praėjus nuo Jono Pauliaus II pontifikato pradžios lankosi Romoje vyskupas Liudvikas Povilonis ir jo palydovai: kun. dr. Pranciškus Vaičekonis turi patvarkyti kažkuriuos Lietuvos vyskupijų tribunolų klausimus, o kun. Vaclovas Aliulis – pristatyti Romos lietuviams teologams viso Romos mišiolio bei dalies Mišių lekcionario vertimus ir palydėti vyskupą, kai teiks šiuos tekstus apbruoti Dievo garbinimo kongregacijai.

Skaitinių vertimai patvirtinami per porą dienų, o mišiolio vertimas užtrunka. Mat esmines duonos ir vyno konsekracijos formules turi asmeniškai patvirtinti Šv. Tėvas, gavęs jų analitinę pažodinį lotynišką vertimą, o čia dar susergera mūsų vyskupas, gydomas *Policlinico Gemelli*, kur vėliau bus gydomas popiežius.

Vyskupas pasveiko, artėja laikas mums kelti sparnus į Lietuvą, ir gauname audienciją per patį popiežiaus 60-ąjį gimtadienį, gegužės 18 d.

Popiežius vėlavo, užtrukęs specialioje audiencijoje jaunimui. Pasveikinome, jis paklausinėjo, ką kas beveikia Lietuvoje, ir buvo proga priminti, jog esame atvežę mišiolio vertimą. Fotografas vis spragėjo įvairiais mūsų pasisveikinimo momentais, galiausiai Šv. Tėvas ir besakęs arkivyskupiui Achillei Silvestriniui ir monsinjorui Audriui Juozui Bačkiui: – Jūs, vatikaniškiai, pasitraukite į šalį, *adesso noi lituani faremo una fotografia!* (dabar mes, lietuviai, nusifotografuosime). Visiems patiko šis sąmojis. Prisiminęs, ko mes dar laukiame, popiežius netrukus patvirtino svarbiausias Mišių eigos formules, Dievo Kulto kongregacija gegužės 20 d. parašė reikalingą dekretą, ir mes grįžome laimingai.

Po metų, 1981-ųjų gegužę vysk. Povilonis vėl pasiima mane į Romą. Drauge vyksta vysk. dr. Romualdas Krikščiūnas. Pagrindinė užduotis – dalyvauti Konstantinopolio I Susirinkimo 1600-ųjų metinių minėjime². Deja, Šventasis Tėvas laikinai grįžęs iš ligoninės po nelemtojo atentato. Tik trumpai pamatome jį vidiniame Šv. Petro bazilikos balkone, o po kelių dienų vėl liūdna žinia – virusinės infekcijos sukeltas pablogėjimas.

Trečias mano apsilankymas Šventajame Mieste – 1983 m. rugsėjis. Keliauju kaip vyskupo Julijono Steponavičiaus pasirinktas palydovas džiugia proga: tvirtuolis mano ganytojas po 33

² Tame Susirinkime dogmatizuota Šventosios Dvasios lygybė su Tėvu ir Sūnumi. Jubiliejuje dalyvavo aukšti Konstantinopolio patriarchato atstovai.

metų vyskupavimo ir 27 metų tremties (dar nesibaigusios) pirmą kartą gavo leidimą aplankyti Šventąjį Tėvą. Keliaujame keturiuose: prisidėjęs vysk. Juozas Preikšas ir tėvas Jonas Dominykas Grigaitis OP.

Palydėjau vyskupą Julijoną į Valstybės sekretoriata, ilgai su juo kalbėjosi sekretoriato vadovai (laukiau koridoriuje). Kitą dieną *Osservatore Romano* skelbia, kad popiežius Jonas Paulius II privačioje audiencijoje priėmė Vilniaus arkivyskupijos apaštalinį administratorių, vyskupą Julijoną Steponavičių. Kai vyskupas grįžo į *Villa Lituania*, sužinojome, kad audiencija įvyko prie pietų stalo. Man buvo gaila, kad Šventasis Tėvas nesurado laiko atskirai su tremtiniu vyskupu išsikalbėti.

Spalio 4 d. vakarą popiežius pats suteikė vyskupo *sakrą* artimam savo bendradarbiui, monsinjorui Audriui Juozui Bačkiui, kurią čia pat pakėlė arkivyskupu ir pasiuntė pronuncijumi į nedėkingąją Olandiją. Abu iš Lietuvos atvykusius vyskopus popiežius pasikvietė savo asistentais – konkonekrantais. Apeigų pertraukoje meiliai pasikalbėjo su mūsų didžiuoju kovotoju, monsinjoru Alfonsu Svarinsku (tiksliai nebeatsimenu, gal ir su seserimi Nijole Sadūnaitė, jei tik ji dalyvavo). Po poros dienų palydėjome imponuojantį lietuvių Apaštalu Sosto diplomata, išskrendantį į tarnybos vietą.

Vyskupas Steponavičius neatrodė nusivylęs savo pasimatymu, bet dar laukė antro pakvietimo. Sakė, į jokių Romos renginių nevyksiu, o jei popiežius vėl pakviestų – taip. Pakvietimas atėjo po pustrėčių metų – nebe į Vatikaną, o į dangų, ir palydėjo jį speciali Šv. Tėvo malda.

Buvo taip. 1991 m. birželį Jonas Paulius II lankėsi Lenkijoje ir susitiko Lomžoje su maldininkais iš Lietuvos. Pasakęs pamokslą ir palaiminęs, popiežius beišeinas iš katedros ir besu-
situris lygiai ties manimi. Pačiumpu jo ranką ir sakau:

– Šventasis Tėve, arkivyskupas Steponavičius sunkiai serga, labai silpnas.

– Pasakyk arkivyskupui, kad aš meldžiuosi už jį.

Naktį grįžome į Vilnių, rytą su vyskupu Juozu Tunaičiu nuvažiavome į ligoninę. Arkivyskupas iš tiesų silpnutis. Pasakau, kas liepta.

– Dėkui, – vos girdimai atsakė. Po poros dienų iškeliavo.

Jaučiuosi laimingas, gavęs tą vieną vienintelį iš tikro asmeninį Šventojo Tėvo pavedimą ir suspėjęs jį išpildyti.

LIETUVOJE IR DAR KARTĄ ROMOJE

Marijonų vienuolijos Generalinė kapitula 1993 m. birželį išrinko naują vadovybę, ir aš jon pakliuvau generalinio vikaro titulu. Turėjome audienciją, Šv. Tėvas paragino marijonus skleisti pasitikėjimą Dievo Gailestingumu ir Marijos meilę.

Naujasis generolas kun. Adamas Bonieckis MIC leido man neskubėti keltis į Romą, sulaukti Šventojo Tėvo apsilankymo Lietuvoje. Lankymosi organizacinis komitetas pačiuo mane į talką rengiant kai kuriuos liturginius tekstus, paskui davė malonią užduotį – komentuoti televizijos rodomą Svečio lankymąsi Aušros Vartuose, Kryžių kalne ir Šiluvoje.

Viena savaitė atgal. Vatikano spaudos salė panorėjo surengti spaudos konferenciją su gyvu lietuviu iš Lietuvos (galėjo gi užtekti Romoje gyvenančių). Tada nuncijus arkivyskupas Justo Mullor Garcia per kelias dienas parūpino Vatikano tarnybinių pasą (kad vizų nereikėtų), na, ir suskraidžiau. Pati Spaudos salė buvo tvarkoma, konferencija įvyko kitur. Korespondentai, matyt, buvo pasiskaitę apie Lietuvą, nedaug klausinėjo. Jiems labiausiai rūpėjo, ar negresia Šventajam Tėvui koks pasikėsinimas. Kaip mokėjau, atsakiau, kad jokios grėsmės nenumatoma, bet vis tiek imamasi reikalingų atsargumo priemonių.

Viešnagės Lietuvoje dvi viršūnės Šventajam Tėvui buvo Aušros Vartai, kuriuose pasimelsti jis troškęs „nuo gimimo dienos“, ir vienintelis toks pasaulyje Kryžių kalnas, apie kurį jis jautriai apsakys pasauliui Kolizijoje ateinančių metų Didįjį Penktadienį.

1997 m. sausio 27 d., palaimintojo Jurgio Matulaičio mirties 70-ose metinėse, būrelis marijonų kunigų buvo pakviesti koncelebruoti šv. Mišias asmeninėje popiežiaus koplyčioje. Didžiausią išpūdį padarė Jono Pauliaus II pasimeldimo valandėlė prieš Mišias ir ilgas ilgas susikaupi-

mas – dėkojimas po Mišių. Pamatėme skirtumą nuo tų mūsų kunigėlių, kurie vos pasakę *Ite, missa est*, skuba išvaryti žmones iš bažnyčios ir patys tuojau pat neriasi į tuščias kalbeles su patarnautojais.

Po to ilgo dėkojimo išsirikiavome mes ir kiti Mišių dalyviai gretimos salės pasieniais. Šv. Tėvas prie kiekvieno priėjo, pasisveikino, pakalbino (kas ką veikia ar pan.), paskui ilgiau pasikalbėjo su tėvu Generolu ir kitais aplinkiniais, nusifotografavo su visais marijonais.

Per šešetą Romoje buvimo metų pasitaikydavo kasmet po porą kartų patekti į vienokius ar kitokius Jono Pauliaus II susitikimus su maldininkais, kai kada ir pasisveikinti. Kadangi tėvas generolas Bonieckis – Wojtyłos bičiulis dar iš Krokuvos laikų ir vėliau Romoje redaguodamas *Osservatore Romano* lenkiškąją versiją, tai visus popiežiaus kompetencijai priklausančius reikalus palikdavome tvarkyti jam. Aš pats sąmoningai vengiau „lįsti į akis Šventajam Tėvui“. Pasveikindavau: *Garbė Jėzui Kristui* arba: *Daj, Boże zdrowie Ojcu Świętemu*, jis atsiliepdavo ta kalba, kuria būdavo pasveikinamas, ir gana³.

Tėvas Bonieckis įpiršo mane, jau baigusį generalinio vikaro tarnybą, į teologų ekspertų būrelį (17 asmenų) per Vyskupų Sinodo sesiją Europos sielovados klausimais 1999 m. spalį. Nesiskardenu ekspertų posėdžiuose ir netylėjau, o ar buvo iš manęs koks trupinėlis naudos – kas žino.

Nuolatinis Sinodo gen. sekretorius kardinolas Schotte kasdien vesdavosi po keliolika vienaip ar kitaip Sinode besidarbuojančių žmonių pietauti su Šv. Tėvu. Taip vieną gražią dieną ir aš patekau prie to stalo, ir sėdėjau Šv. Tėvui iš kairės tik per vieną žmogų, neokatechumeno kelio įkūrėją Quico Arguello. Popiežiaus apetitas atrodė neblogiausias. Jam buvo padėtas ant stalo dalyvių sąrašas. Vienu metu jis ir sako (itališkai):

– Bent kartą turime ekspertą ir iš Lietuvos!

Neatsimenu, ką sulemenavau, o paskui kažką pasakiau lenkiškai ir kitiems dalyviams pasirodžiau labai privilegijuotas, galįs su Šv. Tėvu kalbėtis jo gimtąja kalba.

Daugiau Romoje nebuvau, Šv. Tėvui po akių nesimaišiau. Iš tolo gėrėjaisi, džiaugdavausi jo žygiais, liūdėdavau dėl gausių vargų.

Prisipažįstu turėjęs „bedieviškų minčių“. Man dėjosi, kad garbusis Šventasis Tėvas, akivaizdus kandidatas į šventuosius, po Krikščionybės 2000 metų jubiliejaus galėjo kukliai pasitraukti į maldos nuošalumą, laimėdamas ir nusižeminimo, ir kontempliacijos nuopelnus. Net (nedorėlis!) porąsyk paspėliojau, gal nesitraukti jį drąsina jo lenkiškoji aplinka savais sumetimais. Popiežiaus darbų tempas buvo aiškiai sulėtėjęs, kai kurie dokumentai dėl jo ligų vėluodavo, pavyzdžiui, apaštalinė adhortacija po 1999 m. Vyskupų Sinodo pasirodė tik po ketverto metų.

Dabar girdžiu, kad ne toks jau didelis nedorėlis būsiu buvęs. Jonas Paulius II 2000-aisiais rimtai svarstė tokią galimybę, o ar veikusi aplinkos įtaka – ne mums eiliniams tyrinėti. Pasirinko jis pats, apsisprendė visu plieniniu valios ryžtingumu, kuris stebino ir prie jo agonijos buvusius gydytojus. Priėmė sunkesniąją galimybę: „Kristus nenulipo nuo kryžiaus!“ Vyriausiojo žemėje Ganytojo našta nešė ir svyruodamas, ir klupdamas, ir ligos patalan griūdamas. Pavyzdingas sąmoningumas: supratęs artėjant finalą, nutarė mirti namie.

Pasaulis maudėsi Jono Pauliaus maldose, meilėje, varguose, išmintyje, tiesume, giedrume (ir sąmojuje!). Maudėmės kiekvienas...

Labai sunku bus kardinolams išrinkti Jono Pauliaus II įpėdinį, dar sunkiau įpėdiniui pradėti tarnystę, bet tikime, jog *Spiritus sapientiae et fortitudinis*⁴ toliau lydės Kristaus Bažnyčią ir Petro įpėdinį.

P. S. Mano kandidatai konklavoje: jei Afrika – kard. Francis Arinze, jei Europa – ekumenistas kard. Walteris Kasperis, o jei Lotynų Amerika – deja, neišmanau.

Vaclovas Aliulis MIC

³ Žinomas popiežiaus sekretorius monsinjoras (dabartinis vyskupas) Stanisławas Dziwiszas ir lenkiškai kalbinamas visada stipriu bosu atsiliepdavo itališkai.

⁴ Išminties ir tvirtumo dvasia.

LAIŠKAS REDAKTORIUI

Eugenija Ulčinaité

Gerbiamas Redaktoriau,

kai šis rašinėlis išvys dienos šviesą, bus tikriausiai jau atėjusios Velykos, ir Didžiosios Savaitės fone atrodo niekinga kalbėti apie menkus žemiškus rūpesčius. Bet ką padarysi, jei dangus ir žemė yra to paties Kūrėjo vaisiai, ir tik matydamas žemiškąją tuštybę, gali pajauti dieviškąją didybę.

Pastaruoju metu Lietuvos žiniasklaidoje, radijo ir televizijos laidose, įvairiose „apskritojo stalo“ diskusijose ne kartą buvo kalbėta apie mokslo ir studijų politiką Lietuvoje, apie šių gyvybiškai svarbių visuomeninio ir intelektualinio gyvenimo sričių prioritetus, finansavimą, reikšmę atskiro žmogaus ir visuomenės gerovei. Iš tiesų akivaizdu, jog šiandien niekas nežino, kokia turi būti toji mokslo ir kultūros politika, kas ją formuoja ir ar ji apskritai yra.

Galiu pasakyti, jog dabartiniams studentams pavydėti nėra ko. Nors palyginti su sovietiniais metais jie turi daug daugiau laisvių ir teisių, kurias reglamentuoja Aukštojo mokslo įstatymas, studijų nuostatai, gina vis labiau aktyvėjančios studentų atstovybės, tačiau jie negali būti tikri, kad studijų programa, į kurią jie įstojo, išliks tokia pati iki jų studijų pabaigos. Dėstomieji dalykai, valandos, kreditai, atsiskaitymo formos keičiasi kartais po keletą kartų per metus. Laisvieji dalykai virsta privalomaisiais ir atvirkščiai. Apie stipendijas, gyvenimą bendrabučiuose ir galimybę (teisingiau tariant, negalimybę) rinktis laisvuosius dalykus čia nekalbėsime.

Dėstytojams taip pat nereikėtų pavydėti. Veikiau jų gailėtis. Vargu ar aukštųjų mokyklų dėstytojai (kažkodėl netapatunami su pedagogais) sugebės artimiausiu metu sukurti savo profsąjungą ir, sekdami medikų pavyzdžiu, išeiti į gatves ginti savo teisių. Kalbama ne tik apie atlyginimą, dešimt kartų mažesnę už kai kurių valdininkų, bet ir apie vertinimo kriterijus. Tiek 16, tiek 6 val. per savaitę auditorinių užsiėmimų turintis docentas gauna tą patį atlyginimą, visiškai nekalbama apie paskaitų kokybę, dėstytojo asmenybę ir dėstymą kaip kūrybinę veiklą. Atestacijos yra virtusios formalia „punktų“ suma, matematine formule, mechaniniu veiksmu. Apie pedagogo pašaukimą ir profesinius gebėjimus apskritai nekalbama.

Nebeaišku ir kas atsako už mokslo ir studijų politiką. Egzistuoja Švietimo ir mokslo ministerija, Mokslo ir studijų departamentas, Studijų kokybės vertinimo centras, Mokslo taryba. Ši konglomeratą pastaruoju metu papildė dar viena institucija – Lietuvos universitetų rektorių konferencija (LURK), kurios juridinio statuso niekas negali nusakyti, tačiau kuri, kaip paaishkėjo, gali diktuoti savo sprendimus visoms anksčiau išvardytoms institucijoms. 2004 m. pabaigoje LURK priėmė nutarimą, kuriuo panaikino ligi šiol egzistavusį dėstytojo ir studento santykio koeficientą 1 su 7, taikytą retoms, mokykloje nemokomoms kalboms (lotynų, senovės graikų, skandinavų, kai kurioms slavų kalboms). Dabar tas santykis prilygintas kitoms užsienio kalboms, kurių mokomasi mokykloje ir kurios universitete yra tęsiamos, t. y. 1 su 12. Ką tai reiškia retosioms kalboms? Neabejotinai – jų

sužlugdymą ir šių studijų programų panaikinimą. Ar tai yra protingas sprendimas? Ar viską turime matuoti tik pelnu, nauda ir pinigais? Ar už tokių sprendimų neslypi kokių nors grupių interesai? Kam tai naudinga?

Norėčiau priminti, jog klasikinės filologijos disciplinos – lotynų ir graikų kalbos bei antikinė literatūra – buvo dėstomos ir studijuojamos nuo pat jėzuitų kolegijos (1570) ir Universiteto (1579) įsteigimo. Jau tais laikais šios disciplinos buvo suprantamos kaip bendrojo išsilavinimo pagrindas, būtinas tęsiant aukštesnes filosofijos ir teologijos studijas. Ši humanitarinio mokymo sistema Europoje vyravo nuo XVI iki XIX a. Todėl tais laikais lotynų ir graikų kalbas mokėjo ne tik tie, kuriems tai buvo būtina profesijos dalis, – medikai, teisininkai, filosofai, literatūros ir kultūros istorikai, – bet ir menininkai, muzikai, matematikai, t. y. visi, atitinkantys tradicinę *artes liberales* sampratą. XX a. stiprėjant modernių kalbų kultui, vis labiau reiškiantis utilitariniam požiūriui į mokslą ir studijas, į jų naudą ir pritaikomumą, bendrojo išsilavinimo sąvoka vis labiau bandoma išstumti ne tik iš humanitarikos, dėl ko ji tampa vis schemiškesnė ir paviršutiniškesnė, bet ir iš visų mokslo, kultūros, visuomeninės veiklos sferų. Universitetus bandoma paversti prof-techninių mokyklų analogais, rengiančiais specialistus tik šios dienos praktinėms reikmėms, negalvojant apie gilesnius ir universalesnius visuomenės ir valstybės poreikius.

Neturėtume pamiršti, kad Europa, į kurią einame (ar grįžtame), remiasi į senovės Graikijos ir Romos civilizacijų pagrindus. Tai buvo konstatuota ir 2003 m. balandžio 3–5 d. Graikijoje (Atėnuose ir Delfuose) vykusioje tarptautinėje konferencijoje, skirtoje klasikinių kalbų (lotynų, graikų) studijoms ir jų reikšmei šiuolaikiniame pasaulyje aptarti. Priimtame memorandume konferencijos dalyviai vieningai palaikė Graikijos švietimo ministro p. P. Efthymiou iniciatyvą įsteigti *Klasikinių studijų centrą*, kuris vienytų visas ES šalis. Svarbiausi Centro uždaviniai numatomi šie: remti klasikinę ugdymą vidurinio mokymo pakopoje, skatinti Klasikinės studijas ir mokslo tiriamąjį darbą universitetuose ir kitose akademinėse institucijose, rūpintis ne tik Klasikinių studijų kokybe, bet ir žinių apie antikinę civilizaciją platesniu propagavimu visuomenėje.

Šiame forume dalyvavo 28 Europos šalių švietimo ministrai arba jų pavaduotojai. Deja, Lietuvos Švietimo ir mokslo ministerijos vadovų bei švietimo strategų ten nebuvo. Tad nereikia stebėtis, kad Lietuvoje humanitarinė kultūra stumiami į paribį, atvirai ignoruojama, jai bandomi taikyti tikslųjų mokslų raiškos standartai.

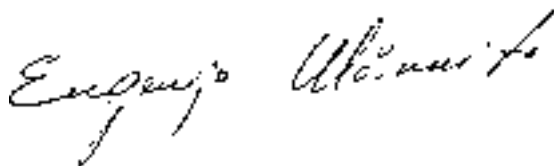
Baigdamą norėčiau paminėti vieną įdomų, visai neseniai paviešintą faktą.

Prieš priimant į ES naująsias nares (tarp jų ir Lietuvą), Europos Konventui pirmininkavęs buvęs Prancūzijos prezidentas Valery Giscard'as d'Estaing'as, kaip vėliau paaiškėjo, klasikinės filologijos absolventas, ES Konstitucijos preambulėje graikiškai įrašė V a. pr. Kr. istoriografo Tukidido žodžius: „Mūsų konstitucija yra demokratiška ir taip vadinasi todėl, kad atsižvelgia į daugumos, o ne mažumos poreikius“. Deja, dauguma jo kolegų negalėjo pasigirti tokiu pat išsilavinimu. Jie puolė ieškoti vertėjų. O kas bus, kai jų neras?

Tai gal nekalbėkime apie universitetinį išsilavinimą, akademinę, politinę ir pilietinę kultūrą, o paskelbkime viešai, kad grįžtame į marksizmo-leninizmo erą su jos prioritetais: mokame vieną kalbą, skaitome vieną knygą, žinome vieną tiesą. Kai kurie Lietuvos Seimo nariai tai jau atvirai demonstruoja ir tuo didžiuojasi. Tad į ką orientuojasi Lietuvos mokslo, švietimo ir kultūros strategai: į beraščių toleravimą ar į visapusiškai išsilavinusių žmonių ugdymą? Būčiau laiminga, jeigu kas nors į šį klausimą man atsakytų.

Nuoširdžiai Jūsų –

2005 03 17

DIENORAŠTIS

Austė Mickūnaitė

Kovo 4 d. 18:30. Važiuoju į darbą. Dirbu viename Londono restorane. Keista, niekada nebūčiau pagalvojusi, kad čia atsidursiu. Kelionė traukiniu trunka apie trisdešimt penkias minutes. Pro langus nieko nematyti, mat traukinys važiuoja po žeme. Sunku išsivaizduoti žmones, kurie savo noru (gal net per daug negalvodami) pasirinko darbą po žeme. *London Underground – we can underground you anywhere* – gana populiarus reklamos frazė. Taip ir yra, išskyrus atvejus, kai traukinys beviltiškai sustoja tamsiame tunelyje tarp dviejų stočių be jokių gyvybės ženklų ir – kartais atrodo – be jokio noro ar galimybės pajudėti iš vietos. Puiki proga patikrinti savo kantrybę ir gebėjimą susitaikyti su padėtimi, kurios negali nei valdyti, nei keisti. Penkios minutės ištįsta iki begalybės. Tuomet, jei namie palikai knygą, o aplinkui nesimėto šios dienos *Metro* numeris, įdomu stebėti bendrakeleivius. Vieni be paliovos žvilgčioja į laikrodį, kiti ritmingai barbena pirštais į sėdynės ranktūrius, tretį dūsauja, pasipiktinę dirščioja į šalia sėdinčius keleivius, ir tik labai retai kas nors užmezga pokalbį, na, kad ir ne apie vėluojančius traukinius. Galiausiai, visų palengvėjimui, pasigirsta vairuotojo balsas per džeržiantį mikrofoną ir paaiškina trukdžio priežastį. Pasiteisinimas visuomet tas pats: traukinys sulaukytas dėl signalo trukdžių, ir pirmai galimybei pasitaikius pajudės. Kartais stebiuosi, kodėl to paprasčiausiai neįrašius, kad nereikėtų vargintis: paspaudei mygtuką *play* ir atsiprašai keleivių. Traukinyje, kuriuo šiandien keliauju į darbą, viskas vyksta pagal ką tik aprašytą scenarijų, taigi kelionė, ko gero, truks ilgiau nei įprasta (nors neaišku, kas yra labiau įprasta) ir į darbą pavėluosiu. Kita vertus, Londono transporto netobulumas – puikus pasiteisinimas vėluojančiam. Nebuvo traukinio arba jis

vėlavo ir t. t. – pažįstami, draugai ar darbdaviai gali tuo patikėti, gali ir ne, bet galimybės niekas nepaneigs.

19:10. Pravėrusi duris, įbėgu – ne taip jau tragiška, pavėlavau tik dešimt minučių, – apsidairau, nepastebiu į mane piktai nukreipto boso žvilgsnio, vadinasi, viskas tvarkoje.

Kovo 7 d. Šiandien bosas priėmė į darbą naują padavėją. Susipažinom, jos vardas Jonka, iš Vengrijos. Turėjau jai parodyti, kaip ir kas, bet visą dieną buvo tuščia, trūko klientų – potencialių auku, ant kurių galima būtų ją išbandyti, todėl tiesiog plepėjome. Restorane labai dažnai keičiasi žmonės, todėl jau tikra nuobodybė kaskart aiškinti, kas aš tokia, kodėl esu čia ir t. t. Įdomiau prisiminti ne taip įkyrėjusias istorijas. Papasakojau, kad toje pačioje vietoje dirbu jau beveik dvejus metus, todėl gerai žinau daugelį restorano nuolatinių lankytojų ir boso pažįstamų. Būna keista, kai gatvėje pastebiu kažkur matytą žmogų ir iš pradžių sunku prisiminti, kur buvome susitikę. Dar juokingiau, kad dažniausiai išimenu žmones pagal tai, kokią kavą jie geria arba prie kurio staliuko dažniausiai sėdi. Tai

Londonas. 2004. Astos Giniūnienės nuotr.

nustačius, atmintyje iškyla ir kitos smulkmenos – kartais vardas, kartais koks nors pokalbis. Būna, kad žmonės ilgam pranyksta ir nieko apie juos nežinai, nes neįdomu: o jie galbūt keliauja, veda, išteka ar kitaip pakeičia gyvenimo būdą bei vietas, kuriose lankosi. Vakar, pamačiusi vieną žmogų, ilgai kamavausi, stengdamasi jį prisiminti. Žinojau, kad jis yra lankęsis viename iš mano boso restoranų (turi juos du, ir abiejuose man teko dirbti), nes laisvai bendravo su kitais darbuotojais, kurie, atrodo, jį pažįsta. Tik paskui prisiminiau šonkauliukų istoriją, o paskui ir patį žmogų.

Vienas mano boso „labai geras draugas“ (boso draugų kokybė priklauso nuo to, kiek pinigų jie išleidžia jo restorane), nepamenu, o gal net niekad nežinojau jo vardo, dirbo netoliese ir dažnai po darbo užsukdavo pavalgyti. Buvau tik pradėjusi dirbti šiame restorane, taigi meniu subtilybės man atrodė gana sudėtingos. „Labai geri draugai“ restorane visada sulaukia ypatingo dėmesio, visi padavėjai atsimesna, ką jie valgo ir geria; nežinia dėl ko jie visad valgo ir geria tą patį, todėl laikui bėgant nesunku įsiminti. Nauji darbuotojai specialiai apmokomi, jiems viskas papasakojama. Tądien aš, neprityrusi naujokė, turėjau priimti užsakymą, todėl drebančiomis kojomis priėjau prie „ypatingo“ staliuko. Bet viskas praėjo sklandžiai, „ypatingasis“ svečias užsisakė avienos šonkauliukų. Nesuprasti nebuvo ko, vis dėlto nutariau pasikonsultuoti su virėju. Priėjau prie langelio, padiktavau užsakymą, bet išgirdau, kad avienos šonkauliukų neturime. Jau ėjau pranešti liūdno žinios alkanam svečiui, bet mane sustabdė bosas ir pasiteiravo, ar yra kokių problemų. Paaškinau. Tolesnius įvykius nelabai supratau, nes bosas su virėju pasikalbėjo arabiškai, tada atsisuko į mane, liepė nesirūpinti ir padengti stalą: nuolankiai paklusau. Po gero pusvalandžio, kai sotus ir patenkintas svečias ilsėjosi po skanių pietų, nuėjau į virtuvę pasiklausti, kaip čia yra, ir sužinoti, ar kitam klientui užsakius avienos šonkauliukų, galiu priimti užsakymą. Atsakymas buvo nelauktas. Pasirodo, avienos šonkaulių mes niekada neturėjome ir neturėsime. Apstulbusi paklausiau, kieno šonkaulius tada parduodame? Pasirodo, kiaulienos. Manau, visai logiškai pasidomėjau, kodėl bandome tai nuslėpti? Paašškėjo, jog slepiame tik nuo „ypatingo“ kliento, nes jis musulmonas ir kiauliena yra maitinamas slaptai.

Restoranas, kuriame dirbu, yra turistų lankomoje vietoje *Camden Town* šiaurės vakarų Londone. Savaitgaliais čia būna turgus, *Camden Market*, kur galima įsigyti rankdarbių, drabužių, visokių suvenyrų – turistai tą mėgsta. Kita *Camden Town* ypatybė, traukianti ne tik turistus, bet ir londoniškius, yra slaptai atvira prekyba nelegaliomis prekėmis: marihuana, grybukais ir kt. Nuo visai nelegalaus, bet kažkodėl niekieno nepersiekijamo jamaikiečių verslo iki legalios (?) prekybos

įvairiais grybais (ne baravykais) mažose krautuvėlėse; viena vadinasi „Naujasis Amsterdamas“. Čia yra visko. Pradedantieji ir būsimieji kanapių plantatoriai ras literatūros, kaip auginti ir prižiūrėti šiuos augalus, arba gali nusipirkti mini šiltnamį ir pasėti kanapių savo balkone. Dar yra visokių grybų, kuriuos pardavinėti leidžiama tik nedžiovintus. O tiems, kurie neturi laiko ar tingi, „Naujasis Amsterdamas“ siūlo čia pat už tris svarus paragauti *Magic Mushroom soup*.

Taip viską mato turistas, bet man savo darbo dėka pavyko sužinoti tiesą. Galvojate: nuėjau ir paragavau sriubos? Ne, viskas buvo kitaip, galima sakyti, visai netikėtai. Vieną tingią dieną restorane buvo tuščia, apsidžiaugiau galimybe pasikalbėti su užėjusiu lankytoju. Nebeprišimenu, kaip pasisuko kalba, bet pasirodė, kad pašnekovas pažįsta „Naujojo Amsterdamo“ savininką ir prasitarė žinąs šlokią tokią paslaptį apie tą sriubą. Pasirodo, ji anaipol ne stebuklinga, bent jau neturėtų sukelti haliucinacijų: apie tai nieko neužsimena stambūs maisto prekybos centrai, kuriuose tos sriubos galima nusipirkti gerokai pigiau. Ilgai juokiausiu ir tik paklausiau, ar lankytojai mini kokius nors ypatingus potyrius. Pasirodo, mini, o labiausiai sriuba veikia japonų turistus. (Beje, savininkas buvo tas pats avienos šonkauliukų mėgėjas.)

Kovo 19 d. 15:00. Sėdžiu Soho kirpykloje ir laikiu, kol mane apkirps. Tokios eilės čia dar nemačiau: prieš porą dienų staiga ištiko vasara, taigi visi panorą tapti gražesni, ir aš kartu. Eilė ilga, bet, atrodo, pernelyg neužtruks. Kerpasi daugiausia vyrukai, o juos aptarnauja greitai, gal dėl to, kad neplauna galvos, o gal kad visi kerpasi kaip Beckhamas. Atrodo, vienas veikėjas ką tik užlindo prieš mane, kol žiopsėjau pro langą. Kitapus gatvės žmonės gurkšnoja gal net ne po pirmą pintą alaus; ankstoka, pagalvojau, pati ką tik išgėriau pirmą *Costa* kavos puodelį. Netrukus atsipeikėju: ne, tai aš vėluoju pradėti dieną. Bet taip būna kiekvieną šeštadienį, kai po darbo grįžtu namo penktą rytą.

Nukirpo. Nežinau, ar pirma nugalabyti ispaną kirpėją, ar nusižudyti pačią. Logiška seka būtų kirpėjas, paskui aš, bet kai esi taip apkirpta, išvis sunku galvoti. Vienintelė paguoda – ne prasčiau už Beckhamą.

Vartausi ant lovos, klausausi ką tik įsigyto CD *The very best of Africa* ir ploju delniukais, kad dar niekas negrįžo namo. Ramybė, net saldu. Ne tiek čia mūsų daug, tik keturios, bet turbūt todėl, kad keturios, o ne keturi, kartais pasidaro ankšta. Viskas padalyta į keturias dalis: keturios spintelės, keturios lentynos šaldytuve, keturios krūvelės pinigų už nuomą mėnesio gale. Bet septyniolika porų batų – kodėl? Ogi trys poros dar negrįžo. Palaima baigsis, vos tik išgirsiu spynoje pasisukant raktą. ❧

ASLAN MASCHADOV (1951–2005)

Vietoj nekrologo

Algirdas Patackas

Greičiau uolos granito ims tirpti kaip lydomas švinas
Nei prarasim kovoj savo prigimtį kilnią bent vienas
Iš Čėčėnijos Respublikos Ičkerijos valstybinio himno

Žuvo Aslanas Maschadovas. Kai ieškoma atsakymo, kas jį nužudė, vardijama iš eilės: FSB, GRU, Kadyrovo strigai, tačiau tiesiausias ir negailestingiausias atsakymas būtų – Rusija. Kodėl Rusija, – tuoj susilauksi prieštaros, – juk Rusija yra įvairi, yra ir kitokia, kita Rusija – Vladimiro Solovjovo ir Solženicyno, Čaikovskio ir Čadajevų, Karsavino ir Sergejaus Kovaliovo. Taip, yra ir kitokia Rusija, bet Džocharas Dudajevs, kalbėdamas apie Rusiją diskusijose, vartodavo savo paties terminą „rusizmas“. Rusizmas, anot Džocharo, – tai tas pat fašizmas, žmogų, kaip ypatingą Dievo kūrinį, neigianti doktrina, tik radusis rusiškoje terpėje, Rusijos iščiose slypinčio blogio pagimdytas. Islamo intelektualas, koks buvo Dudajevs, turėjo savų argumentų – mums, islamo nepažįstantiems, gal netikėtų ir sunkiai priimtinių. Mes gi galėtume prisiminti, kad Dostojevskio kūrybos viršūnė, tiksliau gelmė, yra „Biesy“, Rusijos istorijos stabiliausias, esminis bruožas – *smuta*, lemianti istorinė asmenybė – *samoderšavec*, o NKVD savo istorines šaknis veda iš *opričninos*. Blogis, blogio demonai Rusijos istorijos eschatologijoje yra tokie ryškūs, tokie esmingi, kad kyla baugi mintis, ar nebus jie lemtingi apskritai tam, ką vadiname Rusijos slėpiniu. Teko stebėti, kaip per Pirmąjį Čėčėnijos karą Mineralnyje Vody traukinių stotyje atvyksta ešelonai iš Rusijos su šaukstiniais, vakarykščiais gimnazistais, dar vakar skaičiusiais Achmatovą ir skambčiojusiais gitaromis. Dabar jie – atsisagstę, nesveikai blizgančiomis akimis, apgirtę ne tiek nuo alkoholio, bet ir nuo to, kad jų šnervės jau pajuto karo kvapą, svaiginantį kraujo ir purvo skonį, kai prabunda *bezmyslen i bezpoščaden*, beprasmis ir negailestingas jausmas – žvėris, kurio *russskij čelovek* pasąmonėje, savyje bijo labiau už jų nelaimingus kaimynus...

* * *

Rusijos armija. Baliai, husarai, Lermontovas. „Pone Tade“ rusų karininkas – dar garbingas priešininkas, nors ir pavergėjas. Šamiliui, Didžiojo Kaukazo karo vadui ir belaisviui, dar leidžiama numirti palyginti civilizuotoje tremtyje. Tačiau kazokų nagaikos Kražiuose, sutrypti sukilėlių kapai... laipsniška degradacija, pasibaigusi žiauriu tarpusavio pilietiniu karu, ir paskutinė jos fazė – kai į armiją įžengia, jai netgi vadovauti

Aslanas Maschadovas. 2004. EPA-ELTA

pradeda ideologinis kriminalas, draugas Kamo su draugu Koba, NKVD „blatnieji“ su savo terminologija *močitj v sortire* su savo pulkininkais budanovais, kurie užuot nusišovę apsimeta bepročiais. Ir štai rusišku žudynių „estetika“ – numestas ant grindų apnuogintas kario kūnas, tarsi iš pokario Lietuvos turgaus aikštės, ir kraupus stribo humoras, kad tai – „dovana Kovo 8-ajai“. Joks karys, kšatrijas, joks bušido neleis sau tyčiotis iš kritusio priešo. Šitaip elgiamasi tik tarp paties žemiausio, degradavusio kriminalo. Ar tai ir yra Rusija?

* * *

Žuvo Aslanas Maschadovas, Čėčėnijos Respublikos Iėkerijos prezidentas. Karys, čėčėnas – tikras karys ir tikras čėčėnas, nes čėčėnas iš esmės yra ne tiek tautybė, kiek dvasinė būsena, kuriai apibūdinti tinkamiausias žodis yra karys.

Iš visos plejados didžiojo tautų Atgimimo (lygintino nebent su XIX a. „Tautų pavasariu“) vadų gyvas beliko mūsų Landsbergis – turime omenyje tų iš sovietų išsivadavusių tautų vadus, kuriuos, kad ir trumpam, į aukščiausią valdžią iškėlė liaudies frontai ar sąjūdžiai, bet ne nomenklatūra.

Kaip atrodo ši mirtininkų rikiuotė? Pirmasis – Gruzijos prezidentas Zviadas Gamsachurdija (perlaidotas tris kartus, kur jo kūnas dabar – nežinoma). Tremtyje mirė Azerbaidžano liaudies fronto lyderis, trumpalaikis prezidentas prof. Abulfazas Elėibėjus, autokatastrofoje neaiškiais aplinkybėmis žuvo Vakarų Ukrainos liaudies fronto lyderis Černovilas. Ir pagaliau nužudyti trys Čėčėnijos Respublikos Iėkerijos prezidentai – Džocharas Dudajėvas, Zelimchanas Jenderbijėvas ir Aslanas Maschadovas. Visi trys išrinkti teisėtuose rinkimuose, pripažintuose tarptautinės bendrijos, – Maschadovo rinkimuose teko dalyvauti kaip ESBO stebėtoju. Visus juos nužudė Rusijos specialiosios tarnybos – klastingai, ne mūsų vyras prieš vyrą, bet iš pasalų.

* * *

Aslanas Maschadovas buvo labai savotiškas reiškinytis tokioje ryškių asmenybių tautoje kaip čėčėnai. Labiausiai į akis kritęs jo bruožas – nekristi į akis. Tai

nerieškia, kad jis buvo savo tautos didžiųjų – Džocharo Dudajėvo, Šamilio Basajėvo šešėlyje. Tiesiog jam labiau tiko ne avanscena, o tiesus ir paprastas egzistencijos būdas, kurio vardas – darbas. Karas, pasirodo, irgi yra darbas, ir labai sunkus. Neprisimenu jo netgi dėvint mundurą – visą laiką buvo apsirengęs kažkuo kitu, gal maskuojamos spalvos drabužiais. Taip jis ir atrodė – gunktelėjęs, pražilęs inteligentas, su nuovargio ženklais veide. Tačiau būtent jis išmokė čėčėnus pozicinio karo – pavyzdžiui, privertė kasti apkasus, kas čėčėnui atrodė bailumo požymis. Iš čėčėno – abrekos jis padarė šiuolaikinę disciplinuotą karių, sukūrė reguliarią armiją, kuri laimėjo Pirmąjį Čėčėnijos karą (1994–1996), pasibaigusį Chasavjurtos sutartimi.

Jo biografija beveik niekuo neišsiskyrė iš tūkstančių jo tėvynainių. Aslanas Maschadovas priklausė garbingam tikrų kalniečių Alerojaus teipui (genčiai), gimė tremtyje, Kazachstane. Nuo mažens mėgo karinius žaidimus – tai, matyt, lėmė, kad jam, čėčėnui, pavyko tapti pulkininku. Tarnavo ir Vilniuje, Šiaurės miestelyje, tankistų dalinyje. Yra atvirai prisipažinęs, kad nesuprato tuo metu Lietuvoje kilusio Sąjūdžio, tačiau, Dudajėvo atskviestas į tėvynę, tapo ištikimu Atgimimo darbininku, atsakingu už krašto apsaugos parengtį galimai invazijai. Į prezidentus ėjo ne savo valia – geriau jautėsi dirbdamas karo darbus, tačiau išrinktas atliko savo pareigą iki galo, ir žuvo kaip *šachidas*, tik apjuostas ne sprogmenų diržu, o atsakomybe už savo tautos laisvę ir likimą.

Amžina garbė kritusiems už Tėvynę.

Dala sobar loila massarna a¹.

¹ Amžiną ramybę duok mirusiems, Viešpatie (čėčėn.)

Stasys Knezys
ČEČĖNIJOS KARAS

Šiuolaikiniams kariniams konfliktams lietuviai autoriai neskiria daug dėmesio – dažniau leidžiamos verstinės knygos. St. Knezys pateikia nuodugnų Čėčėnijos kelio į nepriklausomybę ir jos pirmų dviejų konfliktų su Rusija analizę.

Knyga iliustruota autentiškais nuotraukomis.

www.aidai.lt/aidai

Pasaulis demokratėja

KĘSTUTIS K. GIRNIUS

Aušta demokratijos rytas Artimuosiuose Rytuose ir buvusioje Sovietų Sąjungoje. Taip teigia daugelis stebėtojų ir JAV vyriausybė. Kovo pabaigoje Kirgizijoje nuverstas prezidentas Askaras Akajevs. Praėjusį gruodį šimtai tūkstančių demonstrantų privertė Ukrainos valdžią panaikinti suklastotus rinkimų rezultatus ir surengti naujus prezidento rinkimus, kuriuos laimėjo opozicijos vadovas Viktoras Juščenko. 2003 m. lapkritį, irgi po suklastotų rinkimų, minios demonstrantų šturmavo parlamento rūmus per pirmą naujo Gruzijos parlamento sesiją, privertė prezidentą Eduardą Ševardnadzė bėgti iš Parlamento ir netrukus atsistatydinti. Gruzijos „rožinė“ revoliucija, taip pat ir Miloševićiaus nuvertimas Serbijoje, įkvėpė Ukrainos opoziciją, o Kijevo demonstrantai sukėlė stiprų nerimą Akajevui, kuris pakartotinai pabrėžė, kad Kirgizijoje nebus jokios „oranžinės“ revoliucijos. Neaišku, ar Kirgizijoje įvyko „oranžinės“ revoliucijos vietinis variantas, ar tik dvaro perversmas. Nors Akajevs buvo nuverstas ir paliko šalį, naujai išrinktam parlamentui buvo suteikti įgaliojimai, nors dėl rinkimų klastojimo kilo protestai.

Keičiasi Artimųjų Rytų politinis peizažas. Ir ten ryškėja pirmieji demokratijos pragiedruliai. Sausio 9 d. vyko Palestinos savivaldos prezidento rinkimai, kuriuos lengvai laimėjo Machmudas Abasas. Aiškiai pagerėjo Izraelio ir Palestinos santykiai, sumažėjo įtampa ir smurtas, vėl prabilta, nors ir nedrąsiai, apie galutinį santykių sureguliuojimą. Sausio 30 d. irakiečiai, nepaisydami visokiausių grasinimų, gana entuziastingai rinko

savo laikinąjį parlamentą. Itin gausiai balsavo kurdai šiaurėje ir šiitai pietuose. Sunitų boikotas vos buvo pastebimas. 24 metus valdęs Egiptą, prezidentas Mubarakas pranešė, kad per kitus rinkimus prieš jį bus galima kelti kitus kandidatus. Pagaliau po buvusio Libano ministro pirmininko Haririo nužudymo šimtai tūkstančių libaniečių reikalavo, kad Sirija nedelsdama išvestų savo karius iš Libano.

Demokratijos plėtra veikiausiai nesustabdoma, bet nereiktų skubėti su plačiais apibendrinimais apie naują demokratijos rytą. Pirmą, naujausi pokyčiai vyko ypatingomis aplinkybėmis. Revoliucijos įvyko palyginti demokratiškose NVS valstybėse; Artimuosiuose Rytuose ryškiausi pragiedruliai matomi okupuotose šalyse. Tad neaišku, ar jie pasikartos kitomis sąlygomis. Antra, dalyvavimas demokratiniuose rinkimuose nebūtinai reiškia išipareigojimą demokratijai. Balsuojama dėl įvairių priežasčių. Irakiečiai balsavo ypač aktyviai, bet didelė dalimi dėl to, kad šie pirmieji rinkimai buvo ir plebiscitas dėl naujos valstybės rėmų. Trečia, demokratijos įtvirtinimas yra sudėtingas procesas – sėkmę veja nesėkmė, po kelių žingsnių priekini dažnai skubama atgal. Be deramos pažangos gerinant gyvenimą žmonės gali prarasti tikėjimą demokratijos pranašumu.

Posovietinės šalys, kuriose įvyko revoliucijos, nebuvo diktatūros. Gruzijos, Ukrainos ir Kirgizijos valdžios buvo gana nuosaikios. Akajevs buvo demokratiškiausias iš Vidurio Azijos vadovų. Kirgizijos opozicijos veikla buvo trukdoma, bet jos veikėjai nebuvo persekiojami. Politinių kalinių būta mažai. Pats žinomiausias jų, buvęs vi-

ceprezidentas Feliksas Kulovas, galėdavo iš kalėjimo duoti interviu žiniasklaidai. Po 2002 m. kovo neramumu, kai policija nušovė 5–6 taikius demonstrantus, ministras pirmininkas Bakijevs buvo priverstas atsistatydinti. JAV finansuojamas Laisvės radijas buvo retransliuojamas per valstybinius siųstuvus. Nieko panašaus nėra nei Tadžikijoje, nei Kazachijoje, ką ir kalbėti apie Uzbekiją ir Turkmėnistaną.

Nei Ševardnadzės Gruzija, nei Kučmos Ukraina nebuvo klestinčios demokratijos, bet jos nebuvo ir autoritarinės valstybės. Veikiau jas galima vadinti „valdomomis“ demokratijomis. Tai yra vyriausioji valdžia įvairiomis priemonėmis pasiekdavo, kad savieji laimėtų rinkimus ir liktų valdžioje, o oponentai liktų politikos stebėtojais, nors ir su kritikos teise. Reikėjo valdyti politinį procesą, idant būtų priimami valdžiai palankūs sprendimai, o priešingu atveju buvo imamasi priemonių „klaidingiems“ sprendimams patikslinti. Kai rinkėjai nebalsuodavo taip, kaip reikėdavo, valdžia imdavosi klastojimo, kad gautų pageidaujamus rezultatus. Pagrindinė valdžios išlaikymo priemonė buvo rinkimų klastojimas, o ne smurtas.

Valdomos demokratijos turi kelias kitas būdingas savybes. Pirmą, jos siekia paversti stambiają žiniasklaidą, ypač nacionalinę televiziją, valdžios propagandos organu, nutylinčiu valdžiai nepalankius faktus, pvz., opozicijos veiklą. Bet pabrėžtina, kad šis siekis ne visada įgyvendinamas, ir kad

nėra formalios cenzūros. Opozicija spausdina savo leidinius, veikia nepriklausomos radijo ir televizijos stotys. Antai Gruzijoje nepriklausoma televizijos stotis *Rustavi 2* atliko nepaprastai svarbų vaidmenį mobilizuojant žmones prieš Ševardnadzė. Antra, valdžia mėgina savo pusėn patraukti ir kooptuoti ūkio galiūnus, pramonininkus, bankininkus, stambius verslininkus, idant jie remtų valdžią arba bent nepalaikytų opozicijos. Trečia, nors valdomos demokratijos ne itin gerbia žmogaus teises, jos paprastai vengia grubių pažeidimų. Nėra politinių kalinių, susidorojimų su opozicija (nors dar neaiškus Kučmos vaidmuo žurnalisto Gongadzės nužudyme), nes to ir nereikia. Pagaliau jos nesigriebė smurto net pradėjus žlugti jų galiai.

Revoliucijos ar perversmai posovietinėje erdvėje įvyko kaip tik tose šalyse, kur valdžia buvo pažeidžiamiausia, kur buvo palankiausias sąlygos jai nuversti, kur demokratijos trūkumas buvo mažiausias. Nelauktos pergalės veikiausiai padrąsins kitų NVS šalių opozicines partijas ir demokratijos šalininkus. Bet jų sėkmę ar nesėkmę didele dalimi lems tų šalių vadovų reakcija. Ar jie nuleis rankas ir nesi-priešins kaip jų kolegos, ar mėgins jėga ginti savo valdžią? Ir net jei jie ryžtųsi kovoti už valdžią, neaišku, ar policija bei kariuomenė paklus ir naudos smurtą prieš savo piliečius. 1991 m. perversmą SSRS kaip tik sužlugdė represinių organų neutralumas.

Didžiausi bruzdėjimai arabų šalyse vyksta Irake, Palestinoje ir Libane. Pokyčiai kol kas menki – dviejose šalyse įvyko rinkimai, Libane – masinės protesto demonstracijos. Valdžia nepasikeitė, o ir negalėjo pasikeisti, nes visos trys šalys okupuotos: Irakas – Amerikos, Palestina – Izraelio, Libanas – Sirijos. Demokratijos deficitą gilina suverenumo stoka. Demokratijos ilgesys susilieja su noru atsikratyti okupacijos. Su kai kuriomis išlygomis vyrauja pastarasis noras, nes savųjų spauda dažnai priimtinesnė negu svetimųjų. Korumpuota Arafato valdžia įgriso daugeliui pa-

lestiniečių, bet Izraelio okupacija ir nepaliaujamas smurtas – dar labiau. Balsuota už Abasą, nes kaip akivaizdus tarptautinės bendruomenės numylėtinis, jis atrodė turįs didžiausią galimybę palengvinti paprasto palestiniečio gyvenimą.

Irakiečių dalyvavimas rinkimuose buvo išpūdingas, bet rinkėjų daugumos balsus lėmė jų tautinė ir religinė tapatybė, o ne demokratiškos nuostatos. Nors buvo renkamas parlamentas, kartu vyko ir referendumas dėl naujos valstybės rėmų bei administracinio padalijimo. Kurdai vienbalsiai balsavo už vieningą kurdų sąrašą, nes jiems labiausiai rūpėjo užtikrinti kuo platesnę savo regiono autonomiją bei sudaryti sąlygas Kirkuko miesto ir jo apylinkių inkorporavimui į savo valdas. Šiitams rinkimai buvo proga įrodyti, kad jie sudaro gyventojų daugumą, tad ir turi teisę po daugiau negu 70 metų tapti visateisiais šalies piliečiais bei sudaryti savo religinius ir kitus interesus ginančią vyriausybę. Sunitai rinkimus boikotavo, norėdami sumažinti jų legitimumą. Šiuo atžvilgiu Irako rinkimai panašūs į po Pirmojo pasaulinio karo vykdytus plebiscitus, kai ir dideli demokratijos priešai skatindavo tautiečius balsuoti, nes jiems rūpėdavo balsavimo rezultatai. Prisimintina, kad didžiausias rinkimų šalininkas, žmogus, privertęs JAV atsisakyti planų atidėti rinkimus, buvo ajatola Sistanis – religinis, o ne politinis vadovas.

Praėjus dviem mėnesiams po rinkimų, nesusitariama dėl naujos vyriausybės. To buvo galima laukti. Irake faktiškai kuriama nauja valstybė ta prasme, kad stengiamasi iš naujo sureguliuoti trijų pagrindinių etninių ir religinių grupių santykius. Visos grupės nori iškovoti kuo daugiau teisių ir galių, nė viena nenori daryti didesnių nuolaidų, nes nežino, ar kita atitinkamomis sąlygomis panašiai nusileis, ir būgštauja, kad savieji laikys nuolaidas išdavyste, nekompetencijos ar nepateisinamos silpnybės ženklu. Kai kurie klausimai, pvz., Kirkuko miesto statusas, beveik neišsprendžia-

mi be kokio nors politinio žemės drebėjimo ar intervencijos iš svetur. Tik pagalvokime, kokios būtų buvusios Lietuvos derybos su kaimynais dėl Vilniaus ar Klaipėdos, jei Antrasis pasaulinis karas nebūtų davęs tiesmuko sprendimo.

Ilgainiui, užglaisčius kai kuriuos nesutarimus, bus susitarta dėl naujos Irako vyriausybės sudėties. Bet šie nesutarimai vėl iškils į paviršių rengiant naują konstituciją, o ją parengus, dar reikės laimėti ne tik daugumos, bet ir visų trijų grupių pritarimą.

Žmonės laukia rezultatų ir geresnio gyvenimo. Juo ilgiau delsiama, juo lėčiau gerėja gyvenimas, juo platesnė dirva demagogams, nesantaikos kursytojams, nevilčiai. Ir vietos politikai ne visada gali padaryti svarbiausius sprendimus. Gal Abasui pasiseks pertvarkyti Palestinos savivaldos struktūras, pašalinti korumpuotus valdininkus, sumažinti skurdą. Bet svariausią žodį nustatant Palestinos sienas ir pačios valstybės suverenumo profilį tars Izraelis. Jei Palestinos teritorijoje toliau bus plečiamos žydu gyvenvietės, tiesiami tik žydu naudojami keliai, jei nelygiai bus dalijami vandens ištekliai, palestiniečiai ilgainiui gali nusigręžti nuo Abaso ir demokratijos apskritai.

Pasaulis iš tiesų demokratėja. Demokratija tampa vieninteliu priimtiniu valdymo modeliu. Fašizmas ir komunizmas visiems laikams diskredituoti. Valdovai jaučia spaudimą didinti savivaldų ir įvairių patariamųjų organų galias ir teises. Likę diktatoriai skubiai gaubiasi populiaraus legitimumo skraiste. Pavyzdžiai įkvepia. Tačiau autoritarinės valdžios nuvertimas dar nesukuria nei demokratijos, nei išipareigojimo jai. Tik tada, kai naujai išrinktos valdžios patenkins svarbiausius gyventojų lūkesčius, pagerins gyvenimo lygį, sukurs sąlygas pilietinės visuomenės klestėjimui, bus galima kalbėti apie demokratijos pergalę. Nepaisant viltį skatinančių reiškinų, dar gerokai per anksti skelbti demokratijos amžių Artimuosiuose Rytuose ar posovietinėje erdvėje. ❧

PASŲ AFEROS BYLA

Bernardas Gailius

*Pelėsiams ir Kerpe apaugus aukštai,
Pasų štai gudri afera:
Visų kaltininkų padėti šaukštai,
Dokumentų irgi nėra.*

Neeilijuojančio autoriaus ketureilis,
sukurtas visiškos nevirties akimirka

„Pasų afera“ nebuvo visiškai įprastas savo laikotarpio nusikaltimas. Kaltinimą palaikęs prokuroras pavadino jį „komercializuotu nusikaltimu“ ir teigė, kad tai pirmoji tokio pobūdžio byla Lietuvoje. Net ir atmetus suprantamus kaltintojo pagražinimus, istorija vis tiek lieka labai intriguojanti. Todėl be ilgų įžangų leiskimės į „Pasų aferos bylą“.

„ADVOKATO“ PROLOGAS

Imantis kuklių tarpukario Lietuvos Respublikos kriminalinio gyvenimo tyrinėjimų, nebe pirmą kartą¹ padeda buvusio Generalinio štabo Kontržvalgybos skyriaus viršininko, vėliau diplomato Jono Budrio atsiminimai. Trečio dešimtmečio pradžioje dirbant kontržvalgyboje jam teko pamatyti pačią „Pasų aferos bylos“ užuomazgą ir gana sėkmingai ją užgniaužti. Kita vertus, sėkmės čia būta tik dalinės, nes (likimo ironija) iš dalies pats Budrys nesąmoningai prisidėjo prie naujos ir tobulesnės pasų klastojimo sistemos gimimo. O atsitiko štai kas:

Vienas jų [kontržvalgybos valdininkų, – B. G.] pranešė man, kad kažkoks žydelis turįs man kokių svarbių žinių. Sutariau, kad jis suves tą žmogų su mano ryšių valdininku, o valdininkas atves jį į nurodytą vietą iš mano butų. Vakare devintą valandą valdininkas įvedė 28–29 metų vyrą, padoriai apsirengusį. Iš pirmo žvilgsnio atrodė, lyg būtų knygvedys.

Kai mes pasilikome vieni, aš paklausiau atėjusį, kas jis ir ką jis turįs man pranešti. Atėjęs kalbėjo lėtai, lyg svarstydamas kiekvieną žodį.

¹ Žr. Gailius, B., „Sacharino byla“, in: *Naujas Židinys-Aidai*, 2003, Nr. 7–8, p. 397–405; Idem, „Pašto ženklų byla“, in: *Naujas Židinys-Aidai*, 2004, Nr. 4, p. 175–184.

– Čia žydų bendruomenės reikalas. Kai kurie asmenys dėl pinigų daro negerus dalykus. Anksčiau ar vėliau tas iškils, ir vėl žmonės sakys: žydai, žydai. O kuo mes kalti? Daug kas linkęs, kaip jie mano, lengvai užsidirbti. Nepaiso priemonių. Mane pasiuntė pas jus keli įtakingi bendruomenės piliečiai. Sako, jūs tą sutvarkysite. Reikalas toks: yra vienas advokatas, na, jis nėra tikras advokatas, tik jis save taip vadina. Jis parūpina visiems, kas tik užmoka gerą pinigą, Lietuvos pasus, vidaus, užsienio – nesvarbu. Jam net nesvarbu asmuo – jis jo nemato, nieko neklausinėja, paduok vardą, pavardę – tikrą ar išgalvotą, duok fotografijas, pinigą ir gausi, ko nori... Atvyksta žmonės per demarkacijos zoną, ar jie iš Lenkijos, ar iš Sovietų, niekas jų neklausia, ir tokiu būdu apsirūpina dokumentais.²

Toliau – įprastinis detektyvas. Žydų reputacija susirūpinusio veikėjo padedamas Budrys sužinojo, kada ir kokioje vietoje „advokato“ klientams bus dalijami pasai ir, suprantama, pasiuntė ten agentus, turėjusius sugadinti nuotaiką abiem sandorio šalims. Tačiau atomazga buvo netikėta ir net kiek komiška:

Agentai apsupo ir pro langinės plyšį pamatė, jog ant stalo guli dokumentai ir pinigų krūva, o dokumentus dalija... policijos valdininkas nuovados viršininko uniforma. To jie nelaukė ir susvyravo ką daryti. Kažkas iš vidaus išėjo į kiemą ir, pastebėjęs keletą vyrų, puolė į vidų. Ten pakilo triukšmas, užgeso šviesa, o nuovados viršininkas nėrė pro langą ir tekinas pasileido upės link. Tai nulėmė. Jei agentai sumišo, manydami, kad čia dokumentai dalinami legaliai, tai sąmyšis viduje ir valdininko pabėgimas buvo nusikaltimo ženklai. Jie puolė į vidų, lemputėmis apšvietė kambarį, suėmė keletą asmenų, rado daugiau kaip dešimtį dokumentų, bet pinigai jau buvo išgraibstyti. Tuo tarpu forduku atvyko sekcijos vedėjas ir, patyręs įvykius, pasiuntė du agentus surasti nuovados viršininką ir išsiaiškinti, kas jis toks.

² Budrys, J., *Atsiminimai: Kontržvalgyba Lietuvoje*, Brooklyn: Darbininkas, 1967, p. 64–65.

Agentai surado jį jau kitoj tilto pusėj. Pasirodo, jis užėjo dar į atdarą maisto krautuvę. Nuovados viršininkas, prieš užeidamas į krautuvę, atsuko atgal savo laikrodį ir tik apžvelgęs krautuvę pradėjo barti šeimininką už nešvarų valgomų prekių laikymą. Už tai surašė protokola, jame nurodydamas savo apsilankymo laiką (valandą anksčiau). Viršininkas dar pastebėjo savininkui:

- Tavo ir laikrodis netvarkoje.
- Man atrodo, kad tvarkoje, – guodėsi savininkas mūsų agentui, užėjusiam po to nusipirkti papirosų, – bet ko aš su supykusiu viršininku ginčysiuosi.³

Tuo tyrimas bei atitinkamas Budrio atsiminimų skyrius ir baigėsi. Autorius nenurodė jo papasakotos istorijos ryšio su vėlesniais įvykiais, kaip ir pagrindinių veikėjų pavardžių. Šiandien, peržvelgus kitus šaltinius, kai kurias jų nuspėti galima. „Advokatu“ buvo pagarbiamai vadinamas Simonas Levinas – reikalų tvarkymo užkulisiniais metodais specialistas. Vėliau, teismo proceso metu, jį taip tituluodavo ir žurnalistai⁴. Užbėgant istorijai už akių, reikia pasakyti, kad kaip tik jo Budrio agentai taip ir nesugavo. Užtat sužinojo apie korumpuotus policininkus ir čia pats laikas pasidomėti, kuo baigėsi nuovados viršininko istorija.

Deja, čia mūsų laukia nusivylimas, nes į istoriją šioje vietoje įsiterpia Paprastasis Pelėsis (jis taip pat ir *Mucor Mucedo*). Kažkur LCVA saugyklose guli valdininkams iškelta baudžiamoji byla dėl dokumentų klasifikavimo, kuri, atsižvelgiant į sudarymo laiką, galėtų būti susijusi su Budrio tyrimu. Tačiau byla supelijusi ir į skaityklą neišduodama. Beje, ji tokia ne vienintelė. Kaip pamatysime, šiuolaikiniam „Pasų aferos“ tyrimui Pelėsis yra prikrėtęs daug išdaigų.

Bet grįžkime į priešistorę. Atstodamas supelijusią bylą, nuovados viršininko bylos paslaptį kiek praskleidžia panašiu metu ministeriavęs Rapolas Skipitis:

[VRM Piliečių apsaugos departamento] Užsienio Pasų Skyriaus vedėjas turėjo būti labai atsparus materialinėms pagundoms, nes įvairūs sukčiai mėgindavo visokius būdus, kad tik neteisėtai gautų užsienio pasą. [...] Todėl pasitaikydavo ir keblumų, ir baudžiamųjų bylų. Tačiau tokių mano ministeriavimo metu buvo tik viena, ir toje byloje kaltinamasis pasų skyriaus vedėjas už kyšio ėmimą teismo buvo lengvai nubaustas, nes jis tuo kyšiu nepasinaudojo, o kyšio davėjas buvo labai suktas vyras ir jauną valdininką gudriai įtraukė į nusikalstamą kelią. Tas valdinin-

kas, atlikęs bausmę, vėl buvo rimtas ir pagarbos vertas žmogus.⁵

Skipitis kiek netiksliai prisimena nemalonumų laikotarpi. Budrys nurodo, kad jam su VRM atstovais aptarinėjant jau aprašytą operaciją įėjo „naujas vidaus reikalų ministras Oleka“⁶. Budrio liudijimą patvirtina ir aplinkybė, kad kaip tik Oleka 1922 m. vasario 21 d. sugriežtino policijos (tuo metu dar milicijos) nuovadų viršininkų kontrolę, nusprenddamas juos skirti ir atleisti pats⁷. Matyt, maždaug šią datą ir būtų galima laikyti Budrio tyrimo rezultatų paviešinimo laiku. Tad ir su „rimtu ir pagarbos vertu žmogumi“, kuris „labai sukto vyro gudriai įtrauktas į nusikalstamą kelią“ paėmė kyšį, tvarkytis teko vidaus reikalų ministrui Kaziui Olekai.

Tikriausiai tai buvo Juozas Grybas. Pernelyg jau keistas jo likimas po 1922-ųjų vasario. Gegužės 16 d. ministras nusprendė Grybą „laikyti sergančiu nuo š. m. gegužės mėn. 5 d.“⁸ Ligos, matyt, būta itin sunkios, nes „jaunas valdininkas“ sirgo visą vasarą ir „skaityti pasveikusiu“ Oleka jį nusprendė tik nuo rugsėjo 4 d.⁹ Jau rugsėjo 15 d. ministro valia Grybas tapo Piliečių apsaugos departamento II rūšies valdininku ypatingiems reikalams¹⁰ ir nepanašu, kad tai buvo paaukštinimas. Pagaliau 1923 m. gegužės 10 d. Oleka nusprendė Grybą atleisti gana įdomiu pagrindu – „kaipo nelankanti tarnyba“¹¹.

Daugiau duomenų gal esama supelijusioje byloje, tačiau tai ne taip jau svarbu. Svarbiausia, kad Užsienio pasų skyrius liko be viršininko. Čia prologui pats metas pasibaigti, užleidžiant vietą tikrajai istorijai.

IPĖDINIS ARBA MAFIJOS GIMIMAS

Be viršininko negali veikti joks skyrius, todėl buvo pradėta ieškoti pamainos. Ir jį atsirado, tiesa, ne be Budrio pagalbos:

Tai bylai pasibaigus, Navakas [VRM Piliečių apsaugos departamento direktorius Jonas Navakas, – B. G.] prašė mane rekomenduoti jam kandidatą į departamento pasų skyriaus viršininko vietą. Apie tą pasiūlymą papasakojau savo įstaigoje ir vienas vyr. valdininkas prašė jį rekomenduoti. Pas mus jis turėjo bataliono vado vietą, lankė juridinį fakultetą ir netrukus turėjo jį baigti. Paskambinau J. Navakui, paaškiniau ir pasiūniau kandidatą J. J. pas direktorių. Po trumpo pasikalbėjimo jis buvo paskirtas. Dėl per-

³ *Ibid.*, p. 67.

⁴ *Lietuvos žinios*, 1933 12 02, Nr. 275 (4365), p. 7.

⁵ Skipitis, R., *Nepriklausomą Lietuvą statant: Atsiminimai*, Chicago: Terra, 1961, p. 231–232.

⁶ Budrys, J., *op. cit.*, p. 68.

⁷ LCVA, f. 377, ap. 5, b. 4, l. 129–130.

⁸ *Ibid.*, l. 162–163.

⁹ *Ibid.*, l. 298.

¹⁰ *Ibid.*, l. 300.

¹¹ *Ibid.*, b. 39, l. 187.

ėjimo į kitas įstaigas turėjau savą pažiūrą: kontržvalgyba – galvojau – yra gera paruošiamoji gyvenimui mokykla, duoda daug patyrimo; o mums gerai turėti draugų visur. Kas dėl paties išeinančio tai iš dalies buvau net patenkintas: gabus, bet negilus ir nesuprato drausmės reikšmės, ją vadino „monarchizmo likučiais“.¹²

Taigi pasakojime pasirodo dar vienas veikėjas – „gabus, bet negilus“ J. J. Tai Juozas Jasiukaitis, kurį Oleka paskyrė tą pačią dieną, kai Grybą pavertė II rūšies valdininku ypatingiems reikalams¹³. Jasiukaičiui likimas lėmė vėliau tapti viena svarbiausių „Pasų aferos bylos“ figūrų. Todėl verta paanalizuoti, kaip toks tapsmas vyko.

Turėjo Jasiukaitis vieną gerą draugą – pulkininką Juozą Litviną, kurio pavaldiniu kadaise buvo kariuomenėje¹⁴. Gimęs 1882 m. lapkričio 14 d., Litvinas 1904 m. baigė vidurinę komercijos mokyklą Liepojoje ir ėmėsi karo mokslų. Asmens byloje jie nusakomi taip: „Tveriaus raitelių mokykla 1 rūšies, gelžkelio telegrafo kursai ir raitelių sapiorų kursai Baranoviče (su atsižymėjimu)“¹⁵. Pirmojo pasaulinio karo metu Litvinas užsitaravo išpūdingą apdovanojimų sąrašą, buvo du kartus sužeistas ir tiek pat kartų „kontužitas“, ir pradėjęs karą poručiku, jį baigė pulkininku¹⁶. Baigiant šią trumpą biografiją, reikia nurodyti dar vieną Litvino „turtą“ – žmoną, kurios pasirodymą teismo posėdžių salėje „Lietuvos žinios“ vėliau aprašė taip:

Pagaliau iššaukiama kaltinamoji Margarita Litviniene. Ji ateina apsigaubus brangiais kotikais, su perlų karoliais ir lornetu rankoje. Ji švedė, kilus iš Suomijos, dabar gyvenanti Liepojuje. Didelė turtuolė, baronessa fon Margarita Bercel.¹⁷

Pridėjus prie trumpos Litvino biografijos mažytį „baronessos fon Bercel“ paveikslėlį, vaizdas paryškėja tarsi pasukus žiūrą. Kilęs iš niekuo nepasižymincios šeimos (tėvas – Kretingos geležinkelio stoties viršininkas¹⁸), Litvinas aiškiai buvo vienas iš savojo meto *self-made* kavalierių-kavaleristų, kuriems duris į „aukštąją visuomenę“ atvėrė karas. Tokį jį ir mobilizavo į Lietuvos kariuomenę. Tačiau tolesnės tarnybos niekaip negalima pavadinti sėkminga. Nors jam patikėta „Geležinio vilko“ raitelių šimtinė ir pavertė 3-uoju raitelių „Geležinio vilko“ pulku, ištarnavęs kiek daugiau nei metus, 1921 m. rugpjūčio 14 d. Litvinas buvo paleistas į atsargą „už tai, kad pulką privedė prie netvarkos visais atžvilgiais“¹⁹.

Štai tokį draugą turėjo Jasiukaitis. Žinoma, apie ju

tarpusavio santykius ir susitarimą pradėti abejotina veiklą gali būti įvairių versijų, nes privataus bendravimo subtilybės šioje istorijoje, kaip ir dažnai būna, lieka paslaptis. Galima spėti, kad Litviną su Jasiukaičiu vienijo panieka kariškai tvarkai ir su ja susijusios nuoskaudos. Taip pat galima nujauti, kad dirbdamas žvalgyboje Jasiukaitis ši bei tą žinojo apie darbo VRM atmosferą ir ten atsiveriančias galimybes ir kad jo pasiprašymas į naujas pareigas buvo pirmas žingsnis įgyvendinant jau anksčiau su Litvinu aptartą planą. Vis dėlto visiškai aišku viena: Jasiukaičiui gavus naujas pareigas, jie su Litvinu išitraukė į „biznį“.

Čia pravartu stabtelėti ir trumpai nupasakoti pasų išdavimo tvarką, kuri šioje istorijoje turi nemenką reikšmę. Tuo metu Lietuvoje veikė „dviguba“ pasų sistema, t. y. buvo išduodami atskiri vidaus ir užsienio pasai. Pirmuosius gauti buvo paprasta: juos išduodavo valsčių valdybos. Kur kas griežčiau kontroliuotas užsienio pasų išdavimas. Juos buvo galima gauti tik VRM Piliiečių apsaugos departamento Užsienio pasų skyriuje. Tam reikėjo pateikti vidaus pasą ir pažymėjimą (kartais vadintą ir ištikimybės liudijimu), išduodama vietos policijos, apie tai, kad tūlas pilietis yra sumokėjęs mokesčius, nebaustas ir, svarbiausia, neturi problemų dėl karinės tarnybos. Mat kaip tik pastarosios neatlikimas buvo viena iš didžiausių kliūčių išvykti į užsienį. Kaip numatė „Užsienio pasams, leidimams ir vizoms duoti taisyklės“, vyrams, kurie dar nebuvo šaukti karinėn tarnybon arba kurių tarnyba buvo laikinai atidėta, užsienio pasai galėjo būti išduodami tik iki šaukimo arba atidėjimo termino pabaigos dienos be teisės juos pratęsti. Tie, kuriems iki tarnybos pradžios likdavo mažiau nei metai, galėdavo gauti užsienio pasus tik į Europos valstybes, o likus mažiau nei mėnesiui pasai nebebūdavo išduodami.

Tačiau užsienio pasų išdavimo tvarkoje būta nedidelės spragos, kuria Litvinas ir Jasiukaitis naudojosi savo veiklos pradžioje. Būdamas Užsienio pasų skyriaus viršininku pastarasis galėjo be reikalingų dokumentų išduoti pasą „plačiai žinomam visuomenės darbuotojui arba valdininkui, kuris jam pačiam asmeniškai būtų žinomas“²⁰. Veikiausiai tai buvo praktikoje susiformavusi norma, nes ką tik minėtos taisyklės jos nenumatė. Bet kuriuo atveju Litvinas buvo gana žinoma figūra, idant būtų galima kurį laiką vaidinti pasų išdavimą jo pažįstamiems ir rekomenduotiems žmonėms²¹. Tačiau ilgalaikėje perspektyvoje ši sistema buvo labai rizikinga, nes atlikus net menkiausią patikrinimą, dokumentų trūkumas būtų pastebėtas ir Jasiukaitis niekaip „negalėtų pa-

¹² Budrys, J., *op. cit.*, p. 69.

¹³ LCVA, f. 377, ap. 5, b. 4, l. 301.

¹⁴ LCVA, f. 478, ap. 4, b. 7278, l. 178.

¹⁵ LCVA, f. 930, ap. 2 L, b. 163, l. 2.

¹⁶ *Ibid.*, l. 9.

¹⁷ *Lietuvos žinios*, 1933 12 04, Nr. 276 (4366), p. 7.

¹⁸ LCVA, f. 930, ap. 2 L, b. 163, l. 9.

¹⁹ *Ibid.*, l. 3.

²⁰ LCVA, f. 478, ap. 4, b. 7278, l. 193.

²¹ *Ibid.*, l. 192–193.

sisakyti, kad visi žydai, gavę užsienio pasus be reikalingų jiems gauti dokumentų, yra jam asmeniškai pažįstami²². Vis dėlto, prieš įvedant tam tikrų naujovių, apie kurias Jasiukaitis su Litvinu jau neabejotinai buvo pagalvoję, reikėjo dar vieno dalyko – tarpininko. Kad

Lietuvos Respublikos užsienio pasas, išduotas 1929 m. LNM Istorijos skyrius

ir kokie geri buvo draugai, per dažnas Litvino lankymasis Jasiukaičio kabinete galėjo sukelti nereikalingų šnekų.

Tokio tarpininko vaidmuo teko kitam Jasiukaičio draugui – Benediktui Zubrickui. Nuo mažens pažįstami, jie kartu tarnavo kariuomenėje, vėliau Jasiukaitis perėjo į Žvalgybos skyrių, „nusitempdamas“ paskui save ir Zubricką²³. Tas pats pasikartojė ir Jasiukaičiui užėmus Pasų skyriaus viršininko pareigas. Iš pradžių jis, Litvinui padedant, įtaisė draugą kažkokiam biure „Mūras“, o paskui laipsniškai parsivedė jį į VRM²⁴. Taip 1923 m. kovo 13 d. Zubrickas tapo VRM Piliiečių apsaugos departamento sekretoriumi²⁵. Tolesnei jo karjerai labai pasitarnavo 1924 m. sausio 1 d. įvykdyta nedidelė struktūrinė reforma. Tuomet Jasiukaitis tapo Pilietybės referentu, o Zubrickas – Užsienio pasų skyriaus

vedėju²⁶, nors, kiek galima suprasti iš bylos aplinkybių, šis pavadinimų pakeitimas nestipriai paveikė realią tarnybinę padėtį. Tačiau aferistams patogiu buvo tai, kad Zubrickas perėjo į užsienio pasų reikalus tvarkantį padalinį, tapo tiesioginiu Jasiukaičio pavaldiniu, kartu ir idealiu tarpininku – galėjo nesukeldamas jokių įtarimų lakstyti tarp Jasiukaičio kabineto ir bendros priėmimo salės, į kurią taip pat visiškai ramiai galėjo ateiti Litvinas. Šitaip pavyko sukurti sistemą, leidusią Litvinui gauti gatavus užsienio pasus daugiausia per vieną dieną²⁷. Kaip vėliau teisme pasakojo pats Zubrickas, viskas veikė maždaug taip: Litvinas atėdavo į VRM su reikalingais dokumentais, juos įteikdavo Zubrickui, o šis – Jasiukaičiui, kuris išrašydavo užsienio pasą ir ta pačia tvarka gražindavo atgal. Be to, kas kiek laiko Zubrickas užsukdavo pas Litviną į namus ir pasiimdavo pinigų²⁸. Štai tokiai praktikai galutinai nusistovėjus ir buvo pasiruošta naujo tipo veiklai: užsienio pasų išdavimui pagal suklastotus dokumentus. Dabar trūko tik pačių falsifikatų.

Čia atėjo metas prisiminti prologe minėtą Simoną Leviną. Būdamas žinomas dokumentų klastotojas, Levinas, suprantama, turėjo ir atitinkamų pažinčių. Labai panašu, kad jo iniciatyva ir susikūrė tam tikras klastotojų „kooperatyvas“, kuri sudarė keturi pagrindiniai „darbuotojai“: Levinas, Ruvelis Taubė, Aronas Segalis ir Jankelis Chaimas Zefas. Kaip vėliau nustatė teismas, kaip tik jų rankomis buvo padirbta dauguma dokumentų²⁹. Falsifikatų skaičius, tenkantis „autoriams“, puikiai atskleidžia darbo pasidalijimą: Taubė „surašė“ 147, Zefas – 61, Segalis – 26, Levinas – 10 dokumentų.

„Rekordininkas“ Taubė vėliau teisme parodė, kad 1921 m. grįžęs iš Rusijos kurį laiką gyveno Rokiškyje. 1922 m. atvyko į Kauną ir bandė verstis prekyba, tačiau iš to nieko neišėjo. Lankydamas sinagogą susipažino su Segaliu ir kitais būsimais „kompanionais“. Štai tada ir prasidėjo:

Segalis prašė, kad jis ką parašytų, jis parašė. Jam Segalis davė rašyti kokius tai popierius. Paskui siūlė, kad jis rašytų daugiau, jis nesutikęs, sakydamas, kad jis pats, Segalis, irgi moka rašyti. Kitą kartą Segalis vėl jį sutiko ir ėmė siūlyti rašyti, sakydamas: „rašyk, kas man bus reikalinga, o už tai bus užmokėta“. Tuomet jis pasiteiravo, ar jam už tą rašymą negresia atsakomybė, į tai jam Segalis atsakė, kad jokia atsakomybė jam, Taubei, negresia, nes jam pažįstama visa policija ir Pasų Skyrius. Įtikintas Segalio jis manė, kad jam niekas negresia ir rašė, ką jam diktavo Segalis.³⁰

²² *Ibid.*, l. 193.

²³ *Ibid.*, l. 178.

²⁴ *Ibid.*, l. 83.

²⁵ *Ibid.*, l. 193.

²⁶ *Ibid.*, f. 377, ap. 5, b. 39, l. 4–5.

²⁷ *Ibid.*, f. 478, ap. 4, b. 7278, l. 77.

²⁸ *Ibid.*, l. 83–84.

²⁹ *Ibid.*, l. 183–189.

³⁰ *Ibid.*, l. 72–73.

Nesunku suprasti, kad atsidūręs kaltinamųjų suole Taubė gerokai sumenkino savo vaidmenį. Jį „Lietuvos žinios“ vėliau, matyt, ne veltui praminė „organizacijos generaliniu sekretoriumi“, „šio bylos spiritus movens“³¹. Kaip liudija skaičiai, „rašymo“ srityje veikiau jau Taubė galėjo būti pavyzdys Segaliui. Todėl sunku patikėti, kad pirmasis buvo tik antrojo stumdomas pasiuntinukas.

Antrąją vietą pagal suklastotų dokumentų skaičių užėmusį Zefą taip pat geriausiai apibūdino žiniasklaida:

Kitokio darbo negaudamas pradėjęs geležinkelio stoty verstis nešiko amatu. Vienąsyk jam tekę panešėti čemodaną kažkokiam džentelmenui. Eidami įsikalbėję, kad jis, Dovydas, neturįs darbo. Džentelmenas pataręs pas jį užėti – duosias uždirbti. Zefas ryto metą užėjęs ir pradėjęs vietoj čemodanų nešioti pasus ir pinigų, kas buvo lengviau ir pelningiau. Be to, Zefas vaikščiojęs po išveivybės biurus ieškodamas kam reikalingi dokumentai. Dokumentus Zefas nešdavęs ir pas advokatą Kerpe. Vienąsyk išeinant iš policijos nuvados, kur Zefas liudijęs Taubei, kriminalinės policijos valdininkų Zefas buvęs areštuotas ir 6–7 mėn. išsėdėjęs Kauno kalėjime. Paleistas vėl sugrįžęs pas motiną. Bet namie sunerimęs ir po kurio laiko vėl sugrįžęs Kaunan. Kaune sutikęs Grinblatą, kuris sakas, dabar nebijok jau nepakliūsi. Dabar pati „načalstva“ dirba su mumis.

Zefas pamanęs, kad „činovnikams“ galima, tai kodėl jam negalima – ir vėl pradėjęs dirbti.³²

Nežinia kodėl Zefą pavadinusios Dovydu, „Lietuvos žinios“ įvėlė ir kitų faktinių klaidų, nors iš esmės Zefo karjerą nupasakojo teisingai. Pirmoji jos pusė bus dar nagrinėjama kalbant apie advokato Petro Kerpės veiklą. Kol kas tepridurtina, kad išėjęs iš kalėjimo Zefas užmezgė ryšius su Taubės ir Levino kompanija ir pakeitė darbo pobūdį – tapo „rašytoju“. Tai jam padėjo prisigventi ir vėliau net įsitaisyti statybinių medžiagų sandėli, o tai jau nemenkas pasiekimas nešikui.

„Tamsiausiojo“ iš aferistų Levino gyvenimą atkurti sudėtingiau, nes duodamas parodymus „advokatas“ neprisižino ir laikėsi labai santūriai. Liudytojais nurodė, kad jis ir mokytoju kadaise dirbo, ir malkų prekyba vertėsi, o paskutiniu metu ėmėsi skolų išieškojimo³³. Dar aišku, kad Levinas klastojo dokumentus, nors jo „kūrinių“ skaičius juokingai mažas. Nepaisant to, galima pritarti teismui, kuris nuosprendyje konstatavo, kad Levinas galėjo būti „daug svarbesnis asmuo, tik daug atsargesnis už kitus, kad jo konkretus darbas su visais pažymiais sunkiai galėtų būti išskeltas visumon“³⁴.

Be šių „kooperatyvo“ narių, kurie vėliau tapo kaltinamaisiais „Pasų aferos byloje“, būta ir kitų. Klastotojų kompanijos paveikslas būtų nepilnas nepaminėjus Joselio Paso. Jam pasisekė labiau negu kitiems bendražygiams. Spėjęs laiku „pasinaudoti tarnybine padėtimi“ ir „susiveikti“ užsienio pasą, Pasas pabėgo į Pietų Afriką. Nenuostabu, kad dėl to ir duomenų apie jo veiklą itin negausu. Tačiau šiokių tokių užuominų galima rasti. Pasas kartu su Chackeliu Kapčiausku Kaune, Vilniaus gatvėje turėjo spaustuvę „Ekspres“³⁵. Panašu, kad aplink ją ir sukosi visas „fabrikėlis“. Antai išėjusi į laisvę Zefą Grinblatas nuvedė pas Pasą, kurio spaustuvėje vėliau visi „dirbdavo“³⁶. Todėl galima spėti, kad pastarojo vaidmuo organizacijoje buvo ne menkiausias.

Dar reikia paminėti smulkių vietinės reikšmės valdininkų grupę: įvairių valsčių valdybų tarnautojus, „pasukdavusius“ klastotojams tuščių vidaus pasų blankų, policininkus, neteisėtai išrašydavusius ištikimybės liudijimus ir kitokius pagalbininkus. Keletas jų tapo kaltinamaisiais, kiti spėjo laiku numirti ir teismo išvengė. Kad ir kaip ten būtų, smulkių korumpuotų valdininkėlių indėlis į nusikaltimą buvo menkas ir didesnės reikšmės mūsų pasakojimui neturi.

Dabar laikas paaiškinti svarbiausią aplinkybę – kaip klastotojų „kooperatyvas“ buvo susijęs su Litvino, Jasiukaičio ir Zubricko trijule. Taubės „apjuodintasis“ paskutinysis klastotojas Segalis teisme savo ruožtu papasakojo tokią istoriją:

Turėjo fotografijos ateljė. Pas jį fotografavosi Litvinas ir iš to su Litvinu susipažino. Paskui iš Kauno išvyko Jonavon ir ten atidarė ateljė. Iš Jonavos įvairiais reikalais dažnai atvažiuodavo Kaunan, ir čia viename iš savo atvažiavimų sutiko pulk. Litviną, kuri, kaip sakė, jau pažinojo. Pulk. Litvinas paklausė jo, gal žino kam yra reikalingi užsienio pasai. Jam atsakė, kad girdėjęs tokių esant. Litvinas jam sakė nebijoti, nes tai yra sąžiningas darbas ir jis, Litvinas, tą greit gali padaryti. Paskui buvo užėjęs į tipografiją pas Pasą. Pasas jam sakė, kad esąs pulkininkas, kuris išgauna užs. pasus. Jis atsakė, kad tokį jau yra sutikęs. Tuomet Pasas davė jam 2 vidaus pasus, kuriuos jis įdavęs Litvinui ir iš Litvino gavo užsienio pasus, kuriuos perdavė Pasui. Tuo būdu jis pradėjęs tarpininkauti.³⁷

Taigi Segalis ir buvo jungiamoji grandis. Žinoma, jo parodymus dera interpretuoti kūrybingai. Vargu ar tarpininkavimo istorija susidėjo vien iš nekaltų atsitiktinumų. Čia tikriausiai suveikė abipusiai poreikiai. Lit-

³¹ *Lietuvos žinios*, 1933 12 04, Nr. 276 (4366), p. 1.

³² *Ibid.*, p. 7.

³³ LCVA, f. 478, ap. 4, b. 7278, l. 134–135.

³⁴ *Ibid.*, l. 189.

³⁵ *Ibid.*, l. 108.

³⁶ *Ibid.*, l. 80.

³⁷ *Ibid.*, l. 76–77.

vinui reikėjo daugiau klientų, o „kooperatyvui“ – užsienio pasų. Kuri pusė pirmoji parodė iniciatyvą, sun- kasaktyti.

Maždaug taip atrodė organizacija, susikūrusi apie 1923-uosius Kaune. Vieninteliu dvejoniu keliančiu dalyku išlieka Levino ir Budrio aprašytojo „advokato“ (o ir Skipičio minimo „labai sukto vyro“, kuris Jasiukaičio pirmtaką Grybą „gudriai įtraukė į nusikalstamą kelią“) tapatybės klausimas. Reikia pripažinti, kad iš esmės pagrindinis argumentas tapatybei įrodyti yra „advokato“ titulas. Ar galėjo atsitiktinai nutikti taip, kad du tos pačios tautybės sukčiai, užsiimantys tuo pačiu „verslu“ tame pačiame mieste, būtų žinomi vienu vardu – „advokatas“? Priminsiu, kad „advokatu“ Levina titulavo 1933 m. „Lietuvos žinių“ straipsnis. Teisme šitaip jo niekas nevadino, vadinas, tokia pravardė žurnalistams ir jų skaitytojams turėjo savaime ką nors reikšti, panašiai kaip šiandien „Henytė“ ar „tulpiniai“. Štai tokia nesvaria prielaida pagrįsta visa versija. Įrodyti jos kokiais nors dokumentais tikriausiai niekada nepavyks, taigi visada išlieka įmanoma alternatyvi, atsitiktinio sutapimo versija.

SISTEMA

Kad ir kaip ten būtų, aišku, kad 1923 m. pradžioje „komercializuoto nusikaltimo“ dalyvių ratas ir veikimo principai galutinai nusistovėjo. Tie, kuriems reikėdavo užsienio paso, susirasdavo Taubę, Levina ar kitą kurį „partnerį“ ir su juo sutardavo dėl reikalo trukmės ir kainos. Tuomet klastotojų „kooperatyvas“ padirbdavo visus reikalingus dokumentus „kliento“ pageidaujama pavarde, kuriuos Segalis nešdavo Litvinui, o šis įteikdavo Zubrickui, užnešdavusiam juos Jasiukaičiui. Kartu su dokumentais keliaudavo ir pinigai, o užsienio pasas grįždavo atgaline tvarka. Jei „klientui“ reikėdavo paprastesnių dokumentų (vidaus paso, atestato ar pan.), grandinėle atitinkamai sutrumpėdavo.

1925 m. lapkričio 13 d. sistema patyrė pokyčių, nes Litvinas mirė³⁸. Kaltintojai bandė įrodinėti, kad tada jo funkcijas perėmė žmona – minėtoji dama su kotikais, – tačiau teismas ją išteisino, nes, vaizdžiai tariant, kaltinimas tikrai buvo it „seilėmis sulipdytas“ ir iš esmės rėmėsi tuo, kad Litvinienė – tai Litvino žmona, todėl ji būtinai turėjo įsitraukti į nusikalstamą veiklą, idant išsaugotų pajamas. Teismas į tai pažvelgė kiek blaiviau ir pateikė protingą argumentą, kad tuo metu Segalis

³⁸ *Lietuvių enciklopedija*, t. 16, Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1958, p. 317.

³⁹ LCVA, f. 478, ap. 4, b. 7278, l. 216.

⁴⁰ Ne visos jų įmanomos rekonstruoti. Pavyzdys – aferistų kontaktinis asmuo Turkanas (Terkanas) iš Berlyno. Jį minėjo tik žurnalistai, kurių teigimu, berlyniečio užduotis buvo nukreipti su sėkmingai gautais užsienio pasais keliaujančius „klientus“ į įvairias užsienio šalis (*Lietuvos*

jau pats pažinojo Zubricką ir įtraukti dar vieną nežinia kam reikalingą tarpininkę aferistams paprasčiausiai neapsimokėjo³⁹.

Pagrindinė pažinčių sistema turėjo keletą dėmesio vertų atšakų⁴⁰. Viena jų – Suvienytos Baltijos Korporacijos emigracijos biuro agentas Benjaminas Jachesas. Jo darbas buvo ieškoti biurui klientų – emigrantų. 1920–1923 m., kol veikė biuro skyrius Šiauliuose, Jachesas buvo etatinis darbuotojas, vėliau – bendradarbis, gaunantis atlyginimą už kiekvieną surastą keliauninką⁴¹. Apie tokių agentų veiklą savo atsiminimuose Skipitis rašė taip:

Kiek prisimenu, Brazilijos vyriausybė rodos 1922 metais sumanė persigabenti iš Europos kraštų daugiau darbininkų darbams plantacijose. Kad laivų bendrovėms geriau sektųsi patraukti iš Europos didesni darbininkų skaičių, Brazilijos valdžia apsiėmė apmokėti laivakortę. Tuo būdu vykstančiam į Braziliją darbininkui kelionės išlaidos buvo visai mažos. Dabar laivų bendrovių agentai nepaprastai subruzdavo agituoti visus bent kiek nepatenkintus Lietuvos gyvenimu vykti į Braziliją arba į kitas Pietų Amerikos valstybes. [...] Net spaudoje ėmė rodytis neseniai emigravusių laišakai, kuriuose buvo rašoma apie didelius uždarbius ir puikų gyvenimą Brazilijoje, kai tikrumoje tie laišku rašytojai tuomet gyveno labai skurdžiai ir ne kasdien turėdavo paprasčiausio maisto pavalgyti. Mat, tuos laiškus parašydavo laivų bendrovių kontoros, o tie nebagai emigrantai tik perrašydavo savo ranka, pasirašydavo savo tikrą pavardę ir už tai gaudavo pinigų, kurie labai buvo reikalingi maistui ir butui apsimokėti. [...]

Tų, kuriems Brazilijos valdžia buvo apmokėjusi laivakortes, niekas neklausė nei kur jie nori važiuoti, nei kokią darbą jie norėtų dirbti, nei kokiose sąlygose gyventi. [...] Buvo tam tikri sargybiniai, kurie be jokio varžymosi mušė net užmuštinais kiekviena, kuris mėgino iš tų darboviečių [kavos plantacijų, – B. G.] pabėgti.⁴²

Taigi emigracijos biurų veikla dažnai būdavo susijusi su tikra prekyba žmonėmis ir balansavo ant teisėtumo ribos. Tad Jachesas gyveno iš kitų žmonių nelaimių ir nuolat rūpinosi, kad pastarųjų būtų kuo daugiau. Na, o tarp Jacheso klientų-aukų pasitaikydavo ir tokių, kurie užsienio pasų gauti negalėjo. O važiuoti norėjosi... Čia ir padėdavo „draugų draugai“ iš Kauno. Kaip

aidas, 1933 11 30, Nr. 272 (1944), p. 6; *Lietuvos žinios*, 1933 12 02, Nr. 275 (4365), p. 1, 7). Čia pažymėtina, kad kaip ir „Pašto ženklų bylos“ atveju, ikiteisminio tyrimo medžiaga archyve nebuvo saugoma kartu su teismo byla ir su ja susipažinti nepavyko, o teisme Turkanos veikla nenagrinėta. Todėl ir patyrinėti jos išsamiau nebeįmanoma.

⁴¹ LCVA, f. 478, ap. 4, b. 7278, l. 192.

⁴² Skipitis, R., *op. cit.*, p. 427–430.

galima spręsti iš bylos medžiagos, glaudžiausius ryšius Jachesas palaikė su Taube. Panašu, kad jie turėjo net slaptaraštį telegramoms⁴³. Šitaip plėtėsi „kooperatyvo“ klientų ratas, o Jachesas igijo galimybę siūlyti savo „užverbuotiems“ keleiviams papildomų paslaugų.

KLIENTAI

Greta emigrantų, kuriems susitvarkyti dokumentus padėdavo Jachesas ir kiti agentai, būta nemažai žmonių, ryšius su „firma“ užmezgdavusių tiesiogiai. Didžiausia jų grupė, apie kurią „Pasų aferos bylos“ kontekste buvo kalbama nuolat, – tai karo tarnybos vengę jaunuoliai. Kaip minėta, tarnybos neatlikimas užkirsdavo kelią gauti užsienio pasą. Dėl tuometinės Lietuvos žydų bendruomenės uždarmo ir polinkio nesikišti į valstybės reikalus, itin didelė dalis dezertyrų buvo žydai. Štai viena būdinga istorija, nutikusi Levino bendrapardžiui Dovydui Levinui.

1920 metų rugsėjo mėn. artilerijos pulko 1 baterijos kareivis Dovidas Levinas laike mūšio su lenkais arti Porecijos stoties pakliuvo į belaisvę, bet pakelyje į Gardiną jam pavyko pabėgti nuo lenkų. Pabėgęs Levinas negrižo į savo dalį, bet atvyko į Alytų ir apsigyveno pas savo tėvą Abromą Levina.

Tų pačių metų spalio mėn. kareivis Levinas, sužinojęs Alytuje nuo tūlo žydelio iš Seirijų m., kad Seirijų valsčiaus valdyboje galima gauti už pinigus Lietuvos pasą, sumanė pasinaudoti tuo, išgauti ten sau pasą, kad tokiu būdu išsivaduoti visiškai nuo tarnavimo veikiančioje lietuvių armijoje ir nuo dalyvavimo karo žygiuose, o paskui pabėgti į užsienį.⁴⁴

Kaip tarė, taip ir padarė. Dovydas Levinas sėkmingai susitarė su Seirijų valsčiaus valdybos sekretoriumi Jonu Tumasoniu, taip pat su Monesu Adelsonu ir Abromu Mordosevičiumi, kurie paliudijo, kad paso prašantysis yra gimęs 1893 m. ir kilęs iš Seirijų. Šiais liudijimais remiantis Dovydas Levinas gavo vidaus pasą ir išvyko pas Alytaus apskrities viršininką pasiimti ištikimybės liudijimo. Deja, čia iškilo įtarimų, buvo atliktas patikrinimas ir nustatyta, kad Dovydas Levinas gimė 1900 m. ir teoriškai turėtų tarnauti artilerijos pulke. Taip reikalas pasiekė karinę prokuratūrą, kuri nusprendė patraukti visus susijusius asmenis baudžiamojon atsakomybėn⁴⁵.

Tačiau istorija tuo nesibaigė. 1922 m. gegužės 22 d. Kariuomenės teismas galėjo pasmerkti tik Tumasonį, Adelsoną, Mordosevičių ir dar vieną valdininką Praną

Daugirdą, nes Dovydui Levinui buvo paskirtas užstatas ir, kaip buvo galima tikėtis, jis „nusiplovė“⁴⁶.

Tolesnė Dovydo Levino istorija nėra dokumentuota, tačiau galima spėti, kad jam pavyko sėkmingai pasiekti Kauną, susirasti mūsų aptariamo „kooperatyvo“ atstovą ir pasigaminti užsienio pasą, nes žmogus tokiu pat vardu ir pavarde figūruoja teismo sudarytame „klientų“ sąrašė⁴⁷. Tad Dovydas Levinas veikiausiai bus sėkmingai iškeliavęs į užsienį. Kita vertus, jo likimas galėjo būti ir kitoks – LCVA yra saugoma Kauno apygardos teismo byla, kurioje Dovydas Levinas ir kiti buvo kaltinami dokumentų padirbinėjimu. Tačiau tolesniam tyrimui čia ir vėl sutrukdė Pelėsis, tad nieko tikro pasakyti negalima.

Žydų tautybės aspektas svarbus kalbant ne tik apie dezertyrus, bet ir apie visus „klientus“. Štai ką šiuo klausimu pasakė teismas:

Minėtas Segalis sakęs, kad pulk. Litvinas jam liepęs turėti reikalus tik su žydais, norinčiais išvykti užsienin, o su krykščioniais (*sic!*) dėl jų nelegalio išvykimo padirbtais dokumentais negalima net kalbėti. To paties Segalio žodžiais, Litvinas jam sakęs, kad prieš žydų išvykimą iš Lietuvos „načalstva“ nieko prieš neturės. Tad dabar reikia apsvarstyti, kiek tas Segalio parodymas yra teisingas. Pirmiausia tuo klausimu tenka pasižiūrėti į tą didelį skaičių asmenų, kuriems buvo pagal klastotus dokumentus išduoti tie visi byloje apžiūrėti užsienio pasai. Pasirodo tame dideliame skaičiuje išduotų padirbtais dokumentais užsienio pasų yra iš viso tik 4 krikščionių pavardės, o visos kitos žydiškos. Tuo būdu teisiamojo Segalio parodymas atitinka tikrelybei. Ryšium su tuo reikia prisiminti ir liudytojo Gabrieliaus Jovaišo parodymą, duotą per rengiamąjį tardymą ir patvirtintą per teisiamąjį posėdį. Minėto liudytojo žodžiais, jis vieną kartą buvo pareiškęs teisiamajam Jasiukaičiui, kuris jau prieš tai buvo kelis kartus atnešęs jam archyvan padėti labai įtartinus dokumentus, pagal kuriuos jo rezoliucijomis buvo išduoti užsienio pasai, kad tie dokumentai jam, Jovaišai, atrodo suklastoti. Bet tuo metu Jasiukaitis, nepasižiūrėjęs net į tuos dokumentus, apie kuriuos jam abstraktiškai kalbėjo minėtas liudytojas, atsakęs, kad tas yra ne jo, Jovaišo, dalykas, kad nedidelė bėda, jei vienu žydu bus mažiau Lietuvoje. Tokiame teisiamojo Jasiukaičio atsakyme glūdi jo kaltės įrodymas, kuris visai supuola su ta aplinkybe, kurią minėjo Segalis, su tuo dideliu pasų skaičiumi, kuris yra išduotas žydiškomis pavardėmis, pagal klastotus dokumentus, ir su ta sistema, kurios

⁴³ LCVA, f. 478, ap. 4, b. 7278, l. 192.

⁴⁴ LCVA, f. 483, ap. 4, b. 946, l. 3.

⁴⁵ *Ibid.*

⁴⁶ *Ibid.*, l. 11, 28.

⁴⁷ LCVA, f. 478, ap. 4, b. 7278, l. 170.

prisilaikydavo tos nusikaltėlių bendrovės dalyviai Litvino nurodymais.⁴⁸

Vis dėlto tokia išvada yra skubota. Mat byloje esančiame asmenų sąrašė nurodytos pavardės, kurios buvo įrašytos *padirbtuose* dokumentuose. O Jasiukaičiui ir Litvinui kaip tik ir rūpėjo tai, kad *dokumentuose* pavardės būtų žydiškos. Ir nors galima pagrįstai teigti, kad daugeliu atveju juose būdavo įrašyta tikroji „kliento“ pavardė, ne mažiau pagrįsta būtų manyti, kad pasitaisydavo išimčių. Kaip pavyzdį galima paminėti vieną lenkų šnipą, apie kurį dar bus kalbama vėliau. Jam pasas buvo padirbtas Motelio Blecherio pavarde, kuri vargu ar buvo tikra. Kitaip tariant, Jasiukaičiui ir Litvinui tikriausiai daug svarbiau buvo sudaryti regimybę, kad dokumentus gauna tik žydai, negu realiai tokią nuostatą įgyvendinti.

Užsienio pasai, be abejo, buvo paklausiausia prekė, atnešanti didžiausią pelną. Tačiau „kooperatyvas“ turėjo ir smulkesnių „klientų“. Vieniems reikėdavo atestatų, kitiems – vidaus pasų, tretiems dar kokių nors pažymų ar liudijimų, o aferistai parūpindavo viską. Ir čia pasiekiamo vieną svarbiausių „Pasų aferos bylos“ klausimų. Mat mūsų aptariama kompanija ne vienintelė vertėsi dokumentų klastojimu ir turėjo įvairių konkurentų. Pats metas pakalbėti apie juos ir išsiaiškinti, kodėl būtent ši „firma“ sukėlė tokį teisėsaugininkų rūpestį, o vėliau ir visuomenės susidomėjimą.

KONKURENTAI ARBA ADVOKATO KERPĖS PASLAPTIS

Užsienio pasus parūpinti galėjo ne kiekvienas aferistas. Iš tikrųjų padirbti pasą – pagaminti jį nuo pradžios iki galo – buvo per brangu ir daugeliui „klientų“ neįperkama. Vadinasi, klastotojams mažų mažiausiai būdavo reikalingi tušti pasų blankai. Tačiau net juos gavus mechanškai suklastoti užsienio pasai būtų buvę labai „rizikingi“, nes kilus įtarimui, būtų nesunku susisiekti su VRM ir išsiaiškinti, ar pasas išduotas teisėtai. Todėl geriausias būdas buvo pasus „išgauti“, o tam reikėjo turėti ryšių pačioje VRM. Kaip tik dėl to Levinas ir jo kompanija dėjo tokias pastangas jiems užmegzti. Tačiau čia jie nebuvo vieninteliai:

Tiesa, Pasų Skyriuje buvo du atsitikimai 1924 metais, kada buvo norėta padirbtais dokumentais išgauti užsienio pasai. Vienas atsitikimas su Volters ir ko. emigracijos biuro tarnautoju Papiru Fricu, kuris buvo atnešęs į Pasų Skyrių pagamintus dokumentus Frido Joselio vardu, ir įteiktus jam Chaimo Jankelio Zefo,

⁴⁸ *Ibid.*, l. 201.

⁴⁹ *Ibid.*, l. 198.

⁵⁰ *Ibid.*, l. 80.

kad gautų užsienio pasą, kitas atsitikimas buvęs su prisiek. Advokatu Kerpe, buvusiu Vidaus Reikalų vice ministru, atnešusiu Mikolaitienės dokumentus, gautus iš to paties Zefo. Nežiūrint į tai, kad tie dokumentai buvo daug geriau pagaminti, kaip kiti klastoti, kurių klastojimo žymės iš karto metasi į akis, jie Pasų Skyriuje buvo sulaikyti ir kaltininkams iškeltos bylos.⁴⁹

Taip teismas reziūmavo paslaptinę istoriją apie buvusio viceministro ir advokato Petro Kerpės darbelius. Visiškai jos atkurti nepavyks, ir tai yra didžiausias nuostolis, kurį šiam tyrimui padarė Pelėsis, šį kartą apnikdamas Zefo ir kitų bylą. (Tiesą sakant, Pelėsis čia pasirodo tiek kartų, kad beveik galima pradėti įtarti egzistuojant kažkokį istorinį sąmokslą, kurio dalyviai naudoja biologinį ginklą...)

Tačiau „paslapties skraistę“ šiek tiek praskleisti galima. Kaip pamename, Zefas iš pradžių priklausė Levino, Taubės ir Segalio kompanijai. Cituotoje „Lietuvos žinių“ straipsnio ištraukoje (išn. 31–32) jo parodymai gerokai sutrumpinti, be to, kiek supainioti, todėl pats metas patirti, ką Zefas iš tikrųjų sakė teisme:

Ėmė dirbti stotyje – patarnaudavo – panešdavo čemodanus. Ten dirbant jam teko panešti čemodaną jaunam ponaičiui, kuris vėliau pasirodė Kleinach, ir benešant čemodaną teko su juo įsikalbėti ir pasiguosti sunkiu gyvenimu. Jis pasakė ateiti pas jį, nes duosias jam darbo. Nuėjo – Kleinach sakė, kad yra toks advokatas Kerpė, tai reikia jam nunešti pasą, sulig kurio reikia gauti užs. pasą. [...]

Pas Kerpę pasus nešė gal 7–8 kartus. Kleinachas paskui pasiuntęs jį nueiti į kontorą ir ten pasižiūrėti, jei kokiam žmogui neduos užsienio pasą sulig turimais dokumentais, tai tuos dokumentus iš žmogaus paimti ir įkalbėti žmogų, kad jie gali gauti užs. pasą ir su tokiais dokumentais. Jis taip ir darydavęs. Nuėjo į emigr. kontorą Laisvės al. 24 Nr. ir ten rado vieną poniją, kuriai nedavė užs. paso. Jis jai pasakęs, kad užs. pasą galima gauti – ji sutiko. Kleinachas ir Grinbergas priėmė iš tos ponios pasą, o paskui pasiuntė jį su tuo pasu ir dokumentais pas Kerpę. Po piet nuėjo pas Kerpę, o tas pasakė, kad yra blogai: Ministerija pasą sulaikiusi, nes esąs falšyvas. Jis apie tai pranešė Kleinachui, tas jį pasiuntė pas Kerpę, kad gautų tą pasą atgal, nes kitaip bus blogai. Paso atgal negavo.⁵⁰

Suprantama, kad pats Kerpė viską aiškino kiek kitaip:

1924 m. pas jį atvykęs Zefas. Pasisakė, kad esąs iš emigracijos biuro „Volders“ ir prašęs jo tarpininkavimo užsienin išvykti dokumentams gauti. Pristatytus Zefo dokumentus jis nunešęs į V.R.M. pasų skyrių.

Vėliau jam paskambinę telefonu, kad tie dokumentai esą suklastoti. Nuvykęs į Ministeriją dokumentų neberado, nes jie buvę pasiūsti Kriminal. Policijai. [...]

Su dokumentais užsienio pasams gauti Zefas pas jį buvo atėjęs iš viso keliolika kartų. Kelis kartus jis norėjęs atsisakyti ir klausęs, kodėl jie – kontora nesikreipia tiesiog. Į tai Zefas atsakęs, kad jie nežina tvarkos.⁵¹

Kuo tikėti? Teisingiau būtų tikėti Zefu, nes jis kaip tas proletaras – nebeturėjo ko prarasti, išskyrus savo grandines. O Kerpė, kaip pamatysime, prarasti galėjo labai daug. Ir apskritai kas galėtų patikėti, kad emigracijos biuras, kurio pagrindinis užsiėmimas yra padėti būsiniams emigrantams susitvarkyti dokumentus, nežino užsienio pasų išdavimo tvarkos ir todėl ieško tarpininko advokato? Tai juk būtų pinigų mėtymas „į balą“. Tad aišku, kad čia būta kitos „firmos“, radusios kitą kelią į VRM – buvusį viceministrą ir esamą advokatą Kerpę, apie kurio gyvenimą verta pakalbėti kiek plačiau.

Gimė jis 1890 m. Veiviržėnų valsčiuje, Kerpė baigė teisės mokslus ir prie caro tarnavo Maskvos miesto valdyboje. Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę kartu su daugeliu panašaus likimo žmonių grįžo į tėvynę, kur nusimatė valstybinės pareigos. 1919 m. liepos 15 d. tapo Kretingos apskrities viršininku, nė metams nepraėjęs – Kauno miesto ir apskrities viršininku, 1920 m. liepos 17 d. jam papildomai pavesta laikinai eiti VRM Bendrųjų reikalų ir tikybu departamento direktoriaus pareigas, o nuo 1920 m. rugsėjo 1 d. Petras Kerpė tapo vidaus reikalų viceministru, kuriu tarnavo iki 1923 m. kovo 25 d., kai savo paties prašymu buvo iš šių pareigų atleistas. Nuo tada jis – priėmusysis advokatas⁵².

Nesunku suprasti, kad padirbėjęs įvairiose pareigose Kerpė puikiai susigaudė painiuose VRM labirintuose, todėl nesunkiai galėjo dirbti Litvino darbą kitos „firmos“ labui. Nėra ko stebėtis, kad VRM jis lankydavo tuos pačius Jasiukaitį ir Zubricką. Nors cituotame teismo sprendime sakoma, kad Kerpės atnešti dokumentai buvo sulaikyti, tai įvyko ne iš karto. Yra žinoma, kad Jasiukaitis ne kartą išdavė užsienio pasus buvu-

sio viceministro „rekomenduotiems“ asmenims⁵³. Tai gi kuri laiką viskas buvo gerai, ir staiga – dokumentai suklastoti, policija, bylos ir t. t. Kas čia įvyko?

Veikiausiai kilo nedidelis konfliktas. Iš pradžių Jasiukaitis pradėjo „dirbti“ su Litvinu. Po to prisistatė Kerpė ir pasiūlė iš esmės tą patį. Kaipgi atsisakysi papildomų pajamų? Ir Pasų skyriaus viršininkas pradėjo žaisti dvigubą žaidimą. Suprantama, apie tai sužinojęs Litvinas buvo labai nepatenkintas. Kerpės klastojai, kaip pastebėjo teismas, geriau padirbdavo dokumentus, todėl buvo perspektyvesni verslininkai. Ir apskritai Litvinui būtinai reikėjo išlaikyti užsienio pasų

Lietuvos Respublikos užsienio paso atvertas. LNM Istorijos skyrius

„išgavimo“ monopolį, idant nekristų kaina ir „firma“ nenuspręstų pasinaudoti kito tarpininko paslaugomis. Ko gero, būtent taip jis viską išaiškino Jasiukaičiui ir pasiekus tarpusavio sutarimą Kerpės biznis buvo „užrauktas“. Maždaug tokią išvadą savo sprendime išdėstė ir teismas⁵⁴.

Tačiau čia pasiekiamo įdomiausią momentą. Advokatas Kerpė niekada dėl nieko nebuvo apkaltintas. O juk prokuroras savo kalboje jį vos ne tiesiogiai pavadinęs Litvino konkurentu:

Pereidamas prie teisiųjų charakteristikos atskirai p. Mikaila sako, kai Zefas, apeidamas Litviną, Kerpės pagalba pradėjęs iš pasų skyriaus gauti užs. pa-

⁵¹ *Ibid.*, l. 131.

⁵² LCVA, f. 377, ap. 1, b. 189, l. 32.

⁵³ LCVA, f. 478, ap. 4, b. 7278, l. 216.

⁵⁴ *Ibid.*, l. 198.

sus, tai Litvinas pareiškęs Segaliui, kad to nebus, kad konkurencija bus pašalinta. Ir tai nebuves tuščias Litvino pasigyrimas, bet tai buvęs bausis, tačiau realus dalykas: konkurencija buvo pašalinta.⁵⁵

Teismas iš esmės pritarė tokiai nuostatai, tačiau pateikė itin savitą jos interpretaciją. Jasiukaitis ir Zubrickas buvo pripažinti kaltais dėl visko, „išskyrus tik tai tuos kaltinimus, kurie liečia pristatytus per Kerpę dokumentus užsienio pasams gauti“. Ir toliau paaiškinama: „Nors tie dokumentai buvo suklastoti, tačiau reikia manyti, kad teisiamieji Jasiukaitis ir Zubrickas galėjo pasitikėti Kerpe, kaip buvusiu jų vice ministru, ir tų dokumentų nepatikrinti. Tai jų klaida, padaryta be blogos valios“⁵⁶. Štai taip: pasitikėjo Kerpe, bet Litvinui paliepus ano pristatytus dokumentus sulaikė. Yra teismo nuostatoje ir daugiau spragų. Jeigu Jasiukaitis ir Zubrickas galėjo pasitikėti buvusiu viceministru, tai juo labiau galėjo pasitikėti buvusiu pulkininku ir savo vadu kariuomenėje. Be to, jeigu Kerpė galėjo nežinoti, kad iš neaiškių asmenų gauna suklastotus dokumentus, tai tą pačią nuostatą reikėtų taikyti ir Litvinui. Ir apskritai jei juos galima laikyti konkurentais, tai kodėl tik vienas kaltinamas nusikaltimais?

Iš tiesų tarpininkavimas tokiais atvejais yra patogi veikla, nes labai sunku pasakyti, kada jis teisėtas, o kada nusikalstamas. Viskas priklauso nuo to, ką tarpininkas žino, o įrodyti žinojimą remiantis išorinėmis aplinkybėmis itin sudėtinga. Kaip tik tuo pasinaudodamas Kerpė ir išsisuko. Tiksliau, buvo išsuktas, nes ne nuo jo priklausė, kaip faktus traktuos tyrėjai ir teisėjai. Bet kodėl?

Galimi du paaiškinimai. Visų pirma Kerpės ir Litvino konfliktas galėjo būti labai naudingas policijai. Nesunku įtarti, kad konkurentai šį bei tą vienas apie kitą žinojo. Kadangi viceministras liko nuskriaustas ir, suprantama, piktas, buvo galima tikėtis tam tikrą informaciją iš jo išgauti. Todėl lyg ir būtų pagrindo spėti, kad Kerpė galėjo bendradarbiauti su policija ir taip išvengti atsakomybės.

Tačiau yra ir kita versija. Kerpė galėjo būti išgelbėtas anaip tol ne už informacijos atskleidimą, o už jos nutylėjimą. Bandant paaiškinti, kaip ir kodėl tai galėjo nutikti, reikia aptarti bene svarbiausią „Pasų aferos bylos“ dalį – jos tyrimą.

TYRIMO PRADŽIA: RANKŲ ŽIEDAS

Viskas buvo labai mėšlinga nuo pat pradžių. Antai policininkas Antanas Norvaiša parodė, kad jau 1922–

1923 m. dirbdamas Rokiškyje turėjo agentūrinių žinių apie pasų klastojimą⁵⁷. Jei tikėsime „Lietuvos žiniomis“, jis net pasakojo apie tai, jog suklastoti dokumentai išvežami į Rusiją, „kad galėtų įvažiuoti tie, kuriems draudžiama“⁵⁸. Apie Leviną žinių atsiradę neva tik 1926-aisiais⁵⁹. Tačiau „Lietuvos aid“ duomenimis, informacijos apie Taubės ir jo giminaičio Kruko darbelius policija turėjo jau 1923 m.⁶⁰ Be to, jeigu toliau manysime, kad Budrio persekiotas „advokatas“ buvo Levinas, tai žinių apie jį teisėsaugos institucijos gavo jau 1921 m. pabaigoje arba 1922 m. pradžioje. Tik tos žinios niekaip nebuvo panaudojamos. Po to, kai agentai sėkmingai išardė sandorį, Budrys perdavė tyrimą VRM. Ir kas toliau? Ogi nieko. Levinas, atrodo, nebuvo „užkabintas“, nukentėjo, matyt, tik Grybas, kuris tarytum ne visai normis paėmė kyši, ir paslaptingas nuovados viršininkas. Panašu, kad nebūta entuziastų, kurie pasiremdami jau surinkta medžiaga, tęstų slaptą ar viešą tyrimą. Įdomu ir tai, kad užėmęs naujas pareigas Jasiukaitis palyginti greitai ir drąsiai ėmėsi „biznio“ su Litvinu, o tai rodo, kad „profilaktinės“ kontrolės iš naujojo viršininko pusės, ko buvo galima tikėtis atsižvelgiant į problemą ankstesnėje darbovietėje, nebuvo.

Na, bet visa tai galėjo būti atsitiktinumai, juolab kad duomenų stygius per didelis išvadoms daryti. Tačiau su laiku įvykiai plėtojosi. Atėjo 1924-ieji – pirmosios Zefo bylos metai. Ir vėl – nieko. Kadangi Pelėsis „patvarkė“ baudžiamąją bylą, sunku pasakyti, kas dar su Zefu sėdėjo kaltinamųjų suole. Tačiau akivaizdu, kad net ir gavę galimybę su byla susipažinti, itin skandalingų faktų ten nerastume. Juk Zefo suėmimas buvo realus šansas prigriebti Kerpe, per jį – Jasiukaitį, o tuomet, tikėtina, pasiekti Litviną, Segalį ir „gamintojus“. Dvi konkuruojančios aferistų grupės būtų „užrauktos“ vienu metu. Bet nieko panašaus neįvyko, todėl metas pagalvoti apie priežastis, trukdžiusias policijai tinkamai dirbti savo darbą.

Čia galima prisiminti prof. Vytauto Lansbergio palyginti neseniai sugalvotą terminą – „rankų žiedas“. Ši nieko tiesiogiai nereiškianti ir kartu viską pasakanti sąvoka puikiai atspindi ir patį procesą – visiems viskas aišku, bet kartu niekas nesuprantama. Kyšininkavimas yra tik korupcijos paviršius, o štai rankų žiedas – tikroji jos gelmė. Tai amžinojo rūko šalis, kur pranyksta į stalčius padėtos bylos, nežinomais keliais cirkuliuojantys pinigai, privačios viešųjų asmenų paslaugos ir panašūs dalykai. Rankų žiedo egzistavimo neįmanoma įrodyti, juo galima tik tikėti arba ne. Todėl kova su šiuo reiškiniu laimima ne teismo nuosprendžiais, o tikrosios korupcijos tyrėjai paprastai būna priversti savo iš-

⁵⁵ *Lietuvos žinios*, 1933 12 09, Nr. 280 (4370), p. 5.

⁵⁶ LCVA, f. 478, ap. 4, b. 7278, l. 216.

⁵⁷ *Ibid.*, l. 107.

⁵⁸ *Lietuvos žinios*, 1933 12 05, Nr. 277 (4367), p. 7.

⁵⁹ LCVA, f. 478, ap. 4, b. 7278, l. 107.

⁶⁰ *Lietuvos aidas*, 1933 11 30, Nr. 272 (1944), p. 6.

vadas grįsti nuojautomis, neretai turinčiomis fantazijos priemaisių.

Rankų žiedas tikrai egzistavo ir tuometinėje VRM. Jo struktūros tikriausiai niekam nepavyks iki galo atskleisti, tačiau kaip tik šis reiškinys buvo didžiausia kliūtis tiriant „Pasų aferos bylą“. Tam pagrįsti traukiu iš kaladės dar porą tūzų.

GABRIELIAUS JOVAIŠOS KRYŽIAUS ŽYGIS

Iš krikščionių valdymo archyvų. Kas dėjosi V.R.M. Užsienio Pasų skyriuje prie ministerio Endziulaičio.

1925 mt. birželio mėn. iš šios įstaigos Endziulaičio įsakymu be jokios kaltės turėjo pasiliuosuoti J. Pasiliuosavimas J. yra savaimė charakteringas. Kaip paaiškėjo, J., kaipo archivaras vedė bylas liečiančias užsienio pasų išdavinėjimą ir kitas. Pastebėjęs, jog kai kurie piliečiai užsienio pasus yra gavę remiantis suklustotais dokumentais (žiūrėk 1925 mt. bylas Nr. Nr. 1898, 2163, 2356, 2375, 2390, leidimas Nr. 616 ir pasus iš 1926 mt. Nr. 5165 ir 5166, einant kuriais piliečiai išleisti užsienin prieš patį šaukimą stoti kariuomenėn), J. to ramiai praleisti nenorėjo ir per tai jam prisiėjo su Endziulaičio rezidencija persiskirti. Pil. J. tą visa patvirtina ir jei bus reikalas, jis žada atidengti dar daugiau panašių dalykų.⁶¹

Ši „Lietuvos žinių“ žinutė vėliau teisme įgijo išskirtinę reikšmę. Tačiau politines pretenzijas (tekstas pasirodė iš karto po 1926 m. rinkimų) galima drąsiai atmesti, nes jas tapo įmanoma pareikšti tik laimingo atsitiktinumo dėka, be to, socdemai džiūgavo gerokai per anksti, nes rankų žiedas buvo įveiktas ir tikri rezultatai „Pasų aferos byloje“ pasiekti anaip tol ne jų pastangomis. Visa kita – tikra teisybė. J., kurio tikrasis vardas – Gabrielius Jovaiša, buvo Pasų skyriaus archyvaras, kuris keletą kartų bandė užsiminti Jasiukaičiui, kad pasai išduodami pagal suklustotus dokumentus. Galutinis viso to rezultatas – atleidimas⁶².

Taigi apie aferą buvo paskelbta viešai. Dabar jau tikrai pagrįstai buvo galima tikėtis neatidėliotinos policijos reakcijos. Policija po „Lietuvos žinių“ žinutės iš tiesų patikrino nurodytas bylas, nustatė, kad dokumentai suklustoti, tačiau nusprendė, kad VRM pareigūnų įtarti nėra pagrindo ir... padėjo tyrimo medžiagą į stalčių. Štai kaip tai aiškino tuometinis VRM Piliečių apsaugos departamento šefas Antanas Jakobas:

Jam būnant direktoriumi spaudoje žinutė pasiro-

džiusi antrą kartą [šios žinutės nepavyko rasti, bet vargu, ar ji galėjo smarkiai skirtis nuo pirmosios, – B. G.]. Tą iškarpa jam padavęs min. Musteikis ir įsakęs tą klausimą referuoti. Jis apie tai liepęs praveisti kvotą krim. pol. v-kui Budrevičiui ir įsakęs jam tą reikalą referuoti raštu. Jis užklauses krim. pol. v-ko dėl padėties ir ar nėra įtarimo ant pasų skyriaus tarnautojų. Krim. pol. v-kas atsakęs, kad įtarimų nesą. Kuomet buvęs gautas raštiškas referavimas dėl tų pasų /kurie buvo iškelti spaudoje/ jis nežinąs, nes jam direktoriaujant negauta.⁶³

O štai Jonas Danauskas, kuriam direktoriaujant žinutė pasirodė pirmą kartą, teigė apskritai pranešimų apie netvarką pasų skyriuje neturėjęs⁶⁴. Tuo tarpu buvęs VRM Svetimšalių skyriaus vedėjas Tadas Aleknavičius tvirtino, kad jis Danausko pavedimu išrinko laikraštyje nurodytas bylas ir perdavė policijai, nors kuo baigėsi tyrimas, taip pat negalėjo pasakyti⁶⁵. Tačiau bene įdomiausi buvo tuometinio vidaus reikalų ministro Antano Endziulaičio parodymai:

1926 metais jam būnant ministru kovo ar balandžio mėnesyje polit. polic. v-kas Račys darydamas pranešimą be kita ko pranešęs, kad pasų skyriuje esanti kokia tai netvarka, kad bet kas galys išgauti pasą. Iš to pranešimo jis gavęs išpūdzio, kad Račys dar pats gerai nežinojęs, bet tik yra gavęs apie tai žinių. Malvestracijų su pasais aiškinimas nebuvo įtikinantis, nes aiškinęs, būk pakeičią pasuose fotografijas, o pavardes palieką tas pačias. Apie pasų klastojimą Račys jam nieko nepranešęs, apie tai ir kalbos nebuvo, nes jei apie tai būtų buvę pranešta, jis būtų įsakęs padaryti reviziją pasų skyriuje. Račiui jis įsakęs tą dalyką tirti, sekti ir pranešinėti jam. Po to pasikalbėjimo buvo iššaukęs Jakobą ir jam pasakęs, kad turįs žinių apie pasų skyriaus netvarką ir sakęs, kad pasų skyrių prižiūrėtų. [...]

Sustatytas akystaton Jakobas pasakė, kad apie pasų skyriaus darbą, kaip ir apie kitus skyrius su ministru Endziulaičiu kalbėdavosi, bet kad Endziulaitis būtų jam pasakęs apie kriminalinį nusikaltimą pasų skyriuje, tą neigias.⁶⁶

Ir taip iš liudytojų parodymų plūsta migla: gal sakė, gal nesakė, gal tyrė, o gal ir ne, seniai viskas buvo, nieko neatsimenu. Dar įdomiau, kad politinė policija išvelgė netvarką, o Piliečių apsaugos departamento direktorius, valdantis ir kriminalinę policiją, ir pasų skyrių, tokios informacijos neturėjo. Rankų žiedas, kitaip nepasaky-

⁶¹ *Lietuvos žinios*, 1926 08 03, Nr. 175 (2196), p. 2.

⁶² LCVA, f. 478, ap. 4, b. 7278, l. 201.

⁶³ *Ibid.*, l. 115.

⁶⁴ *Ibid.*, l. 134.

⁶⁵ *Ibid.*, l. 117.

⁶⁶ *Ibid.*, l. 116–117.

si. Jovaišos istorija turėjo jo egzistavimu įtikinti net pačius nepatikliausius. Užtat ir išsiaiškinti, kas ką darė ir kodėl – beviltiška. Galima tik įtarti, kad Jasiukaitis ir Zubrickas nebuvo vieninteliai, turėję savo „biznelį“. Matyt, ir kiti rūpinosi pašalinėmis įplaukomis. Treči galbūt tokia veikla neužsiminėjo, tačiau labai brangi savo gerą tarnybą. Taip amžinasis rūkas ėmė gaubti vis didesnius VRM veiklos plotus. Tačiau juk „Pasų aferos byla“ vis dėlto pasiekė teismą. Kaipgi tai pavyko?

OPERATYVINĖ KOMBINACIJA

Jau minėta, kad policininko Norvaišos teigimu, informacija, kad Levinas padirbinėja pasus, buvo gauta 1926 m.⁶⁷ Įdomu tai, kad kitaip nei ankstesniais metais, šį kartą prasidėjo veiksmai – slaptas tyrimas. Kalbant Kauno apygardos teismo maniera, „tas yra labai charakteringa“. Prisiminkime: suimamas Zefas ir jo draugai, Kerpei ir Jasiukaičiui – nieko; paskelbiama Jovaišos žinutė – klastojimo faktai nustatomi, bet įtarimų valdininkams nėra. Tad šį kartą policininkai tikriausiai nematė sąsajų tarp įtariamojo Levino ir VRM valdininkų (visų turimų žinių sugretinimas įvyko daug vėliau), todėl ėmėsi rimto darbo.

Kulminacija šis tyrimas pasiekė 1927 m. kovą. Tuomet buvo atlikti veiksmai, kurie puikiai tiktų bet kuriam kriminaliniam romanui. Policijos agentas atvyko pas Leviną su žinomo lenkų šnipo nuotrauka ir 900 Lt ir paprašė padaryti užsienio pasą. Nuo to laiko aferistas buvo sekamas ir, išėjęs iš VRM pastato su pasu Motelio Blocherio pavarde kišenėje, kartu su Taube pateko tiesiai į policininkų rankas. Taip nieko nenujaučiantis lenkų šnipas „įgijo“ dokumentą ir padėjo prasidėti tikrajam „Pasų aferos bylos“ tyrimui⁶⁸.

Tačiau iki pergalės dar buvo toloka. Suėmus Taubę ir Leviną bei padarius kratas, ko gero, paaiškėjo šiokie tokie duomenys apie Jasiukaitį. Kaip teigė Norvaiša: „Byla greitai nebuvo iškelta todėl, kad tuo laiku keitėsi viršininkai, kurių nuomonės buvę įvairios: senas virš-kas nenorėjęs kelti bylos, o vėlesnysis sutikęs“⁶⁹. Taigi ir vėl įprastas rankų žiedo scenarijus: kol tiriama Levino veiksmas – viskas gerai, bet vos tik atsiranda informacijos apie „savus“ – stop, jokių bylų. Tačiau šį kartą kažkas pasikeitė: atėjo naujas viršininkas, kuris arba visiškai nesuvokė nerašytų VRM veiklos taisyklių, arba sąmoningai jų nepaisė ir bylą iškėlė. Kaip tai galėjo nutikti?

Banalu tai sakyti, bet kurioje nors vietoje susiformavus rankų žiedui, dažnai iškyla ir jam besipriešinanti jė-

ga. Panašu, kad Lietuvoje tokiai jėgai buvo lemta tapti Politinei policijai, kurios ištakos – Generalinio štabo Žvalgybos skyriuje, kurį bene sėkmingiausiai 1921–1923 m. valdė Budrio ir Mykolo Lipčiaus „tandemas“. Ir nors 1924 m. Politinė policija buvo sukurta VRM Piliečių apsaugos departamento sistemoje, matyt, ne visai atsitiktinai jos vadovu paskirtas Žvalgybos skyriuje tarnavęs Antanas Račys [tas pats, kuris informavo Endziulaitį apie netvarką Užsienio pasų skyriuje, – B. G.]⁷⁰. Ne mažiau įdomu, kad Kerpei pasitraukus iš viceministerio posto į jo vietą atėjo žvalgybininkas Lipčius⁷¹. Tai jau panašu į sistemingą, nors ir lėtą sistemos ir kadru reformą – geriausią priemonę susitvarkyti su rankų žiedu.

Tačiau intensyviausi ir efektyviausi pokyčiai įvyko būtent 1927 m. Tuomet Budrys, jau spėjęs „gražinti“ Lietuvai Klaipėdos kraštą ir įvesti jame šiokią tokią tvarką, grįžo į Kauną, kur tapo VRM patarėju ir visiškai naujos policijos sistemos kūrėju. Politinė ir kriminalinė policija buvo sujungtos į vieną įstaigą, pavadintą Kriminalinės policijos valdyba, ir atsietos nuo kitų VRM padalinių. Budrys tapo visos policijos šefu⁷².

Žinoma, galima pagrįstai klausti, ar šios reformos susijusios su „rankų žiedo“ problema. Atsakyti į jį būtų nepaprastai sunku, nes kalbame apie reiškinius, kurių atspindžiai vargiai galėjo išlikti dokumentuose, o svarbiausieji įvykių dalyviai atsiminimuose dėl suprantamų priežasčių vengė apie tai rašyti. Tačiau kai kurios aplinkybės leidžia iki galo nesutikti su Arvydo Anušausko išvada, kad reformos priežastys buvo tik politinio sekimo stiprinimas ir ta aplinkybė, kad „dalį Politinės policijos sekamų asmenų nusikaltimų buvo sunku pavadinti politiniais“⁷³. Gausių užuominų šiuolaikiniams tyrėjams palikęs Budrys atsiminimuose nemažai dėmesio skyrė ir savo komplikuotiems santykiams su VRM. „Advokato“ istorijos pabaigoje taip pat kilo nedidelis incidentas tarp Budrio ir tuometinio Piliečių apsaugos departamento direktoriaus Navako, kuris bandė sau prisiskirti svetimus nuopelnus. Pasakojimą apie šį įvykį Budrys baigė taip: „Išėjęs pagalvojau, kad jis ministrui tiek pripasakojo, jog dabar nebegalės būti byla užgniaužta“⁷⁴. O kodėl ji turėjo būti gniaužiama? Panašių frazių Budrio ir kitų to meto valstybės veikėjų atsiminimuose pavyktų rasti ir daugiau. Tad galima spėti, kad korupcija taip pat buvo viena priežasčių, lėmusių policijos reformą.

Bet kuriuo atveju, matyt, kaip tik šios reformos pasekmė buvo ta, kad Norvaišai ėmė vadovauti naujas viršininkas, kuris iškėlė bylą ir sugebėjo užbaigti jos tar-

⁶⁷ *Ibid.*, l. 107.

⁶⁸ *Ibid.*

⁶⁹ *Ibid.*, l. 108.

⁷⁰ Anušauskas, A., *Lietuvos slaptosios tarnybos 1918–1940*, Vilnius: Mintis, 1998, p. 116–117.

⁷¹ LCVA, f. 377, ap. 5, b. 39, l. 212.

⁷² Anušauskas, A., *op. cit.*, p. 156–157.

⁷³ *Ibid.*

⁷⁴ Budrys, J., *op. cit.*, p. 68.

dymą. Įdomu, žinoma, kodėl net ir dabar kartu su Jašiukaičiu ir kompanija nebuvo apkaltintas Kerpė. Priežastis tikriausiai buvo duomenų trūkumas. Galimybė „prigriebti“ buvusį viceministrą buvo prarasta 1924 m. ir kitos progos, ko gero, nebepasitaikė. Netiesiogiai tai patvirtina ir tam tikru piktu bejėgiškumu pasižyminti minėtoji prokuroro kalba teisme (plg. išn. 55). Taigi reikalas po daugelio nesėkmių 1933 m. pagaliau pasiekė Kauno apygardos teismą. Prasidėjo finalinis „Pasų aferos bylos“ etapas.

TEISMAS

Iš visko, kas jau papasakota, aišku, kokios faktinės aplinkybės buvo nagrinėjamos teismo posėdžiuose, beje, pritraukusiuose nemažą visuomenės dėmesį. Tad čia apsiribosime tik gynybos argumentų aptarimu.

Kaip ir buvo galima tikėtis, vienas advokatų, Stanislovas Bytautas, gynęs Taubę, pabandė kyštelėti antisemitizmo kortą. Jo nuomone, „ši byla esanti ne pasėka Didž. karo demoralizacijos, kaip prokuroras tvirtinąs, bet pasėka buv. Rusijos režimo, kada žydu mažuma buvus skriaudžiama, persekiojama ir neretai persekiojamieji buvę pastūmėti į nelegalumus“⁷⁵. Tokia pozicija, suprantama, neatnešė gynybai jokios naudos, o žydu bendruomenei galėjo tik pakenkti. Beje, šiuolaikinių antisemitų dėmesiui pažymėtina, kad šio sparnuoto argumento autorius advokatas buvo lietuvis.

Užtat kitas, jau žydu kilmės advokatas Simonas Bieliackinas (kuriam vėliau teko susidurti su baisiausiomis antisemitizmo apraiškomis⁷⁶), turėjo kur kas rim-

tesnę gynybos strategiją. Jis ėmėsi ginčyti gaujos egzistavimą⁷⁷. Tai iš tikrųjų buvo silpniausia kaltinimo vieta, sąlygota jau anksčiau aptartos organizacijos specifikos. Prokuroras bandė nuo šio ginčo išsisukti, savo kalboje supaprastindamas aferistų tarpusavio santykius ir „paversdamas“ Litviną gaujos vadu⁷⁸. Tačiau kaip tik per šią vietą ir kirto Bieliackinas, teigdamas, kad jokio vado nebuvo, o tai reiškia, kad nebuvo ir gaujos. Taip jis, suprantama, tikėjosi, kad jo ginamųjų veiksmai bus kvalifikuojami tik kaip paprastas bendrininkavimas ir tai nulems mažesnę bausmę. Vis dėlto teismas buvo advokatu nepalankus. Tiesa, jis atmetė prokuroro bandymus primesti gaujai vadą, tačiau pripažino, kad jo buvimas nėra būtinas požymis, tad Bieliackinas vis dėlto ginčą pralaimėjo. Aferistams teko atsakyti ir už dalyvavimą gaujoje⁷⁹.

Štai taip ir baigėsi „Pasų aferos byla“. Žinoma, neapleidžia jausmas, kad nemažai kas liko nepasakyta. Plati Taubės giminė, kurioje dokumentų klastojimas, regis, buvo paplitusi veikla, aferistų veiklos priešistorė ir poistorė (už grotų jiems teko praleisti tik keletą metų), savita emigracijos biurų veikla, Kleinacho ir Grinbergo kompanija, pagaliau, „klientų“ istorijos – tai vis takeliai, kuriais einant galima toli nuklysti nuo pagrindinės magistralės. Mat „Pasų aferos byloje“ susiduriame ne su įvykiu ir net ne su jų grupe, o su reiškiniiais, toli peržengiančiais teismo nagrinėjimo ribas. Todėl niekaip neišvengiamu būdu teisejų tonu pasakyti „Byla baigta“ ir įstrižai uždėti raudoną antspaudą. Ko gero, labiau čia tiktų kita populiarė frazė – „Laukite tęsinio“.

⁷⁵ Lietuvos žinios, 1933 12 11, Nr. 281 (4371), p. 7.

⁷⁶ 1944-aisiais Bieliackinas buvo gyvas sudegintas Aušvico koncentracijos stovykloje (*Lietuvių enciklopedija*, t. 2, Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1954, p. 493).

⁷⁷ Lietuvos žinios, 1933 12 11, Nr. 281 (4371), p. 7.

⁷⁸ Lietuvos žinios, 1933 12 09, Nr. 280 (4370), p. 5.

⁷⁹ LCVA, f. 478, ap. 4, b. 7278, l. 214–215.

**EINHARDAS
KAROLIO DIDŽIOJO
GYVENIMAS**

**EINHARDAS
KAROLIO DIDŽIOJO GYVENIMAS**

Karolis Didysis yra vienas iš nedaugelio valdovų, kuriems istorikai ryžosi suteikti „Didžiojo“ prievardį: nuo Konstantino Didžiojo iki Vytauto Didžiojo tokius rastume tik kelis. Visus šiuos skirtingu laiku gyvenusius valdovus sieja ne tiek valdymo panašumas, kiek ilgalaikis jų žygių atminimas bei jų vardo atsikartojimas aktualiuose dabarties kontekstuose. Karolis Didysis susilaukė ištisą įspūdingo pomirtinio „gyvenimo“, atnešusio jam pavyzdinio Viduramžių valdovo ir pastarąjį šimtmetį aktualizuotą „Europos tėvo“ šlovę.

Šioje knygoje skelbiama seniausia Karolio Didžiojo biografija – lotyniškas originalo tekstas ir lietuviškas vertimas, taip pat platus įvadinis straipsnis ir paaiškinimai, atspindintys naujausius istorinius tyrimus.

www.aidai.lt

EUROPA NACIONALINIŲ HIMNŲ ŠVIESOJE

Mindaugas Černiauskas

Penki tūkstančiai valstybės, kaip idėjos ir politinio teritorinio organizmo, istorijos metų parodė: valstybių veidas, dydis, galia yra nuolatinės kaitos būsenoje. Ją sąlygoja politiniai, ekonominiai, kariniai, socialiniai, galiausiai kultūriniai (pastarosios „vaikais“ galima laikyti ir simbolius) veiksniai. Nors pastarąjį įvardijau paskutinį, galima teigti, kad per paskutinius 500 metų jis daro vis didesnę įtaką valstybės vardui ir jos veidui. Jau antrąją kadenciją Seime esantis Gediminas Jakavonis, Nacionalinio saugumo komiteto narys, kiekviena proga pabrėžtinai teigia: „Išrinkite tautos sąmonę – nereikės ir okupacijos, valstybė sunyks“. Dėl suprantamų priežasčių vargu ar galime išsivaizduoti taip kalbantį JAV saugumo sergėtoją, tačiau Europos kontekste ši mintis visai tikroviška ir reikalauja dėmesio. Juk Europa – nacionalizmo tėvynė. Modernusis tautinės valstybės modelis suklestėjo būtent senajame žemyne. Tai reiškia, kad kiekvienos valstybės pagrindinis ramstis yra nacionalinė idėja atitinkantis identitetas. O šis neatsiejamas nuo simbolių, kurie susiformuoja per ilgą laikotarpį, galiausiai įgydami savarankišką mitologinę prasmę. Simboliais reiškiami svarbiausi idealai, vertybės, jie aktyvina žmogaus protą, kreipia žmogaus elgesį konkrečia kryptimi; galiausiai jie gali tapti ginklu žmonių tarpusavio santykiuose ir būti panaudoti kaip įrankiai reguliuojant socialinius procesus. Žinoma, tai susiję su iracionalumu – jausmais, emocijomis. Vis dėlto patriotizmas, mitai, lojalumas, tradicijos – visa tai yra visuomeninių procesų dalis. Įsidėmėtina Prancūzijos užsienio reikalų ministro Lamartino 1848 m. pasakyta frazė: „Jeigu jūs iš manęs atimsite trispalvę vėliavą [...], tai atimsite ir pusę Prancūzijos galios ir čia, šalyje, ir užsienyje“.

Kaip niekas kitas stiprų „emocinį užtaisą“ turi nacionaliniai himnai – natūraliai ar dirbtinai į „tautos smegenis“ įaugusios giesmės. Jų išskirtinumas – tai jų pripažinimas valstybės ženklu, nepajudinamu ir nekeistinu tautos testamentu, kurio vykdytoju tampa kiekvienas, kuris suvokia, kad nacionalinė giesmė – tai tarsi šimtametis ažuolas, kurio vėsoje galys augti, stiprėti ir brandą pasiekti žmogus. Ažuolas, ant kurio šakų sutūpę gražiausi šios žemės paukščiai, savo giesmėse menantys dienas, kai tautos gimė, augo ir savo jėgomis išsikovojo teisę į valstybingumą.

*DAS LIED DER DEUTSCHEN IR
FRATELLI D'ITALIA – VOKIEČIŲ IR
ITALŲ NACIONALIZMO SIMBOLIAI*

...Girdite? Dainuoja Giuseppe Garibaldi vedami skardziabalsiai italai. O dainą traukia taip, kad nelaisvos ir suskaldytos Italijos dangaus skliautuose girdėti tik vieningas jų balsas, kurį žemėje atstoja plieninis kalavijas.

Broliai Italijos,
Italija pabudo
šalmas Scipiono
Prie galvos jai prigludo.

[...]

Į kohortas rinkimės,
Mirtį jaukinkimės,
Mirtį jaukinkimės,
Italija kviečia.

Bet štai ir atsidūsimas...

Nuo amžių mes esam
Trypti ir pažeminti,
Nes tauta mes nesam,
Nes esam suskaldyti.
Vėl bendrą mums vėliavą
Mūs viltį iškelkim:
Ir laikui atėjus
Vienybėj gyvenkim.

Fratelli d'Italia,
l'Italia s'è desta,
dell'elmo di Scipio
s'è cinta la testa.

[...]

Stringiamoci a coorte,
Siam pronti alla morte.
Siam pronti alla morte,
l'Italia chiamò. Sì!

Noi fummo da secoli
calpesti, derisi,
perché non siam popoli,
perché siam divisi.
Raccogliaci un'unica
bandiera, una speme:
di fonderci insieme
già l'ora suonò.

1847 m. G. Mameli (žodžiai) ir M. Navaro (muzika) sukurto ir tuoj pat itin pamėgto *Inno di Mamelli* fragmentas.

Vienytis kvietė ne tik 22 metų už Italijos vienybę žuvusio Goffredo Mameli *Inno d'Italia*. Tokią pat misiją prieš pusantro šimto metų turėjo atlikti ir dabartinis Vokietijos nacionalinis himnas *Das Lied der Deutschen*, kurio žodžių autorius Hoffmannas von Fallerslebenas, paklaustas, „Kas yra vokiečių tėvynė?“, atsakė: „Tai jau ne Austrija, ne Prūsija, o vieninga Vokietija“.

Vokietija viršum visko,
Viršum visko žemėj šioj,

Kai gynyboj josios stovim
Broliškai gretoj vienoj.
Nuo Maso lig Memelio kranto,
Nuo pietinio Etšo lig Belto
Vokietija viršum visko,
Viršum visko žemėj šioj.

Deutschland, Deutschland über alles,
über alles in der Welt,
wenn es stets zu Schutz und Trutze
brüderlich zusammenhält!
Von der Maas bis an die Memel,
von der Etsch bis an den Belt:
Deutschland, Deutschland über alles,
über alles in der Welt!

Das Lied der Deutschen pirmas posmas. Beje, kūrinys atliekamas pagal Franzo Josepho Haydno melodiją, t. y. tą pačią, kuri naudojama Habsburgų monarchijos himne.

Turėjo praeiti du pasauliniai karai ir tik tada nugalėjusio SSRS, JAV, Anglijos ir Prancūzijos aljanso valdžia uždraus *Das Lied der Deutschen* pirmo posmo, skelbiančio „Vokietijos viršum visko“ (*Deutschland, Deutschland über alles*) koncepcija, viešą atlikimą ir spausdinimą. Tačiau čia reikia atkreipti dėmesį į tai, kad pirmieji himno žodžiai *Deutschland, Deutschland, über alles, über alles in der Welt* nebuvo sumanyti kaip šovinistinio pobūdžio kvietimas pajungti nevokiškas teritorijas Vokietijos kontrolei. Kaip teigė pats himno autorius, tai tebuvo patriotinis siekis įveikti nevykusią Vokietijos Sąjungos konfederacinę struktūrą ir sukurti vieningą Vokietiją etninėse vokiečių žemėse. O vienybe vokiečiai ligi pat imperijos sukūrimo („Antrojo Reicho“, 1871) negalėjo pasigirti: nuolatiniai konfliktai, nesutarimai buvo atskirų valstybių kasdienybė. Konfederacija tuo metu reiškė, kad po 1815 m. Vienos kongreso atsiradusi naujai organizuota Vokietijos valstybė – Vokietijos Sąjunga – neturėjo nei bendros valstybės galvos, nei vieningos administracijos ar įstatymų leidybos, nei muitų sąjungos ar bendros armijos. Svarbios ir teritorinės alijuzijos: „Nuo Maso lig Memelio kranto/ Nuo pietinio Etšo lig Belto“ – tai ne ekspansiniai tikslai, o užuomina į vokiečių kultūros ribas arba į pietinį, šiaurinį, vakarinį ir rytinį Vokietijos žemių kraštą. Atėjus į valdžią Hitleriui, kūrinys, pirmą kartą nuskambėjęs 1841 m., tampa nacionalsocialistinės propagandos įrankiu. Pirminė jo prasmė iškreipiama ir jis pajungiamas ne tik rasinei propagandai, bet ir „hauhoferiškiems“ Vokietijos geopolitikos tikslams, ekspansiniams siekiams, *Lebensraum* (gyvybinės erdvės) plėtrai.

Nepaisant to, šiandien nacionaliniu himnu pripažįstamas *Das Lied der Deutschen* trečiasis posmas, kuris nacionalsocialistinės Vokietijos ignoruotas, su vokišku griežtumu skelbia:

Laisvės, teisės ir vienybės vokiečių Tėvynei!	Einigkeit und Recht und Freiheit Für das deutsche Vaterland!
Leiskite širdim ir rankom Siekti to brolybėj!	Danach lasst uns alle streben, Brüderlich mit Herz und Hand!

Das Lied der Deutschen ne iš karto oficialiai tapo Vokietijos himnu: tai atsitiko 1924 m., Veimaro Respublikos laikais. Po Vokietijos suvienijimo 1990 m. nacionaliniu himnu paliekamas trečiasis *Das Lied der Deutschen* posmas. Į užmarštį nugrimzdo VDR himnas.

Tikriausiai įdomu ir tai, kad vokiečiams giedoti pirmojo posmo niekas nebedraudžia... 1990 m. Vokietijos Federacijos Konstitucinis Teismas išaiškino, kad valstybės simbolių apsaugos įstatymas taikomas tik trečiajam „Vokiečių giesmės“ posmui. Tai yra tik trečiasis šio kūrinio posmas oficialiai reprezentuoja Vokietiją, o pirmasis, kaip ir antrasis, nors ir yra sudedamosios kūrinio dalys, gali būti atliekami neoficialiomis progomis. „Pakarti negalima pasigailėti“ – tokį sprendimą pasirinko vokiečiai savojo himno atžvilgiu ir ligi šiol savo giesmėje Nr. 1 dainuoja apie Nemuną, vieną svarbiausių upių Vidurio Europos istorijoje.

VIDURIO IR RYTŲ EUROPOS TAUTŲ BALSAS

Italų *Fratelli d'Italia* arba vokiečių *Das Lied der Deutschen* nukelia mus į laikus, kai žemyno istorijoje išskirtinę žymę brėžė nacionaliniai sąjūdžiai, siekę tautos suvienijimo. Tautinės vienybės klausimas buvo svarbus ir kitoms užgimstančioms nacijoms. Apie ją kalbama, ji lyginama su tautos sveikata ir stiprybe. Ji – tautos laisvės garantas! O laisvę XIX a. turėjo tik nedaugelis: juk ilgasis šimtmetis iki Pirmojo pasaulinio karo – vis dar imperijų amžius, kai tautos ieškojo vietos po saule, o oficialiai skambėjo tik imperiniai himnai, kurių išskirtinumas pasireiškė monarcho šlovini- mo retorika.

Dieve, Carą saugok mūs!	Боже, Царя храни!
Stiprus ir galingas,	Сильный, державный,
Viešpatauk šlovėj, šlovėj mums.	Царствуй на славу, на славу нам.

Baimei priešų viešpatauk	Царствуй на страх врагам,
Care tikratių.	Царь православный.
Dieve, carą,	Боже, Царя,
Saugok carą.	Царя храни.

A. Lvovo (muzika) ir V. Žukovskio (žodžiai) sukurto 1833–1917 m. Rusijos imperijos valstybinio himno fragmentas.

Dieve saugok, Dieve ginki	Gott erhalte, Gott beschütze
Kaizerį mūs, žemę mūs!	Unsern Kaiser, unser Land!
Per tikėjimą galingas	Mächtig durch des Glaubens Stütze,
Valdo išmintingai mus!	Führt er uns mit weiser Hand!
Leisk mums protėvių karūną	Laßt uns seiner Väter Krone

Gint nuo priešų jos visų. Schirmen wider jeden Feind!
Lik suvienijus likimą, Innig bleibt mit Habsburgs Throne
Austrija, su Habsburgų sostu. Österreichs Geschick vereint!

Habsburgų monarchijos himno *Kaiserlied* (trečiosios versijos), kuriam muziką sukūrė F. J. Haydnas, o žodžius Lorenzas Leopoldas Haschka, fragmentas.

Dar XIX a. pradžioje, kai vienam Austrijos imperatoriui kažkas užsiminė apie Austrijos patriotą, šis atšovė: „O ar jis patriotas mano atžvilgiu?“ Šis fragmentas puikiai iliustruoja, kaip buvo suvokiama valstybė ir kam turėjęs būti reiškiamas lojalumas. Tačiau ir vėl... girdite? Kažkas užtraukė vengriškai, latviškai, lietuviškai, čekiškai ir rumuniškai... Ir palaimos prašo jau ne kaizeriui ar carui, o savajai tautai ir kraštui...

Palaimink, Dieve, Latvija,	Dievs, svētī Latviju,
Mūs Tēvynē brangiajā,	Mūs' dārgo tēviju,
Laiminki, o Latvija,	Svētī jel Latviju,
Ak, Laiminki Tu jā!	Ak, svētī jel to!

Taip 1873 m. birželį įvykusioje pirmojoje latvių Dainų šventėje, įvilkus į giesmės rūbą, viešai ištariamas Latvijos vardas. O tai jau 1873 m. Karlio Baumanio sukurtas ir 1920 m. Latvijos Seimo oficialiai pripažintas, iš pradžių carinės, vėliau ir sovietinės sistemos persekiotas dabartinis Latvijos nacionalinis himnas. Nuo latvių neatsilieka kaimynai estai, broliai lietuviai...

Tesaugo tave Dievas,
Tėvyne mano mylima!
Tebus jis tavo užtarėjas
Ir laimins iš dangaus tave
Visuose tavo darbuose,
Tėvyne mano mylima!

1869 m. pirmojoje estų Dainų šventėje nuskambėjusio J. V. Jannseno sukurto dabartinio Estijos nacionalinio himno fragmentas. Melodija tokia pat kaip ir Suomijos nacionalinio himno.

Piečiau Baltijos kraštų jau nuo 1844-ųjų (kai muziką 1828 m. Ferenco Kőlcsey sukurtiems žodžiams parašo Ferencas Erkelis) vis dar gieda vengrai...

Laiminki vengrus, o Dieve,	Isten, áldd meg a magyart
Klestėjimu, laime nušviesk,	Jó kedvvel, bőséggel,
Kai priešą sutinka nemiela,	Nyújts feléje védő kart,
Globėjišką ranką ištiesk!	Ha küzd ellenséggel;
Suteik tiems, kurie liūdną lemtį	Bal sors akit régen tép,
Patyrė, taikos ir džiaugsmų;	Hozz rá víg esztendő,
Tauta ši už praeitį ateitį	Megbűnhődte már e nép
Mokėjo daugybe žaizdų.	A múltat s jövendő!

O gal pabandykime įsivaizduoti toli nuo tėvynės Lenkų legiono dainuojamą Dąbrowskio „Mazurką“ – tuoj po

Abiejų Tautų Respublikos trečiojo padalijimo Józefo Wybickio sukurtą dabartinį Lenkijos nacionalinį himną, pasižymintį tokiu veržlumu, kad apie jį tuoj pat sužino visa Europa, kūrinio melodijos autorystę ilgą laiką klaidingai priskyrusi Mikalojui Konstantinui Oginskiui:

Lenkija dar nepražuvo,	Jeszcze Polska nie zginęła,
Kolei mes gyvi.	Kiedy my żyjemy.
Kalaviju atsiimsim,	Co nam obca przemoc wzięła,
Atėmė ką svetimieji.	Szablą odbierzemy.

Choras	Choras
Marš, marš Dombrowski,	Marsz, marsz, Dąbrowski,
Iš Italijos į Lenkiją,	Z ziemi włoskiej do Polski,
Tavo pėdom sekdami	Za twoim przewodem
Pasieksim tautą gimtąją.	Złączym się z narodem.

Italijos Reggio di Emilia vietovėje sukurto ir nuo 1926 m. Lenkijos nacionaliniu himnu paskelbto dabartinio Lenkijos Respublikos nacionalinio himno fragmentas (Dąbrowskis – legendinis lenkų generolas, 1794 m. sukilimo ir Napoleono karų dalyvis).

Proga, paskatinusi Józefą Wybickį sukurti „Lenkų legiono Italijoje dainą“ (taip dar vadinamas šis himnas), buvo Lenkijos legiono, vadovaujamo generolo J. H. Dąbrowskio, išsijungimas į Napoleono karus paremiant Prancūzijos imperatorių: po nesėkmingo 1794 m. Kosciuškos sukilimo, siekiant išgelbėti žlungančią Abiejų Tautų Respubliką, daugybė lenkų emigrantų pasklido po visą Vakarų Europą; itin daug jų apsistojo Prancūzijoje, kur mielai tarnavo Napoleono armijoje tikėdamiesi, kad imperatorius atkurs nepriklausomą Lenkijos valstybę. Būtent dėl to Lenkijos nacionaliniame himne minimas vienas iškiliausių imperatorių pasaulio istorijoje:

Per Vyslą pereisiu, per Vartą,	Przejdziem Wisłę, przejdziem Wartę,
Būsiu vėlei lenkas.	Będziem Polakami,
Kaip pasiekti pergalę,	Dał nam przykład Bonaparte,
Mums parodė Bonapartas.	Jak zwyciężać mamy.

Tekstas pirmą kartą išspausdinamas 1799 m. žurnale *Dekada Legionowa* Mantujoje ir tuoj pat labai pamėgstamas ne tik Dąbrowskio būrio, emigrantų, bet ir Lenkijos gyventojų. Jiems Rusijos ir Prūsijos valdžia iki pat 1815 m. draudė giedoti naująją patriotinę giesmę. Draudimas buvo pakartotas 1860 m. Nepaisant to, giesmė lydėjo lenkų sukilimus 1830, 1848 ir 1863 m. Sukilimų metu ir kitais svarbiais Lenkijai momentais vietoj generolo Dąbrowskio vardo dažnai būdavo minimi kitų lyderių, pvz., Skszyneckio (1930), Czachowskio (1863), Piłsudskio (1914), tikriausiai ir Żeligowskio vardai. Taigi čia susiduriame su neįtikėtina stipria kūrinio mobilizacine jėga, kuri skelbia, kad laisvė tautai yra pirmasis josios uždavinių. O šiuo klausimu reikia pastebėti štai ką...

Vengrų istorikas tvirtina: „Laisvė didžiaja raide – tai žodis, dažniausiai sutinkamas Rytų Europos poezijoje, ir jis visada reiškia tautos laisvę“. Tačiau reikia pastebėti, kad šio regiono nacionaliniuose himnuose žodis „laisvė“ – retas svečias, o jeigu ir pasitaiko, tai visiškai kitokia forma nei Vakarų ir Šiaurės Europos šalių himnuose. Juose laisvė teigiama kaip esamybė, užsimeinama apie valstybingumą kaip dabartį, kalbama apie konkrečias valstybingumo formas (pvz., monarchą, ir tai liudija apie suverenitetą), teisę, kuri iškovota ar kurios apsaugai kiekvienas yra pasiryžęs aukoti visas savo galias. Tuo tarpu laisvė ir valstybingumas Europos rytuose XIX a. tėra siekinys, tai, dėl ko reikia kovoti ir kam ruoštis. Tad apie pačią laisvę šiuose himnuose rasime daugiau užuominų (daugeliui jų svarbiausias iš pradžių buvęs pačios etninės tautos išsaugojimo klausimas).

Štai:

I

Pabuskite, rumunai, iš patalo mirties,
Kurian jus spaudė amžiais tironai iš peties.
[...]

III

Išgirskite, o vėlės, Corvin, Stefan, Mihai,
Kaip jūsų palikuonys, tauta, Rumunijos vaikai,
Širdy ugnim liepsnodami, mojuodami ginklu,
Sušunka atkartodami: „Už laisvę mirt galiu“.

I

Deșteaptă-te, române, din somnul cel de moarte,
În care te-adânciră barbarii de tirani.
[...]

III

Priviți, mărețe umbre, Mihai, Ștefan, Corvine,
Româna națiune, ai voștri strănepoți,
Cu brațele armate, cu focul vostru-n vine,
„Viața-n libertate ori moarte“ strigă toți.

Vienintelis Rytų Europos šalių oficialus himnas, kurio kilmė sietina su revoliucija, yra 1848 m. Andrei Muresanu sukurtas dabartinis Rumunijos nacionalinis himnas *Deșteaptă-te, române*, (muziką sukūrė Antonas Pannas). Fragmentas.

arba ukrainiečių

[...]

Priešas žus, kaip žūva ramos nuo pirmųjų spindulių,
Tapsim, broliai, savo krašto mes šeiminkū.

[...]

Kūną, dvasią užu savo
Laisvę paaukosim,
Ir kazokiškąją kilmę
BroLIAI, šienavosim.

Zkhynut' nashi vorozhen'ky, Yak rossa na sonci,
Zapanuyem i my, brattia, U svoii storonci,

[...]

Dushu, tilo my polozhym
Za nashu svobodu
I pokazhem, shcho my, brattia,
Kozackoho rodu.

Kijevo poeto ir etnografo Pawelo Czubynskio 1862 m. sukurtas dabartinio Ukrainos nacionalinio himno fragmentas.

Idėja paprasta ir aiški. Kas vergauja kūnui, tas priverstas vergauti daug kam. „Rūpinkis kūnu uoliausiai, tačiau kai protas, garbė, ištikimybė pareikalas, sudegink jį ant laužo“. Stoiška idėja. Sena, bet galinga. Tik jos vedamos tautos galėjusios pasiekti savo tikruosius namus, paneigti tą Mykolo Rōmerio įvardytą mažųjų tautų būseną, kai jos buvo „kažkokiais svetimų rūmų toleruojamais įnamiais, kurie čia nėra „pas save“, bet tik „svečiuose“, priklausą nuo šeiminkū malonės ir netekę jokio titulo dalyvauti valstybės tvarkyme [...]“.

I

O, kur namai, kur mano namai? Kde domov můj, kde domov můj?
Upeliai per pievas ten teka linksmai, Voda hučí po lučinách,
Pušynai sau ošia tarpu uolų, bory šumí po skalínách,
O, sodai pavasariu žydi puikiu. v sadě skví se jara květ,
Rojus – ne žemė, zemský ráj to na pohled,
Graži ji tikrai, A to je ta krásná země,
Žemė tai čekų, mano namai. země česká, domov můj,
Žemė tai čekų, mano namai. země česká, domov můj.

1834 m. Josefo Kajetano Tylo ir Františeko Jano Škroupo sukurtas ir nuo 1919 m. sudedamąja Čekoslovakijos nacionalinio himno dalimi tapusio *Kde domov můj* fragmentas. Po Čekoslovakijos iširimo 1992 m. ši *Kde domov můj* dalis išlieka Čekijos Respublikos nacionaliniu himnu.

„MARSELIETĖS“

Tautos namais paprastai vadiname jos valstybę, kuri yra tautos laisvės projekcija. Šia prasme čekų himnas yra vienas iš nacionalistiškiausių. Čia galima išvėgti tautos – namų, o kartu ir valstybingumo liniją, kuri išryškėja ir *La Brananonne* – dabartiniame Belgijos nacionaliniame himne, menančiame 1830 m. revoliucijos įvykius ir skelbiančiame priesaiką:

O, mūsų Belgija, o, motina brangioji,
Tau mūs širdžių ir rankų šiluma,
Tėvyne, kraujas mūsų tau, mieloji,
Prisiekiamo: gyvuosi visada.
Gyvuosi amžiais grožy ir didybėj,
Neįveiktos vienybės skraistė paslapties –
Devizas nemirtingas yr vienybėj
Karaliaus, laisvės ir įstatymo raidės.

Notre Belgique, ô mère chérie,
 A toi nos coeurs, à toi nos bras,
 A toi notre sang, ô Patrie,
 Nous le jurons tous, tu vivras.
 Tu vivras toujours grande et belle,
 Et ton invincible unité,
 Aura pour devise immortelle,
 Le Roi, la Loi, la Liberté.

Belgijos nacionalinio himno, kuriam Briuselyje netgi pastatytas paminklas, fragmentas.

Namai – tauta – valstybingumas – laisvė – nemirtinumas (amžinybė). Ši formulė primena Benedikto Andersono knygoje „Įsivaizduojamos bendruomenės“ pateikiamą išvalgą, kad nacionalizmas tarsi pakeičia tikėjimą. Ši formulė kaip niekam kitam buvo suprantama „tautų dievadirbiams“, kurių tikėjimo objektas buvo tauta, o daugeliu atveju, grubiai tariant, reikėjo ją aptašyti – suteikti formą... Sukurti, atkurti, atgaivinti, ankstesnes tautos dvasines vertybes pakelti į aukštesnę pakopą... Čia nesustosime. Nors tai neabejotinai rūpėjo ir tautinių himnų kūrėjams, – jie neabejojo savo tautos gyvastimi, iš amžių glūdumos einančia jos dvasine jėga ir taurumu. Tikėdami jie aukojosi: gyvybę pirmojo karo už Lombardijos nepriklausomybę metu paaukojo Goffredo Mameli; kovodamas už Belgijos nepriklausomybę prie Lierre 1830 m. spalį žūva Louis-Alexandre'as Dechet, žinomas Jennevalio vardu. Visą savo gyvastį, sveikatą ir materialinę gerovę tautiškumui paaukoja ir Vincas Kudirka. Kunigaikščio Dolgorukio įsakymu už savo politinę patriotinę poeziją ir „už kenksmingą įtaką paprastų žmonių protams“ į Archan-gelsko guberniją ištremiamas dabartinio Ukrainos nacionalinio himno žodžių autorius Pavelas Čubinskis. Tūkstančiai tokių kaip jie kovojo ne tik tam, kad patys būtų laisvi, bet kad ir gyventų tarp laisvųjų. Būtent tokių idealistų atminimui 1823 m. gegužę, kovų už Graikijos laisvę įkarštyje, atsiranda ir „graikų Dante“ vadinamo Dionizo Solomos *Imnos pros tin Eleftherian* – „Himnas laisvei“, kuriuo apdainuojama graikų kovotojų drąsa, atsidavimas kovai dėl laisvės. Tokiame pat kontekste gimsta ir dabartinis Airijos nacionalinis himnas – 1907 m. Peadaro Kearney sukurtas *Amhran na bhFiann*, – „Kario daina“, ligi šiol menanti tas dienas, kai airiai kovojo už savo laisvę su galinga Britų imperija:

Geilų sūnūs! Palio narsūs vyrai!
 Ilgai laukta diena jau aušta.
 Petys petin sustokime didvyriai,
 Kaip mat pasidarys tironams ankšta.
 Laužai stovykloje dabar prigese,
 Rytuos, matai, aušra jau šviesą neša,
 Šalin nelemtą mūsų priešą saksą
 Pirmyn, dainuokim kario dainą.

Sons of the Gael! Men of the Pale!
 The long watched day is breaking;
 The serried ranks of Inisfail
 Shall set the Tyrant quaking.
 Our camp fires now are burning low;
 See in the east a silv'ry glow,
 Out yonder waits the Saxon foe,
 So chant a soldier's song.

Šiandien dalis airių yra nelabai patenkinti agresyvo savojo himno retorika. Panaši situacija susiklostė ir Prancūzijoje, kurios „Marselietei“ karingumu negali prilygti nė vienas kitas Europos valstybės nacionalinis himnas. Ar jaučiate, kaip kovingai skamba Reino armijos karių balsų lydimi Marselietės, kitaip dar vadinamos *Chant de marche de l'Armée du Rhin*, maršų akordai, skelbiantys tironijos pabaigą, liudijantys gimstančią respublikos vertybių aušrą, pirmą kartą plačiai ir aiškiai įtvirtinantys Tėvynės idėją:

Pakilkime vaikai Tėvynės,
 Diena šlovės išaušo.
 Prieš mus tirono baisenybės
 Ir plazda vėliava su dėmėm kraujo

[...]

Prie ginklo piliečiai!
 Formuokite būrius!
 Žygiuokime, žygiuokime,
 Ir kraujas nešvarus tepagirdys žemę mūs.

Allons enfants de la Patrie
 Le jour de gloire est arrivé.
 Contre nous de la tyrannie
 L'étendard sanglant est levé (bis)

[...]

Aux armes citoyens!
 Formez vos bataillons!
 Marchons, marchons,
 qu'un sang impur abreuve nos sillons.

Claude'o Josepho Rouget 1792 04 25–26 sukurto dabartinio Prancūzijos nacionalinio himno fragmentas.

Piliečiai – Tėvynės vaikai. Tada tai buvo revoliucinė idėja. Ištikimybė monarchui pakeičiama ištikimybė tėvynei, o ši, nors ir neilgam, tampa respublika. Turės praeiti bene šimtas metų ir Oporto mieste respublikonišką revoliuciją pradėję su labai panašiu entuziazmu užgiedos dabartinio Portugalijos nacionalinio himno žodžius:

Jūrų didvyriai kilmės didžios,
 Tauta nemirtinga ir drąsi,

Atkurkim vėlei Portugalijos
Kadais matytą spindesį!

[...]

Prie ginklų! Prie ginklų!
Krantė ir jūroje!
Prie ginklų! Prie ginklų!
Tėvynė kovoje!
Mes prieš patrankas žygiuokime, žygiuokime!

Heróis do mar, nobre povo,
Nação valente, imortal,
Levantai hoje de novo
O esplendor de Portugal!

[...]

Às armas, às armas!
Sobre a terra, sobre o mar,
Às armas, às armas!
Pela Pátria lutar
Contra os canhões marchar, marchar!

1890 m. Henrique'o Lopeso de Mendono dabartinio Portugalijos nacionalinio himno *A Portuguesa* fragmentas.

Prancūzijos ir Portugalijos himnai panašūs ne tik tuo, kad buvo antimonarchinių revoliucijų liudytojai. Jais siekta ginti ir minėtų valstybių teritorinį *status quo* (tai ir užmirštama, kai kalbama apie „Marselietę“).

Pats *A Portuguesa* atsiradimas siejamas su 1890 m. Britanijos imperijos pateiktu ultimatumu Portugalijai, kuriuo buvo reikalaujama atsisakyti užmojų okupuoti teritoriją tarp Angolos ir Mozambiko. Nepaisant viešosios opinijos, kuri tokį britų reikalavimą laikė įžeidimu (dėl Portugalijos indėlio atrandant naujas žemes), vyriausybė buvo priversta jiems paklusti, tai lėmė dar didesnę karaliaus Karolio ir monarchijos nepopuliarumą bei respublikonų judėjimo augimą. Įkvėptas visuomenę apėmusio ižeistumo jausmo, rašytojas Henrique'as Lopesas de Mendonas sukūrė epinę poemą, raginusią žmones kovoti už tėvynę ir siekti tos jūrinės galios, kuria Portugalija pasižymėjo XV–XVI a.

„Marselietės“ atsiradimas siejamas su karo pradžia su Austrija 1792 m. balandžio 20 d. Po kelių dienų, 25 d., F. de Dietrichas, Strasbūro miesto meras, surengė patriotinę šventę, kurioje dalyvavo ir Rouget de Lisle'is, tuo metu tarnavęs „Tėvynės vaikų batalione“. Dėl neblogos poeto reputacijos de Lisle'is per pobūvį ponų Dietrichų ir renginyje dalyvavusių Reino armijos generolų buvo paprašytas sukurti kokią nors giesmę, kuri padrasintų jų būrius. Tą pačią naktį, grįžęs namo, jis ir sukuria *Chant de guerre pour l'armée du Rhin*. Priedainiui parinkęs tuo metu platinamą afišų žodžius, kurie skelbė „Piliečiai, prie ginklų! Karo vėliava jau plevešuoja: signalas duotas. Prie ginklų“, kitą dieną jauna-

sis kapitonas de Lisle'is naująjį kūrinį pristato savo užsakovams. Labai patikęs Strasbūro merui, kūrinys vis dažniau atliekamas karininkų aplinkoje. Pasiekusi Marselį, giesmė ypač išpopuliarėja tarp vietos kareivių ir iš ten pradeda žygi po visą Prancūziją ir netgi Europą: sugiedota karių iš Marselio Paryžiaus gatvėse 1792 m. rugpjūčio 10 d. – Tiuilri įvykių fone – giesmė pradeda vadinti *Marche de Marseille* arba *La Marseillaise*.

...Byrės monarchiniai režimai. Byrės daugiatautės imperijos. Atsitrauks – tiesa, vėliau vėl sugrįš tironiški valdymo metodai, į užmarštį nugrims senieji imperiniai himnai, tokie kaip Lvovo ir Žukovskio *Боже, Царя храни* arba Lorencio Haschkos *Kaiserlied*. XIX–XX a. pirmoje pusėje susikūrusios naujos tautinės valstybės jau įstatymais įtvirtins savo nacionalinius himnus kaip oficialius ir nekeistinus tautos identiteto ženklus.

APIE MITUS

Prancūzija dabartiniam savo nacionaliniam himnui oficialų statusą suteikia 1795 m. liepos 14 d., Danija – 1844 m., Norvegija – 1864 m., Graikija – 1865 m., Portugalija – 1910 m., Albanija – 1912 m., Andora – 1914 m., Ukraina – 1917 m., Lietuva, Čekoslovakija – 1919 m., Estija – 1920 m., Belgija, Turkija – 1921 m., Vokietija – 1924 m., Liuksemburgas, Lenkija, Airija – 1926 m., Nyderlandai – 1932 m. Išskirtinis Didžiosios Britanijos atvejis. Čia nėra teisės akto, kuris įtvirtintų britiškojo *God save the Queen* („Dieve, saugok karalienę“) oficialų statusą. Bet to nereikia. Didžioji Britanija – tai tradicijos valstybė. Ji nepatyrė okupacijos, o socialiniai procesai pasižymėjo kita dinamika. Lig šiol britai didžiuojasi karalyste ir bene 260 metų senumo himnu (savotišku imperiniu reliktu), kuris, beje, ilgą laiką irgi buvo suvokiamas kaip asmeninio lojalumo monarchui išraiška. Neatsitiktinai savo laiku kūrinio melodija buvo naudojama ir kitose valstybėse: Prūsijoje, Rusijos imperijoje, Danijoje, Šveicarijoje, JAV (ligi šiol Lichtenšteinas naudoja tą pačią Britanijos himno melodiją).

I

Globoki, Dieve, maloningą karalienę,
Ilgai gyvuok, kilnioji mūsų karaliene,
O, Dieve, saugok karalienę!
Suteiki jai šlovingą,
Pergalingą ir džiaugsmingą
Karaliavimą mums ilgą.
O, Dieve, saugok karalienę!

I

God save our gracious Queen,
Long live our noble Queen,
God save the Queen!
Send her victorious,

Happy and glorious,
Long to reign over us:
God save the Queen!

Vieno seniausių Europoje Didžiosios Britanijos nacionalinio himno
God save the Queen fragmentas.

Ne visos nacionalinės giesmės tokios senos. Ne visos atsirado natūralioje kovoje už tautos raišką, ne visos išlaikė pirminį pavidalą. Štai Nyderlandų *Vilhelmus* Europoje yra ne tik seniausias, bet ir bene originaliausias. Parašytas senąja (šių dienų olandams nesuprantama) kalba, savo sumanymu jis yra vienas įdomiausių kūrinių. *Vilhelmus* atsiradimas (1569) siejamas su Nyderlandų provincijų sukilimo prieš Ispanijos Habsburgus kontekstu. Spėjama, kad jo autorius Philipas van Marixas buvo geras Vilhelmo Oranžiečio – Olandijos išsivadavimo lyderio draugas. Tad kūriniu buvo siekiama paremti patį sukilimą prieš tironišką Ispanijos valdymą. Pačią dainą sudaro 15 posmų. Posmų pirmosios raidės vertikalčiai sudaro užrašą W-I-L-L-E-M V-A-N N-A-S-S-O-V (akrostichas). Paprastai atliekama pirmasis ir šeštasis posmai:

VI

O, Dieve, mano Viešpatie,
Tavim aš kliaujuos kaip skydu,
Tik neapleisk manęs paties,
Aš tavo pavyzdžiu seku:
Aš liksiu dievobaimingas,
Tarnausiu tau per amžius
Kovoj prieš tironiją –
Širdies skausmus didžiausius.

VI

Mijn Schilt ende betrouwen
Sijt ghy, o Godt mijn Heer,
Op u soo wil ick bouwen
Verlaet mij nimmermeer:
Dat ick doch vroom mach blijven
V dienaer taller stondt,
Die Tyranny verdrijven,
Die my mijn hert doorwondt.

Olandiškasis *Vilhelmus* skaičiuoja 400 metų istoriją, o Rusijos Federacijos himnas tam tikra prasme tėra vos kelerių metų „kūdikis“, dar neįgijęs savarankiškumo, neturintis savo mito. Tikriausiai ir neturės... 2000 m. gruodį Rusijos Federacijos Dūmos priimtas himno įstatymas, kuriuo naujiems himno žodžiams paliekama senoji Aleksandrovo sukurta SSRS himno melodija, tarp Vakarų pasaulio intelektualų, suvokiančių nacionalinių simbolių svarbą viešajai erdvei, sulaukė vienareikšmio pasmerkimo. Neigiamai reagavo ir tam tikra dalis Rusijos visuomenės. Štai Grigorijaus Javlinskio protesto fragmentai: „Tai iš tiesų simbolis, tačiau pražūtis simbolis. [...] Simbolis ideologijos, kuri fiziškai naikino geriausias tautos atstovus. [...] Tai revanšo ir keršto ženklas. [...] Jį priimdami, mes pasukame savo visuomenės raidą atgal, sėjame nepasitikėjimą savo jėgomis, abejonę šviesia ateitimi. [...] Tai ženklas to, kad į milijonų žmonių gyvenimą mums nuspėjaut“. Komunistų ir Putino partijų atstovai tokį pasirinkimą įvardijo kaip kompromisą. Aukso vidurį... Kuris

mūsų – lietuvių – negali būti suprastas kitaip nei eilinė Rusijos politinio elito ištikimybės imperijai priesaika.

Gyvuoki, Tėvyne, mūsų laisvoji,
Sajunga brolių-tautų amžina!
Protėvių mūsų išmintie liaudiškoji!
Šalie, tu gyvuoki! Didžiuokis šlove!

Славься, Отечество наше свободное,
Братских народов союз вековой,
Предками данная мудрость народная!
Славься, страна! Мы гордимся тобой!

Dabartinio Rusijos valstybinio himno, kuris atliekamas pagal SSRS himno melodiją, fragmentas.

Kaimyninė valstybė nepritarė Aleksandro Solženicyno idėjai, kad nacionalinės simbolikos klausimą reikia atidėti mažiausiai 25 metams, ir galbūt tik tada pradėti kurti naują Rusijos nacionalinio himno mitą. Naują ta prasme, kad jis neskaldytų, bet vienytų... Lietuviai, lenkai, prancūzai, britai, airiai, vokiečiai, latviai, estai, skandinavų, Pirėnų, Apeninų pusiasalio tautos tokį mitą turi. Himną – mitą, himną – tautos legendą, iš amžių glūdumos kylantį bene pirmąjį tautos atodūsi, kuris lydi tautas šimtmečiais, kiekvieną jų tragizmo ar džiaugsmo akimirka. Giedame bažnyčiose. Giedame mokyklose pradėdami mokslo metus. Giedame parlamente prieš atsakingų darbų pradžią, po pergalių, iškilmių, sportinių varžybų ar laidotuvių metu. Giedame ir žinome, kad prieš mus tuos pačius žodžius kadaise giedojo mūsų pirmtakai. Ne vienos tautos gyvenime buvo metas, kai už tą giedojimą grasindavo kalėjimu, artimųjų persekiojimu ar tremtimi. Bet netgi tada giesmė nenuitildavo... Nenuityla ji ir dabar. Tik ar kiekvienas žino savosios valstybės tautinį himną? Ar kiekvienas suvokia jo atsiradimo aplinkybes? Žino jo autorius? Nesijaučia nepatogiai, kai į dangų kylant nacionalinei vėliavai, suskamba pirmieji nacionalinės giesmės akordai, o jiems reikia pritarti savo balsais, tegul ir nelavintais, tyliais. Abejotina. Vokietijoje atlikti tyrimai parodė, kad bene 50% šalies gyventojų žinios apie savo tautos himną yra labai menkos. Prancūzijoje didžioji dalis jaunosios kartos nežino 1 iš 7 „Marselietės“ posmų... Įdomu, kokie rezultatai būtų Lietuvoje... Nustebintumėme Europą, jei pasirodytų, kad nemažai žinome ne tik apie savo šalies pagrindinę giesmę, bet ir kitų šalių himnus.

Paplitusi nuomonė, kad Europos valstybių nacionaliniai himnai yra labai panašūs, klaidinga. Teigiamų vertybių prasme jie tarpusavyje labiau panašūs negu, tarkime, Europos ir Arabų lygos valstybių nacionaliniai himnai. (Neseniai Michaelio Moore'o ir Danielos Kramer Moor atlikta studija parodė, kad Europos valstybių himnuose dažniau kalbama apie laisvę, kančią, teisingumą, gamtą, o štai arabų valstybių himnuose –

apie taiką, šlovę, vienybę, didybę...) Tačiau Europos valstybių nacionaliniai himnai skiriasi ir tarpusavyje. Ir tai natūralu. Skirtinga tautų istorinė patirtis, skirtingi jų įvairių laikotarpių siekiai, nevienodo dydžio kančios. Skiriasi ir tikėjimas, gamtos pasaulis. Palyginkite...

Yra tokia graži šalis,	Der er et yndigt land,
Ten buikai sau keroja,	Det står med brede bøge
Ten jūra Baltijos sūri	Nær salten østerstrand;
Krantais linksmi bėgioja.	Nær salten østerstrand.
Tai žemė slėnių ir kalvų,	Det bugter sig i bakke, dal,
Jos vardas yra senas,	Det hedder gamle Danmark,
Šalis ta – Danija vardu,	Og det er Frejas sal,
Tai Frėjos gimtas kraštas.	Og det er Frejas sal.

1819 m. Adamo Gottlobo Oehlenschlägerio sukurto Danijos nacionalinio himno *Der er et yndigt land* fragmentas.

Kur girdo Alzetė mūs pievas laukus,
Šūrą tarp uolų kur kelia vis puotą,
Kur vynas prisirpęs – malonė yr mums,
Mozelės jis primena grožį ir juoką:
Ten žemė mūsų ir dėl jos,
Brangios Tėvynės mylimos,
Kiekvienas širdį atiduos.
Nes dvasioje jis pilnas jos.

Où l'Alzette arrose champs et prés,
La Sûre baigne les rochers;
Où la Moselle, riante et belle,
Nous fait cadeau du vin,
C'est notre pays pour lequel
Nous risquons tout sur terre;
Notr' chère et adorable partie
Dontotr' âme est remplie!

Liuksemburgo nacionalinio himno *Ons Heemecht* fragmentas. Michelis Lentzas tekstą sukūrė 1859 m. Oficialų himno statusą kūrinyms įgijo 1895 m.

FIAT LUX – LIBERTAS ERIT

Nacionalinių himnų autoriai, tarp kurių būta ne tik rašytojų, publicistų, poetų, kompozitorių, bet ir karininkų, valstybininkų, studentų, vyskupų, aktorių, netgi kitataučių, savo, kartu ir tautos kūriniais teikė skirtingas reikšmes (dauguma jų sukurti net nežinant, kad jie taps nacionaliniais himnais). Jas surinkę į vieną gretą, pamatysime, kad nacionalinėse giesmėse kalbama ne tik apie laisvę, tautos vienybę, savigarbą, pasiaukojimą, priespaudą, kovą, kančią, auką, vergiją, bet ir apie šlovę, drąsą, teisingumą, taiką, nemirtingumą, gamtą, laimę, grožį ir meilę, tikėjimą, gerovę, Dievą, tautos istoriją, protėvius ir jų žygdarbius... Visas spektras temų, savotiškų informacinių kodų, kuriais pasiremiant ne tik atliekama etninės grupės vienijimo mi-

sija ar įtvirtinami ją reprezentuojantys ženklai, bet ir į tautos atmintį įrašomi pirminiai josios uždaviniai. Šia prasme Vinco Kudirkos „Tautiška giesmė“ yra vienas originaliausių ir aktualumo neprarandančių kūrinių, kuri, negausių nacionalinių himnų tyrinėtojų nuomone, galima statyti į vieną gretą su Vokietijos, Didžio-

Natų „Lietuvių hymnas / Hymne Lithuanienne“ viršelis. Ryga. 1906

sios Britanijos, Belgijos, Austrijos, Portugalijos, Lenkijos, Švedijos, Norvegijos, Estijos ir dar kelių valstybių nacionaliniais himnais. Kodėl? Todėl, kad ji gyva. Todėl, kad ji veik vienmetė su lietuvių nacija... Nes čia, kaip jokiam kitame nacionaliniame himne, daug šviesos: XIX a. tarp Europos šviesuolių paplitusi sentencija – *Fiat lux – libertas erit* („Tebūnie šviesa – bus ir laisvė“) „Tautiškoje giesmėje“ virto kvietimu eiti pažinimo, tiesos, darbo ir dorybės taku, saulės – Dievo nušviestu taku, kuris išsilieja į daug platesnį – Lietuvos kelią.

Tegul saulė Lietuvoj
Tamsumas prašalina,
Ir šviesa, ir tiesa
Mūs žingsnius telydi.

1905 m. Didžiąjame Vilniaus Seime pirmą kartą viešai atlikto „Tautiškos giesmės“ fragmentas.

Kudirka „Tautiška giesmė“ su paties sukurtomis gaidomis išspausdino 1898 m. rugsėjo 15 d. šeštame „Varpo“

numeryje. Po 7 metų ji iškilmingai atliekama Didžiajame Vilniaus Seime. Dar po 14 – pripažįstama oficialiu naujai užgimusios Lietuvos valstybės himnu. Jos mokykla, ji atliekama valstybinių švenčių progomis. 1940 m. ir pakartotinai 1944 m. sovietinei okupacijai nutraukus Lietuvos valstybingumą, nacionalinis himnas po truputį trinamas iš lietuvių tautos sąmonės, už jo atlikimą persekiojama ir baudžiama. Galiausiai 1950 m. jis uždraudžiamas, o vietoj jo tų pačių metų liepos 15 d. LSSR AT prezidiumo įsaku patvirtintas naujas LSSR himnas. „Tautiškos giesmės“ idėjai ištikimi lietuviai patirs nevienodą likimą: nemaža jų dalis su ta pačia giesme lūpose išeis į miškus, kita bus ištremta į Rusijos gilumą ar nukankinta šaltose kalėjimo kamerose, trečia pasitrauks į Vakarus ar pasirinks epikūrišką „gyventi pasislėpus“. Bet visus juos vis dėlto vienys ta pati giesmė, ta pati nuoskauda dėl tėvynės likimo, viltis, kad raudonojo maro beprotybė praeis, Lietuvos saulė patekės, šviesa ir tiesa triumfuos. Mano karta jau nemoka LSSR ar SSRS himno... Ačiū Dievui, jo ir nesimokė.

Į laisvę mums Leninas nušvietė kelią
Padėjo kovoj didi rusų tauta.
Mus Partija veda į laimę ir galią,
Tautų mūs draugystė kaip plienas tvirta.

1950–1988 m. LSSR himno fragmentas.

Mes turime savo valstybę. Mes turime savo 1992 m. Konstituciją. Būtent čia įtvirtinta tai, kad „Valstybės himnas – Vinco Kudirkos „Tautiška giesmė““. Jeigu jūs pajusite esąs valstybės dalis, jeigu save įtikinsite, kad „valstybė – tai aš, o ne jie“ (atsakomybės, o ne privilegijų prasme tokia nuostata – tai Maratono lauke už Atėnų laisvę kritusių Atėnų piliečių nuostata), „Tautiška giesmė“ savaime taps ir jūsų širdies giesme, o jos programą prisiminsite ne tik retų švenčių progomis.

Paradoksas, bet Prancūzijos „Marselietė“, daugelio kitų „marseliečių“ pradininkė, dar visai neseniai išgyveno krizę: kilusios diskusijos dėl jos adekvatumo šandienos aktualijoms, taip pat vadinamo „naujo požiūrio“ į Prancūzijos Revoliuciją (ironiška aplinkybė: pats „Marselietės“ autorius Claude’as Josephas Rouget žinia apie tai, kad „Marselietė“ oficialiai pripažinta Prancūzijos nacionaliniu himnu, sužinojo laukdamas savo eilės giljotinavimui) įsitvirtinimas Prancūzijos akademiniuose sluoksniuose tarsi išjudino jos autoritetą, netgi sukėlė kalbų dėl „Marselietės“ pakeitimo (tai, žinoma, mažai tikėtina)... Sunkumų šiuo atžvilgiu dėl politinių permainų prieš 50 metų patyrė ir Vokietija, Austrija, Ispanija. O išsprendė skirtingai: Vokietija po neregėto

masto diskusijų viešojoje erdvėje oficialiu nacionaliniu himnu paliko tik trečiąjį *Das Lied der Deutschen* posmą, kuris, kitaip nei pirmieji du, Hitlerio režimo buvo ignoruojamas dėl aliuzijų į laisvę. Ispanija išvis paliko tik muzikinį variantą (be žodžių), o Austrija, organizavusi konkursą, lig šiol turi puikų nacionalinį himną, kurio melodija priskiriama J. Holceriui.

Žeme prie upės, žeme kalnų,
Katedrų bokštų, žeme laukų.
Žeme darbščiųjų, šviesios ateities,
Namai tu gimtieji vyrams didiems.
Tautai gausiu dovanotu grožiu
Šlovinga esi – nes Austrija tu.
Šlovinga esi – nes Austrija tu.

Land der Berge, Land am Strome,
Land der Äcker, Land der Dome,
Land der Hämmer, zukunftsreich.
Heimat bist du grosser Söhne,
Volk begnadet für das Schöne,
Vielgerühmtes Österreich,
Vielgerühmtes Österreich!

Dabar su minėtais sunkumais susiduria Rusija, buvusi Serbija ir Juodkalnija, Makedonija, Bosnija ir Hercegovina, Baltarusija, Gruzija, Azerbaidžanas, Armėnija, Moldova. Šiose šalyse tautinio himno mitas dar tik pradėdamas kurti. Mes savąjį mitą turime: saugokime jį, laikykimės jo nurodytos krypties, o šalia esančių kultūrų pažinimas mus tik sustiprins. Labora.

I
Kai pirmieji spinduliai
Kalnus paliečia lengvai,
Pranašauja gražią dieną – pabudimą mums taip mielą,
Grožis žemės mūsų tėvų
Šnabžda sielai – net graudu,
Lig dausų štai kyla džiaugsmas,
Pamaldumas nuoširdžiausias.

I
Sur nos monts, quand le soleil
Annonce un brillant réveil,
Et prédit d’un plus beau jour Le retour,
Les beautés de la patrie
Parlent à l’âme attendrie;
Au ciel montent plus joyeux
Les accents d’un coeur pieux.

L. Widmerio ir A. Zwysygo sukurtas ir 1841 m. pirmą kartą atlikto Šveicarijos nacionalinio himno *Cantique suisse* fragmentas (oficialiai pripažinta tik 1981 m.).

PASKUTINIS DRONTAS

Vytautas Ališauskas

Mikui

Susipažinau su juo gal prieš dvi dešimtis metų – anksčiau liepos pavakarę Aušros Vartuose stovėjo pagyvenęs prastai apsirengęs žmogus. Rankoje laikė kelias senas knygas. „Nebrangu, ponas.“ Peržiūrėjau – devyniolikto šimtmečio prancūziški pamokslai. Knygos, kaip ir derėjo, atsidavė pelių šlapimu bei kažkuo nenusakomu – lyg supelijusiais drabužiais, lyg perrūgusiu „Žiguliniu“. Prancūziškai neskaičiau, bet iš smalsumo pakalbinau, ar turėtų pasiūlyti dar ką nors. Tą patį vakarą sužinojau, kad knygų savininkas vardu *pan Michał*, o gyvena jis buvusiam benediktinių vienuolyne, kaip paaiškėjo atitvertame neįtikėtina tamsaus koridoriaus gale. Niekad ten nepataikydavau iš pirmo karto. Užeidavau retai – kartą per du-tris mėnesius. Kai kada nupirkdavau knygele, prancūzišką arba lotynišką. Plonesnė – rublis, storesnė – pustrėčio. Už dyką – istorija iš *pan Michał* gyvenimo. Patyriau, kad jis metų metus praleido Sibiro lageriuose – po karo buvo sutelkęs dar trijų studentų būrelį, turėjusį tikslą gražinti Vilnių Lenkijai. Vėliau paaiškėjo, jog visi, išskyrus Mykolą, buvę užverbuoti. Jiems dėl viso pikto davę po penkerius metus, na, o jam *gulage* teko švęsti ir Stalino mirtį, ir *Sputniko* triumfą. Paskui netikėtai paleistas, bet taip ir likęs neamnestuotas. Mieliausiai pasakodavo apie prieškarį: pora metų buvęs jūrininkas, po to tapęs Batoro Universiteto studentu. Jei užtikdavau gerokai igėrusį – laukdavo ypatingos linksmybės. Buvęs jūrininkas per šonines dureles nirdavo į vienuolyno labirintus ir atsitempdavo didžiulį – irgi prancūzišką – atlasą. Rodydavo šalis nebeatpažįstamais pavadinimais, pasakodavo apie savo plaukymus ir keliones. Ir niekas nebegalėjo paneigti, kad kažkur Centrinėje Afrikoje viešpatavęs karaliukas Musaka III savo namų šventykloje šalia lietaus dievo voro Anansio stabo laikė maršalo Pilsudskio atvaizdą, gautą iš lenkų vienuolių mi-

VYTAUTAS ALIŠAUSKAS – mažai žinomas šių laikų prozininkas (apie jį plačiau žr. *Lietuvių literatūros enciklopedija*, Vilnius, 2001, p. 16). Plačiau apie drontą žr. *Lietuvių enciklopedija*, t. 5, Boston, 1955, p. 190. Visi vardų ir faktų sutapimai su tikrove šiame rašinyje – atsitiktiniai.

sionierių, o Liberijos *seimo* nariai atlikdavo kasmetinį slaptą ritualą, po kurio savaitei pavirsdavo leopardais.

Aštuoniasdešimt aštuntųjų metų trečią Kalėdų dieną atsitiko kažkas nauja. Ponas Mykolas – taip jį atkakliai vadinau, nors kalbėdavomės dažniausiai lenkiškai, – išgirdęs mano beldimą ne pravėrė duris, bet riktelėjo: *Kto tam?* Atsiliepiu. Po minutėlės durys girgžtelėjo, o per tarpelį žvelgė įtari akis – tokia kaip Luapulos aukštupyje garbinamo vienaakio medžioklės ir

Vytautas Balčytis. Marijos kiemelis Vilniaus dominikonų vienuolyne. Vilnius, 1977. Fotografija

karo dievaičio, kurio vardo *pan Michał* negalėjęs išklausti net mainais už aulinius batus, neapsakomai patikusius vietos žyniui. Pagaliau buvau įleistas. Ant stalo gulėjo per visą plotą išdraikyta „Komjaunimo tiesa“. Šeiminkas tylėjo, atrodė, jis gėdijasi atkimšto alaus butelio ir murzino komunistinio laikraščio. Kiekvienas gėdytusi tokių dalykų, pagalvojau ir pakėliau akis į blankią paskutinės Vilniaus benediktinių abatės nuotrauką, prismeigtą tiesiai prie lango rėmo. Ponas Mykolas staiga sušlavė laikraštį, suglamžė jį į kamuolį ir niūriai pareiškė: *Już po Bożym Narodzeniu*. Pralinksmejęs atšoviau, kad Kalėdos šiais laikais tęsiasi iki Trijų Karalių. Teologinė diskusija neišsiplėtojo, bet abu pasijutome tie patys seni pažįstami. Tik tada pamačiau, ką slėpė *komsomolka*. Tai buvo foliantas, atverstas ties kažkokia iliustracija. *Proszę*. Spalvinta graviūra vaizdavo paukštį, primenantį peraugusią žašį su per trumpomis stručio kojomis. Po ja parašas – *Le dernier Dront*. „Čia iš tos knygos man išvertė tokia seselė“, – vis dar drovėdamasis pasakė ponas Mykolas. „Paklausyk: Princas Filibertas septynioliktojo šimtmečio gale nukeliavo medžioti į Šventojo Mauricijaus salą ir atrado ten nuostabų paukštį. Didelį, labai stiprų ir greitai bėgantį. Kai jis duodavo balsą, atrodydavo, kad trimituoja pamišęs dramblis. Tas paukštis vadinosi drontas. Salos laukiniai jį niekino, nes, sakydavo, koks čia paukštis, jeigu neskraido. Kartą medžioklė kaip reta nenusisekė, o princas jautėsi labai alkanas. Vienintelis tos dienos laimikis buvo drontas. Princui vakarienei patiekė jo krūtinėlę su vietinėmis karčiosiomis žolėmis. Filibertas, pratęs prie paprasto kareiviško maisto, mielai ją suvalgė ir dar pagyrė – „kaip labai kieta kalakutiena“. Grįždamas į Europą princas parsivežė ir gyvą drontą. Aukštuomenė jo pažiūrėti keliaudavo net iš Lenkijos ir Transilvanijos, o menininkai – iš Italijos ir Olandijos. Po daugelio metų Filibertas grįžo į Šventojo Mauricijaus salą. Jis buvo jau nebe jaunas guvus medžioklis, o orus valstybės vyras. Filosofai jo nekentė, o paskutinioji Prancūzijos karalienė jį pavadino „paskutiniu Europos išminčiumi“. Ėjo aštuonioliktojo amžiaus pradžia, Filibertas svajotojo pagerinti savo nelaimingųjų laukinių valdinių gyvenimą, išmokyti juos rašto ir švaros, o drauge atvykęs vyskupas turėjo supažindinti su Aukščiausios Būtybės prigimtimi ir atskleisti jiems moralės principus. Misija buvo sėkminga. Stabmeldžiai džiugiai sumetė savo medinius dievus į milžinišką laužą, akmeninius – į giliausią salos tarpekį, o jų vadai išmoko smėlyje ietimis parašyti savo vardus. Tačiau Filibertui buvo neramu. Jam kažin ko trūko. Saloje buvo per tylu. Staiga jis suprato: drontai. Kur jie? Jaunieji vadai nieko nežinojo – nei kokie tai paukščiai, nei kur

jie dingę. Galiausiai buvo atvestas senelis – toks senas, kad net nesuprato, jog salos valdovas gyvena Europoje ir viešpatauja skleisdamas gėrį dar šimtui tokių salų. Bet jis puikiai prisiminė pirmą jaunojo princo vizitą (taip ir pasakė – „vizitą“). O, paukščius jis irgi prisiminė – jie, būdavo, kad užtrimituos, žinok, reikia laukti lietaus. Kur jie dingę? Niekur jie nedingo. Tiesiog žmonės, pamatę, kad juos valgo baltaodis medžioklis, valdantis žaibo galią, ėmė juos gaudyti ir valgyti, idant taptų į jį panašūs. Ir va – juk jie dabar irgi išmoko rašyti bei teisingai garbinti Dangu. Taip visus drontus ir suvalgė. Gal dar užsiliko vienas kitas paukštis, tačiau dabar jie laikosi brūzgynuose, kur sunku medžioti. Bet ir maisto jiems ten ne perdaug, tad išgaiš anksčiau ar vėliau. Tai išgirdęs Jo Šviesybė dėl įgimto savo taurumo atleido laukiniams. Vis dėlto į Užjūrio valdas daugiau nebekėlė kojos – „jei mano apsilankymas šalia malonių neša ir nelaimę, verčiau mirsiu ten, kur esu gimęs“. Jis įsakė išraižyti dronto paveikslą varyje ir paskleisti jo atspaudus kaip atminimą, jog gyvenime lengva prarasti tai, ką palieki be rūpesčio ir globos.“

Devyniasdešimtų metų vasario gale vargais negalais suradau seniai regėtas duris – viešėjau čia gal praeitą rugsėjį. Į beldimą niekas neatsakė. Pabeldžiau stipriau ir durys atsivėrė. Kambarys tuščias. Vienuolės nuotraukos nebebuvo. Ant stalo gulėjo pora lapų. Vienas – iš knygos išplėstas dronto atvaizdas. Antras – sunkiai suskaitomas, matyt skubomis rašytas laiškas:

Szanowny panie Witoldzie,

Już skoro Litwa będzie niepodległym państwem. Wszystkie znaki na to wskazują. Nie chcę żeby siostry po powrocie mnie tu znaleźli. Proszę mnie nie szukać. Wilno już nigdy nie będzie miastem polskim, to jest zbyt dramatyczne przeżycie dla mnie. Czy darem tyle cierpiełem dla pojednania obojgu narodów? Zostawiam Szanownemu Panu pamiątkę po mnie. Niech Najśw. Pani trzyma nas w Swojej opiece.

*Wam oddany
Michał Gulbinowicz**

* Godotinas pone Vitoldai,

Lietuva jau greit bus nepriklausoma valstybė. Tai rodo visi ženklai. Nenoriu, kad seserys grįžusios mane čia užtikytų. Prašau manęs neieškoti. Vilnius jau niekada nebus lenkiškas miestas, tai man pernelyg dramatiškas patyrimas. Nejau veltui tiek kentėjau vardan abiejų tautų susivienijimo? Palieku godotinam Ponui atminimo dovaną. Tegų Švč. Mergelė laiko mus savo globoje.

Jums atsidavęs
Michał Gulbinowicz

POLITINĖS FILOSOFIJOS SUGRĮŽIMAS

Pierre Manent

Galima sakyti, kad XX a. buvo politinės filosofijos sunykimo ar išsikovimo liudytojas. Lengva pateikti senamadišką empirinį šio teiginio įrodymą: žinoma, nei Hegelis, nei Marxas, net ir Comte'as, sugebėję perteikti bent kam ar daugeliui mūsų socialinės ir politinės statikos ir dinamikos įtaigią viziją, negyveno šiame šimtmetyje.

Kad ir kaip didžiai vertintume Heideggerio, Bergsono, Whiteheado ar Wittgensteino filosofinį pajėgumą ar rezultatus, neišskirtume nė vieno jų dėl įnašo į *politinę* filosofiją. Tiesa, Heideggeris ryžosi tam tikrai politinei veiklai, įskaitant ir kalbas, bet dėl to galima tik apgailestauti. Tai buvo Heideggerio didžiausias nuopuolis. Gerokai gilesnis buvo Sartre'o nenuilstamas visko, kas racionali ar padoru pilietiniame gyvenime, plūdimas.

Tiesa, kita vertus, tokie autoriai kaip seras Karlas Popperis ir Raymondas Aronas vertingai prisidėjo ir kaip bendrosios epistemologijos, ir kaip politinių tyrimų pagalbininkai, visada besiremiantys tvirto ir humaniško pilietiškumo dvasia. Taip pat kai kurie šiuolaikiniai gerbtinos minties tradicijos, tomizmo, atstovai pateikė rimtų apmąstymų apie moralines, socialines ir politines problemas išsamiai apžvelgdami pasaulį. Nepaisant tokių svarstytinų išlygų, bendroji diagnozė man atrodo neišvengiama: joks šiuolaikinis originalus filosofas nenorėjo ar negalėjo įtraukti nuodugnios politinio gyvenimo analizės į žmogiškojo pasaulio apžvalgą, ar, priešingai, tobulinti visumos apžvalgą pradėdamas nuo politinių aplinkybių analizės.

Aišku, pastanga suprasti socialinį ir politinį gyvenimą nenutrūko šiame amžiuje. Ji net smarkiai išsiplėtė dėl ypatingo socialinių mokslų išsivystymo, kuris vis labiau lėmė šiuolaikinių žmonių savivoką. Galėtų būti patvirtinta, kad kolektyvinis ir daugiabriaunis visų šių sociologų, antropologų, psichologų, ekonomistų ir poli-

tologų darbas paskleidė daugiau šviesos mūsų kasdiename gyvenime nei kokio nors individualaus, nors ir talentingo, proto pastangos. Kai prieinama prie socialinio ir politinio gyvenimo suvokimo, ši „kolektyvinė mintis“ būtinai yra nešališkesnė net už tokią nešališką protą kaip Hegelio. Būtent šia prasme politinė filosofija, įskaitant demokratinę politinę filosofiją, yra nedemokratinio tipo, kadangi ji negali būti kolektyvizuota, tad atitinkamai jos išsikovimas natūraliai lydi demokratijos konsolidaciją ir paplitimą.

Kolektyvinių iniciatyvų atveju socialiniai mokslai turi daug daugiau praktikuojančiųjų, nei idėjų ir principų. Aš netgi svarstyčiau, kad jie paremti vienu vieninteliu principu, faktų ir vertybių skirtimi, kuri atskiria juos nuo filosofijos ir liudija jų mokslinį pobūdį. Politinės filosofijos pasitraukimas sutampa su šio principo triumfu. Sutinku, kad apskritai tokių triuškinamų teiginių geriau vengti. Vis dėlto aišku, kad fakto/vertybės skirtis tapo ne tik dabarties socialinių mokslų prielaida, bet ir vyraujančia bendrąja visuomenės nuomone. Dabartinėmis sąlygomis paauglys įrodo savo pilnametystę, pilietis – savo kompetenciją ir lojalumą naudodamas šį principą. Niekur kitur šis principas nėra išdėstytas su tokia jėga ir talentu kaip Maxo Weberio darbuose. Beribi ir kankinantį XX a. socialinės ir politinės minties peizažą veikia iškili Weberio prezencija ir nenugalima įtaka.

Kalbėdamas studentams vos pasibaigus Pirmajam pasauliniam karui, Weberis klausia apie savo kaip dėstytojo pareigą, apie tai, ko klausytojai ir visuomenė apskritai gali teisėtai iš jo reikalauti. Apmąstymuose, vėliau išleistuose pavadinimu „Mokslas kaip pašaukimas“, jis atsako, kad jiems turi rūpėti jo *intelektualinis sąžiningumas*: dėstytojas, kaip mokslininkas, įpareigotas pripažinti, kad vidinių kultūros vertybinių struktūrų kūrimas ir tų vertybių įvertinimas yra du visiškai skirtingi uždaviniai. Weberis griežtai skiria *mokslą*, kuris nustato faktus ir santykius tarp faktų, ir *gyvenimą*, kuris neišvengiamai įtraukia vertinimą ir veiksmą.

Šis teiginys šiandien tapo banalybe, tačiau sunku suprasti, ką tiksliai jis reiškia. Pavyzdžiui (o tai daugiau nei pavyzdys), kaip kas nors gali aprašyti tai, kas vyksta koncentracijos stovykloje, to neįvertindamas? Kaip nurodė kai kurie komentatoriai, Weberis savo istorinėse ir sociologi-

PIERRE MANENT – *Ecole des Hautes études en sciences sociales* studijų direktorius, filosofijos profesorius. Lietuviškai paskelbtas jo straipsnis „Krikščionybė ir demokratija“ (in: *Tradicijos likimas: Konservatyvios minties metmenys*, Vilnius: Aidai, 2001, p. 233–263). Tekstą iš anglų k. („The Return of Political Philosophy“, in: *First Things*, 2000, Nr. 103) vertė *Manfredas Žvirgždas*. Dėkojame *First Things* redakcijai už leidimą publikuoti tekstą.

nėse studijose nesibodi vertinimo net pagrįsdamas faktus. Priešingu atveju kaip jis atskirtų pranašą nuo šarlatano?

Kad ir kaip ten būtų, aišku, kad, Weberio požiūriu, intelektualinė dora neišvengiamai apsaugo mus nuo tikėjimo ar mokymo, kad mokslas gali parodyti, kaip turėtume gyventi; ar kad šis intelektualinis sąžiningumas būtina užkerta kelią įsitikinimui, kad, pavyzdžiui, daiktas yra geras, nes jis gražus, ar atvirkščiai. Tačiau kokios priežastys lemia jo ypatingą susirūpinimą intelektualiniu sąžiningumu? Weberio nuomone, šiuolaikinis mokslas jam kelia ypatingą pavojų.

Šiuolaikinis mokslas demonstruoja vienintelį bruožą: jis yra neišvengiamai nebaigtas – jis negali būti baigtas. Jis atviras, nes visada yra kas nors daugiau, ką reikia sužinoti. Weberis klausia, kodėl žmonės atside da veikia, kuri negali būti užbaigta, kodėl jie nepaliaudami siekia žinoti, nors žino, kad jie niekada iki galo nesužinos. Šiuolaikinio mokslo reikšmė yra būti bereikšmiu. Taigi intelektualinė dora reikalauja, kad nesuteiktume mokslui sutartinės reikšmės, kad būtume ištikimi jo beprasmiškumui, be baimės tęsdami šią iniciatyvą. Būtinoji dorybė yra tuo pat metu nežmoniška ir antžmogiška; iš tikrųjų ji herojiška. Kadangi heroizmas, kad ir koks būtinas, yra retas, daugelis vadinaujamųjų mokslininkų ar dėstytojų pasiduoda gundymui savavališkai suteikti mokslui ar jo laikiniams rezultatams kokią nors žmogišką prasmę. Weberis tikėjo, kad mokslininkas, kuris šitaip nukrypsta nuo savo pareigos, pavirsta menku demagogu ar nereikšmingu pranašu.

Šiuolaikinę situaciją apibūdina tai, kad tik mokslas gali būti visuomenės patvirtinimo ir pritarimo objektas. Kitos „vertybės“ – pavyzdžiui, estetinės ar religinės „vertybės“ – negali būti viešai išreikštos su tokiu nuoširdumu, kad išsilaikytų visuomenėje. „Mokslo kaip pašaukimo“ pabaigoje skaitome:

Epochos, kurią apibūdina racionalizacija, intelektualizacija ir galiausiai pasaulio iliuzijų išsklaidymas, likimas atvedė žmogų prie tauriausių ir svarbiausių vertybių atmetimo viešajame gyvenime. Jos rado prieglobstį arba transcendentinėje mistinio gyvenimo srityje, arba tiesioginių ar abipusių ryšių tarp izoliuotų individų brolybėje. Nėra nieko atsitiktinio tame, kad žymiausias mūsų laikų menas yra intymus, o ne monumentalus; nei tame, jog šiais laikais yra tik mažos bendruomenės, bendraujančios akis į akį, *pianissimo*, mes galime atgauti kažką, kas atspindėtų pranašišką *pneumą*, kuri anksčiau jaudindavo ištisas bendruomenes ir jas vienydavo... Tiems, kurie negali vyriškai pakelti dabartinio likimo, tėra tik vienas patarimas: traukitės tyliai – nekeldami į perbėgėliams mielą viešumą savo gestų, bet paprastai ir be ceremonijų – į senas bažnyčias, kurios laukia plačiai išskėtusios rankas.

Ši iškalbinga išvada šiandien prašosi ir yra būtina

perskaityti iš naujo. Joje nėra nieko pasenusio ar keisto. Priešingai, viešosios erdvės apnuoginimas ir šuolis į privačias sritis sparčiai tęsiasi, siejamas su vis didėjančia mokslo galia, formuojančia kiekvieną mūsų gyvenimo aspektą, net patį intymiausią. Dėl to viešąjį gyvenimą vis labiau pripildo privatūs gyvenimai – „viešas gyvenimas“ tiesiog tampa išviešintu „privatiu gyvenimu“ – arba bent taip atrodo.

Žinoma, toks teiginys, atrodytų, neįvertina fundamentalaus šiuolaikinės visuomenės fakto, kurio bereikšmiškumui pasirodžius, tampa vienu didingiausių principų – demokratija ir apsisprendimo teise. Nėra abejonių, kad Weberis, nors ir draugiškai traktuodamas politines institucijas, nepakankamai vertina demokratijos jėgą ir elastingumą, galbūt netgi jos žmogiškąją esmę ir ribas. Jo nuomone, demokratija – ne rodiklis, ne priemonė pasaulio iliuzijoms išsklaidyti, ir pagrįstai: demokratija kyla iš išsklaidytų iliuzijų. Ji nepajėgi iš naujo sujungti šiuolaikinių žmonių, nes ratifikuoja ir, taip sakant, institucionalizuoja jų intymias ribas.

Jei mes rimtai pažvelgtume į „Mokslą kaip pašaukimą“, pasakytume, kad šiuolaikinio mokslo šerdyje yra gili duobė, tuščia erdvė, beprasmybė, kadangi mokslas, aukščiausias ir vienintelis tikras visuomeninis užsiėmimas, yra beprasmis. Tuo pat metu, jei žmogus nori prilygti mokslo užduočiai, jis turėtų žvelgti į šį niekį nemirkėdodamas. Šia prasme nihilizmas, mažų mažiausiai šis nihilizmas, yra ne vien mūsų prakeiksmas, bet ir pareiga. Weberis savo iškalba stengėsi išlaikyti mūsų budrumą ir nukreipti žvilgsnį į šį svarbiausią niekį. Taigi autoritetingiausias, maža to, vienintelis autoritetingas balsas socialinės ir politinės minties srityje šiame amžiuje buvo neviltes balsas.

Neįmanoma Maxo Weberio nustumti į šalį. Jo šešėlis toks didelis, kad sunku pamatyti, kaip žmogiškas fenomenas atrodė, kol jis neatskyrė mokslo ir gyvenimo. Bet būkime pakankamai atsargūs, idant suprastume, koks mūsų intelektualinis ir moralinis gyvenimas dabar yra keistas ir iškreiptas. Bet kuris ir kiekvienas žmogiškas dalykas mokslo požiūriu yra tikras žaidimas. Atskirdami faktus nuo vertybių, mes sugebame nukreipti galingą tikrovės srovę į mokslo indus.

Bet tarpusavio sąveikos nėra: mokslui niekada neleidžiama sugrižti atgal ir apšviesti tikrovę ir gyvenimą. Demokratija paremta eilinio žmogaus esminiu protingumu, kuris savo ruožtu pagrįstas būdingu gyvenimo, bent jau pastarųjų gyvenimo įvykių, suprantamumu. Todėl demokratija yra santvarka, mažiausiai toleruojanti nihilizmą. (O nihilizmas ugdo panieką demokratijai.) Pasakyti, kad gyvenimas yra suprantamas, ne tas pats, kas pasakyti, kad jame nėra problemų ar paslapties. Tai tereiškia, kad tai, ką darome, natūraliai yra lydima to, ką galvojame ar sakome, arba kad paprastai suvokiame, ką darome. Mūsų veiksmų daug, o su-

vokimas dažnai prieštaringas, taigi mes apmąstome, svarstome ir ginčijamės. Proto gyvenimas yra iš esmės dialektinis – nors, atskyrę faktus ir vertybes, neretai pametame iš akių tikrovę.

Weberis gerai suprato, kad gyvenimo ir mokslo skirtis tam tikra prasme nepakeliama paprastiesiems žmonėms, ir teisingai pastebėjo, kad esamas nepatogumas sukelia dirbtinį monumentalizmą, netikras pranašystes ir pedantišką fanatizmą. Aišku, Europa netrukus pajusianti visus tuos bjaurius reiškinius tokiu lygiu, kokio desperatiškasis Weberis nenumatė net būdamas beviltiškiausios nuotaikos. Itin šiurkščiai galėtume tarti, kad totalitarizmas buvo pastanga sulydyti mokslą ir gyvenimą. Komunizmo sąlygomis šis lydimas buvo vykdomas remiantis „mokslo“ – suprasto vulgariai – despotizmu. Nacizmo atveju sulydimas išplaukė iš „gyvenimo“ despotizmo – taip pat suvokto be galo vulgariai.

Totalitarizmas buvo mūsų amžiaus politinės filosofijos *experimentum crucis*. Juo politinė filosofija buvo radikaliai patikrinta ir atrasta, kad ji yra reikalinga. Aiškus faktas, kad tokios siaubingos iniciatyvos galėjo kilti, įrodė, kad Europos mąstytojai neišvystė ir nepaskleidė racionalaus ir humaniško šiuolaikinių politinių aplinkybių suvokimo. Šis reikalavimas nenumato beprasmybės atžvilgiu abstraktaus tvirtinimo, kad „idėjos valdo pasaulį“ – tik garsų pastebėjimą, kad žmonės esą mąstantys gyvuliai, kuriems reikia pakankamai tikslų idėjų ir įvertinimų, kad galėtų patys orientuotis pasaulyje. Šis truzimas yra juo tikresnis, juo intelektualiai aktyvesniu ir pajėgesniu asmeniu domimasi. Būtų neteisinga išplėsti kaltę už šio amžiaus nusikaltimus be galo toli į praeitį, tačiau tiesa ta, kad po to, kai Hegelis išstbulino savo sintezę, nė vienas filosofas negalėjo pateikti patenkinamo, taigi nešališko, šiuolaikinės valstybės ir visuomenės vertinimo. Politinė filosofija po Hegelio nepajėgė pateikti nors kiek patenkinamo totalitarizmo įvertinimo jam vykstant ir netgi jam *pasibaigus*.

Michaelas Oakeshottas syki pastebėjo, kad didžiosios politinės filosofijos apskritai yra atsakymai į specifinius politinius nemalonumus. Šį tvirtinimą lengva pagrįsti, pradėdant nuo Platono ir Aristotelio per Machiavelli'į ir Hobbesą iki Rousseau ir Hegelio. Kaip pastebėjau iš pradžių, XX a. nesurado išsamių atsakymų iš politinių svarstymų, nors nemalonumų būta aukščiausio lygio: niokojantys pasauliniai karai, žudančios revoliucijos, žvėriškos tironijos. Jei kada dar buvo laikas rašyti naują „Leviataną“, tai būtent tada.

Tačiau išpūdingiausi mūsų dokumentai yra romanai: kuris politinis traktatas apie komunizmą gali varžytis su „1984“, „Gyvulių ūkiu“, „Viena Ivano Denisovičiaus gyvenimo diena“ ar „Žiojinčiomis aukštųjų bėmėmis“. Ir koks keistas komentaras apie tai, kad mažų mažiausiai kai kuriems skaitytojams, itaigičiausia išanga į nacių tironiją – „Ant marmuro uolų“ (1939). Tai pasakojimas, ku-

rio autorius Ernstas Jüngeris buvo kareivis ir nuotykių ieškotojas, ilgai palaikęs nihilistines nuotaikas, kurios paskatino Hitlerio iškilimą į valdžią. Kai kas paprieštaraus, kad toks kaltinimas neteisingas, nes daug išvalgių knygų apie komunizmą, fašizmą ir nacizmą buvo parašyta istorikų, socialinių mokslininkų ir politinių filosofų; kad iš tikro totalitarizmo sąvoka paleista į apyvartą ir įgijo pasitikėjimo labiau iš filosofijos nei iš literatūros; ir kad mažiausiai viena filosofinė knyga apie šį reiškinį – Hannah'os Arendt „Totalitarizmo ištakos“ (1951) – įgijo šlovę ir naudojosi žavesio jėga, lygintina su tais literatūros kūriniais, kuriuos ką tik minėjau. Prieštaravimas vertingas tiek, kiek jis siekia. Pamėginkime apibendrinti šią svarbią diskusiją.

Politiniam filosofams santykis su nacizmu ir komunizmu buvo sunkus. Šie negirdėti *politiniai* reiškiniai reikalavo ypatingų analizės pastangų, tačiau daugelis interpretatorių savo mąstyme jau nebeteikė daug vietos politinėms kategorijoms, ypač *režimo* sąvokai. Jų natūrali reakcija buvo suteikti prasmę šioms naujoms politikos formoms, pajungiant jas nepolitinėms kategorijoms, kurioms jos buvo artimesnės. Pavyzdžiui, komunizmas buvo suvoktas kaip „biurokratijos“ dominavimas ar „biurokratinės valstybės kapitalizmas“, trockistinė mantra, plačiai taikyta Prancūzijoje ir kitur. O dėl nacizmo, tai nemažai kairiuųjų matytų jame „reakcingiausio finansinio kapitalo sluoksnio“ įrankį, o daug dešiniųjų regėtų tik kitą „amžinosios Vokietijos“ avatarą.

Žinoma, šie apibrėžimai, kad ir kokie laikinai madingi, negalėjo patenkinti dorų ir išvalgių žmonių, kurie pagaliau išplėtojo ir suteikė pasitikėjimą totalitarizmo, kaip naujo ir ypatingo režimo, sąvoką. Galime būti dėkingi tiems, kurie pasiūlė šią sąvoką, kadangi labiau nei kuri nors kita ji padėjo mums pažvelgti į faktus, kaip sakoma, „išsaugoti fenomenus“ ir atitinkamai adekvačiau įvertinti absoliutų viso dalyko bjaurumą. Vis dėlto tuo pat metu totalitarizmas liko konstruktas *ad hoc*. Diskusija apie jį daugiausia lietė totalitarizmo ženklus arba kriterijus: ar „ideologija“, ar „teroras“, ar abu kartu yra esminiai ar būtini bet kokio „totalitarinio“ režimo komponentai. Sąvokos šalininkai buvo linkę pralenkti vienas kitą, sutelkdami dėmesį į labiausiai kraštutinius šių režimų bruožus, dėl to, kaip Arendt atveju, sąvoka nėra vienodai pritaikoma nacizmui ir komunizmui, išskyrus jų kraštutiniausius teroro ir žudymo priepuolius. Ši pasiūlymų kova paskatino nuosaikiuosius politikos mokslininkus visiškai atsisakyti sąvokos ar nuvertinti tiek, kad ji tapo neatpažįstama ir nenaudinga.

Nacizmo ir komunizmo reiškiniai privertė dorus ir išvalgius apžvalgininkus tobulinti naujojo režimo sąvoką. Tuo pat metu šis „režimas“ buvo santvarkos priešybė. Klasikinė santvarka, nurodanti į Platono ir Aristotelio pirmuosius politinės filosofijos tyrimus, suteikia

politiniam gyvenimui sąlyginį stabilumą ir suprantamumą. Totalitarinę „santvarką“, priešingai, pirmiausia apibūdina nestabilumas ir beformiškumas. Ji save iš esmės tiksliai apibrėžia kaip *judėjimą*: „Tarptautinis komunistų judėjimas“ arba *NZ-Bewegung* (Miunchenas buvo nacių pavadintas *die Hauptstadt der Bewegung*, judėjimo sostine). Arendt pati puikiai suprato totalitarizmo paradoksišką charakterį. Darbe, pavadintame „Ideologija ir teroras“, Arendt pasiskolina iš Montesquieu santvarkų analizę ir klasifikaciją, bandydama totalitarinę santvarką skirstyti kategorijomis. Montesquieu požiūriu, kiekvienai santvarkai būdinga prigimtis ir principas. Principas yra svarbesnis, nes tai „šaltinis“, „išjudinantis“ santvarką. Dabar, aiškina Arendt, totalitarizmas neturi nei principo, nei netgi baimės – kuri, anot Montesquieu, yra „despotizmo“ principas. Kad baimė būtų pagrindinis veikimo motyvas, individas turėtų galvoti ar jausti, kad jis privalo savo veiksmų dėka išvengti pavojaus; kita vertus, totalitarizmo sąlygomis, kur žudynių daugėja ir mažėja be pastebimos priežasties, šis jausmas negali būti išlaikytas. Raymondo Arono komentaras Arendt analizei yra griežtas, bet aiškus:

Negalima susilaikyti nepaklausus savęs, ar ponios Arendt tezė, šitaip suformuluota, nėra prieštaringa. Santvarka be principo nėra santvarka... Kaip santvarka, ji egzistuoja tik autorės vaizduotėje. Kitaip tariant, kai ponია Arendt kai kuriuos hitlerinio ar stalininio reiškinio aspektus tyrinėja kaip santvarką, politinę esmę, ji iškelia ir galbūt perdeda vokiečių ar rusų totalitarizmo originalumą. Laikydama šią tikrą autentišką iš esmės nauju režimu, ji priversta priskirti mūsų epochai klasikinių filosofijų neigimą ir taip nuslysti į prieštaravimus: veikiantis režimas apibrėžiamas esmės dėka, kuri, kitaip tariant, reiškia veikimo negalimumą.

Ši griežta kritika, be abejo, pataiko į taikinį. Bet Arendt galbūt atsikirstų, kad „prieštaravimas“ – ne jos kaltė: jis priklauso totalitarizmo „prieštaringai esmei“.

Įdomu pastebėti, kad Alainas Besanonas, žymus prancūzų istorikas, studijavęs kartu su Aronu, po dvidešimties metų iš naujo atrado ir aiškiai iškėlė šią problemą. Straipsnyje, vykusiai pavadintame „Apie sovietinio režimo apibrėžimo sunkumą“, Besanonas patikrina ir išsemia Aristotelio ir Montesquieu santvarkų klasifikaciją, padarydamas išvadą, kad sovietinis režimas nėra viena jų netelpa. Jo požiūriu, tai „visiškai naujas“ režimas, ir jo naujumas paremtas vaidmeniu, kurį vaidina „ideologija“. Besanonas siūlo, kad užuot vadinę „totalitarizmu“, mes klasifikuotume komunizmą kaip „ideologinį režimą“. Skirtingais būdais Arendt, Aronas ir Besanonas atkreipia dėmesį į santykį tarp totalitarizmo ir politinės filosofijos tradicijos. Totalitarinis režimas, atrodo, iškūnija santvarkos idėjos neigimą ir atitinka

mai nesuderinamumą su klasikine politine filosofija.

Labiau nei kuris kitas šio amžiaus mąstytojas tikrąją politinės filosofijos prasmę stengėsi atkurti Leo Straussas. Iš tikro originaliai suvokta politinė filosofija dėkinga už savo išlikimą – deramai neišsiskiriančių paslaptį požiūriu – vienintelio ir niekieno nepadedamo Leo Strausso pastangoms. Be jo istorijos filosofija ar bet kurio laipsnio istorizmas būtų visiškai prarijęs politinę filosofiją. Strausso nuomone, dėl tariamos prieštaros, kurią ką tik minėjau, XX a. patirtys buvo akstinai sugrįžti prie politinės filosofijos, ypač prie *klasikinės* politinės filosofijos: „Kai mes susidūrėme akis į akį su tironija, kuri pralenkė didžiausių praeities mąstytojų drąsiausią vaizduotę – mūsų politikos mokslui nepasisekė jos atpažinti. Taigi nenuostabu, kad daugumai mūsų amžininkų palengvėjo, kai jie vėl atrado puslapius, kuriuose Platonas ir kiti klasikiniai mąstytojai, atrodytu, interpretavo mums XX a. siaubus“. Tad šiuolaikinė tironija – Straussas rūpestingai vengia žodžio „totalitarizmas“ – sugražina mus prie senovės tironijos, kaip ją aprašė Platonas ir kiti graikų mąstytojai.

Tuo pat metu Straussas paaiškina, kad šiuolaikinėje tironijoje yra kai kas ypatinga ir siaubinga, kas netelpa į klasikinių kategorijų suvokimą. Sugrįžimas prie graikų, jo teigimu, gali būti tik „pirmas žingsnis tikslios šių dienų tironijos analizės link“, nes šiuolaikinė tironija „fundamentaliai skiriasi“ nuo tironijos, tyrinėtos senųjų autorių. Kaip Straussas galėjo tai teigti? Atminime, kad jis paskyrė savo gyvenimą įtvirtinti minčiai, kad klasikinė filosofija išstobulino tikrąjį pasaulio suvokimą, pagrįstą prigimtimi, kuri nekinta, ir kad jai nereikia būti išstumtai ar pagerintai naujo „istorinio“ suvokimo. Tad kaip Straussas, turėdamas tai omenyje, galėjo tvirtinti, kad komunizmas ir fašizmas yra *fundamentaliai* nauji? Kaip politinis žmogaus gyvenimas galėjo pasiduoti fundamentaliai pokyčiui? Jis atsako: „Šių dienų tironija, priešingai nei klasikinė tironija, paremta begaliniu „gamtos užkariavimo“ progresu, kuris pasidarė galimas šiuolaikinio mokslo dėka, taip pat dėl filosofinių ar mokslinių žinių populiarinimo ar pasklidimo“.

Straussas puikiai žinojo, kad į tokių pokyčių ar bent jau tokio pokyčio galimybę būtų turėjusi atsižvelgti graikų filosofija, jei reikalavimų, kuriuos jis kelia jos vardu, būtų laikomasi. Jis patvirtina, kad būtent taip ir yra: „abi galimybės – mokslo galimybė, išvedama iš gamtos užkariavimo, ir filosofijos ar mokslo populiarinimo galimybė – buvo žinomos klasikams... Bet klasikams atmetė jas kaip „nenatūralias“, t. y. griauančias žmogiškumą. Jie nesvajavo apie šių dienų tironiją, kadangi laikė jos pagrindines prielaidas kvailomis, tad nukreipė savo vaizduotę visiškai kitomis kryptimis“. Taigi graikų mąstytojai neišivaizdavo šiuolaikinės tironijos, kadangi žinojo jos principus ir matė, kad šie taip prieštarauja prigimčiai, jog nėra reikalo ties jais apsisistoti.

Kad ir kaip erzintų tvirtinimas, kad graikai mus suprato geriau, nei mes suprantame juos ir save, ne tai daro didžiausią išpūdį Strausso išvadose. Svarbiausia, kad šie du principai, lemiantys specifinį šiuolaikinės tironijos blogį, yra neatskiriama pagrindo, ant kurio pastatyta šiuolaikinė demokratija, dalis. Jei tai tiesa, šiuolaikinė tironija turi tiek pat bendra su šiuolaikine demokratija, kaip ir su antikine, t. y. „natūralia“, tironija.

Neturėtume pamiršti, kad šie puikūs Strausso teiginiai apie šiuolaikines politines aplinkybes buvo suformuluoti diskusijos su Alexandre'u Kojève'u, vienu įtakingiausių šiame amžiuje Hegelio interpretatorių, kontekste. Rusų kilmės filosofas ir prancūzų valstybės tarnautojas tvirtino, kad klasikinės politinės filosofijos koncepcijos prarado svarbą, nes šiuolaikinė santvarka, ar veikia Valstybė, būtent per gamtos transformaciją ir tarpusavio pripažinimą, išreikštą demokratinės pilietybės sąvoka, iš esmės išsprendė žmogaus problemą. Nemalonūs šiuolaikinės „tironijos“ bruožai neturi mums užtemdyti fakto, kad „istorija priėjo savo galą“.

Taigi Kojève'as nedaug tesidomi totalitarizmo fenomenu, kurio bjaurumas išnyksta anapus didžiojo paveikslu. Kad ir koks sukrečiantis Kojève'o lengvas nerūpestingumas, net palankumas komunistiniam totalitarizmui, jis atkreipia mūsų dėmesį į trikdantį faktą, kad šiuolaikinė demokratija kartu su totalitarizmu bendrai kelia reikalavimą spręsti žmogaus problemą. Šiuolaikinė demokratija suvokia save ne kaip vieną iš santvarkų, net ne kaip geriausią santvarką, bet kaip vienintelę teisėtą santvarką: ji įkūnija galutinę, nes racionalią, žmoniškumo būseną.

Čia mes susiduriame su tema, kuri yra tiek pat sunki ir sudėtinga, kiek ir svarbi. Klasikinėje sampratoje santvarkų įvairovė rėmėsi žmogaus prigimties skirtingumu, jos dalių heterogeniškumu: žmones sudarė kūnas ir siela, ir žmogaus sielos pradai slypėjo jo skirtingų dalių ypatinguose judesiuose. Šiuolaikinės demokratijos supratimu, žmogus yra pirmiausia asmenybė, ir žmonija kaip visuma yra didžiulis, pripildytas asmenybių sąrašas, kuris, galima sakyti, traktuojamas universaliai. Šis apibendrinimas galioja tik tada, kai visų žmonių asmenybės yra tam tikra svarbia prasme vienodos. Taigi savęs teigimas, arba žmonių, sudarytos iš asmenybių, pripažinimas, suponuoja

žmogiškosios prigimties homogeniškumą. Šiuolaikinio suvokimo požiūriu, žmogaus problemos sprendimas sutampa su žmogaus gyvenimo homogenizacija.

Čia telpa didžiulis, nors neapibrėžtas, uždavinys, kadangi homogeniškumas niekada nebūna baigtinis arba toks tebus „istorijos pabaigoje“, kai gamta, ir žmogiška, ir nežmogiška, bus įsisavinta. Bet tam tikra prasme, ir tai Kojève'as turėjo omenyje, mes jau pasiekėme pakankamą meistriskumo lygį. Mokslas, būtinas gamtai užkariauti, yra begalinis, tai tiesa, bet tai reiškia, kad jėgai lemta augti be galo, ir ši priežastis jau leidžia mums išsivaizduoti save visagalius. O įprastą žmogaus gyvenimą slegiantys skirtumai ir toliau kils, bet jie jau yra iš principo numalšinti paskelbiant ir institucionalizuojant teisių lygybę. Trumpai tariant, mokslo stebuklai ir geri demokratijos darbai yra pakankamai paliudyti, kad būtų įteisintas pasitikėjimas, jog liberali demokratija atsakė į visus didžiuosius politikos klausimus.

Be abejo, pasitikėjimas gali būti prarastas. Kai geri demokratijos darbai nėra taip puikiai matomi ar kai subtilūs konstitucinio valdymo mechanizmai, būtini teisėms užtikrinti, nėra pasiekiami esamoje situacijoje, kyla pagunda daryti gera, remiantis demokratijos pa-

Jaunųjų krikdemų akcija Nepriklausomybės aikštėje. Vilnius, 2005. Valdo Kopūsto nuotr. ELTA

žadais, visomis turimomis priemonėmis, t. y. net ar ypač antidemokratinėmis priemonėmis, idant mokslas būtų atbaigtas ir pasiektas žmonių homogeniškumas, nuverčiantis demokratiją.

Čia slypi tai, kas buvo vykusiai pavadinta „totalitarine pagunda“. Šia prasme, kaip prancūzų filosofas Claude'as Lefort'as nurodė išvalgioje demokratijos analizė-

je *L'invention démocratique* (1981), totalitarizmas yra mėginimas „įkūnyti“ arba „inkorporuoti“ demokratiją, transformuoti „neapibrėžta“ demokratiją į matomą „kūną“. Demokratija yra „neapibrėžta“, nes demokratinio pasiskirstymo atveju „valdžios sostas“ yra „tuščias“, užimamas tik laikinai renkamu atstovu. Karaliaus esatis buvusi visa apimanti, valstybės veikėjo – tiesiog nedaug apimanti. Kol piliečiai nėra pripratę prie vertingos, bet kuklios savo atstovų pasirinkimo funkcijos, atstovai neprilygs žmonių didybei. Koks nors demagogas įtikins žmones, kad jis nuves juos į tuščią vietą, kur jie *patys* užims valdžios sostą: „Totalitarizmas įkuria mechanizmą, kuris... siekia iš naujo sutelkti valdžią ir visuomenę, išnaikinti visus socialinio pasidalijimo ženklus, nuslopinti neapibrėžtumą, kuris slypi demokratijos patirtyje... Naujas kūnas sukuriamas iš demokratijos ir nukreipiamas prieš ją“. Rašydamas šias eilutes, Lefort'as pirmiausia turėjo omenyje sovietinį režimą, bet aišku, kad „rasė“, ne blogiau nei „klasė“, gali pasiūlyti pagrindą šio naujo homogeniško kūno statybai.

Taigi Lefort'as, iš dalies semdamasis įkvėpimo iš fenomenologinės tradicijos, atkreipia mūsų dėmesį į politikos kūnišką arba kūno politinį pobūdį. Šis glaudus ryšys, nors ir išskylantis į kalbos paviršių bendruosiuose posakiuose, tokiuose kaip „politinis kūnas“ ar „kūno politika“, ilgai buvo užtemdytas mūsų demokratijos. Mūsų protėviai, priešingai, gerai buvo jį suvokę. Iš tikro, kaip geriausiai apibrėžti ikidemokratinę tvarką? Jei mes paieškotume sintetinio bruožo, tai apibūdintume ją kaip tvarką, pagrįstą *giminyste*. Kiekvieno žmogaus vieta visuomenėje buvo iš principo nulemta jo „gimimo“. Kiekvieno vardas ir nuosavybė buvo nulemta palikimo. Buvo tik šeimos, vargingos ar turtingos, paprastos ar kilmingos, tačiau kiekviena valdoma šeimos galvos.

Kitaip nei senovės miestuose, kuriuose šeimų vyresnieji buvo griežtai lygūs politiškai ir veikė toje pačioje „viešojoje erdvėje“, Vakarų ikidemokratinėse visuomenėse nebuvo viešosios erdvės. Arba, tiksliau, tai, kas buvo viešai žinoma, buvo šeimos analogija, paremta giminystės ir tėvystės logika, faktas, kad patys žmogiškieji ryšiai ir santykiai reiškesi per visumą. Pagaliau tai, kas buvo vieša, t. y. kas šventa, buvo karaliaus asmuo, *karaliaus kūnas*.

Šeimyninė tvarka, paremta kūno vaisingumu ir gimimo atsitiktinumais, šiandien mus sukrečia kaip keista ir net pasibjaurėtina. Jei esame pakankamai rafinuoti, pasakytume su šaltakraujiška kompetencija: tai buvo mūsų protėvių vertybių sistema, mūsų yra kitokia, o mūsų vaikaičių vėlgi skirsis ir nuo jų, ir nuo mūsų sistemų. Bijau, kad nesu toks rafinuotas. Šeimyninė tvarka nebuvo tiesiog vertybių sistema ar kultūrinė konstrukcija. Ji perėmė tvirtumą, tęstinumą, kvaziuniversalumą (iki demokratijos pasirodymo) iš bendrojo žinojimo, kad ji išsiskynusi ne vien neabejotinai natūralioje tik-

rovėje, bet tikrovėje, kuri įtraukia „prigimtį“, t. y. gimimą ir giminystę.

Net kai kurie mokslininkai dažnai klysta, painiodami bet kokias politines nuorodas į „kūną“ ir „organizmą“. Tada kūnas atrodo arba tik kaip kalbos figūra, arba, dar blogiau, kaip „holistinis“ pavidas, pripildytas slegiančių galimybių. Iš tikrųjų „kūnas“ labai skiriasi nuo to, kas apskritai suprantama kaip „organizmas“. Pastarojo dalis griežtai priklausoma nuo visumos. Pirmuoju atveju visuma egzistuoja ir veikia kiekvienoje dalyje. Tad kūno idėja anaipol nėra mechaninė ar net fizinė idėja. Tai, priešingai, dvasinė idėja: viskas yra tuo pat metu dalis ir visuma. Šia prasme kiekviena visuomenė ir valstybė yra kūnas.

Šie labai paviršutiniški pastebėjimai padeda mums suprasti kūno santvarkos prasmę bei tvirtumą ir verčia stebėtis jos greitu ir beveik visišku žlugimu. Lefort'as aptaria šio proceso prigimtį ir įvertina praradimo mastą:

Senasis režimas buvo sudarytas iš nesuskaičiuojamų mažųjų kūnų, kurie nustatė žmonėms jų koordinatas. Ir tie maži kūnai išsidėstė didžiuliame išvaizduojamame kūne, kurios „replika“ ir vientisumo ženklas buvo karaliaus kūnas. Demokratinė revoliucija, ilgai buvusi pogrindyje, išsiveržia, kai sunaikinamas karaliaus kūnas, kai kūno politikos galva krenta žemėn, kai atitinkamai išnyksta visuomenės kūniškumas. Tada atsitinka tai, ką aš drįsčiau pavadinti individų kūniškumo panaikinimu. Ypatingas fenomenas...

Kodėl tai buvo toks „ypatingas fenomenas“? Trumpai tariant, jei ankstesnės visuomenės telkėsi, susiedamos tarpusavyje savo narius, garbindamos santarvės ir vienybės idėjas, mūsų demokratinė visuomenė organizuojasi, kad išlaisvintų, net atskirtų savo narius ir taip užtikrintų jų nepriklausomybę ir teises. Šia prasme mūsų visuomenė ketina pavirsti a-visuomenė. Iš tiesų ypatingas fenomenas!

Bet ar visuomenė, šitaip prarasdama visuomeniškumą, nebegalės toliau egzistuoti, ką ir kalbėti apie klestėjimą? Tai nuolatinė šiuolaikinės visuomenės baimė, vienodai išreiškiamą ir konservatorių, ir socialistų, kartais net išitraukiant kai kuriems liberalams. Bet iš tikrųjų, nepaisant visų likimą lemiančių pranašų, demokratinės visuomenės išlaikė savo sutelktumą, jos suklestėjo. Iš tiesų jos dabar siūlo – didžiulę žmonijos dalis šiuo požiūriu sutaria – vienintelį gyvybingą ir pagidaujamą kuklaus paprasto gyvenimo organizavimo būdą. Taigi mes turime prieiti prie išvados, kad jų besitęsiantį skaidymąsi lydėjo tęstinis atsikūrimas. Koks yra šio atsikūrimo principas? Trumpai tariant – tai *atstovavimo* principas. Kaip pabrėžia Lefort'as, atstovavimo tvarka ėjo paskui inkorporavimo tvarką. O principas, esantis anapus atstovavimo principo, yra *valia*, žmonių valia, grynai dvasinis principas. Svarbiausias

demokratinės visuomenės akstinas yra žmogiškosios valios vaisingumas ar veikiau valios galėjimas sukelti pa-geidaujamus efektus.

Grįžkime iš šios tolimos kelionės. Aš įrodinėjau, kad totalitarizmas šiame amžiuje buvo politinės filosofijos *experimentum crucis* ir kad politinė filosofija, šitaip išbandyta, buvo pripažinta reikalinga. Dabar galime pateikti tikslesnį vertinimą. Sunkumai, atkreipiantys tyrinėtojo dėmesį į totalitarinių režimų prigimtį, nekyla vien iš keistai mįslingos tų režimų esmės. Maža to, jų mįslinga esmė išvedama iš kitos mįslės ar abejonės, taip pat susijusios su demokratija. Abejonė tokia: kur ir kas yra liaudies valia? „Totalitarizmo gundymas“ pasidaro galimas ir įvyksta nenužymėtoje teritorijoje tarp ikidemokratinės visuomenės „kūno“ ir demokratinės politikos „sielos“. Tai daugiau nei iškalbinga metafora. Iš tikrųjų mes esame praktinių ir teorinių problemų centre: čia slypi politinės filosofijos uždavinys, jei jai rūpi jį turėti.

Turime ir vėl sugrįžti prie kontrasto tarp ikidemokratinės ir demokratinės visuomenių ir prie jų tarpusavio dialektikos. Toks atkaklumas gali pasirodyti keistas amerikiečiams, kadangi JAV nėra turėjusios tikros ikidemokratinės visuomenės patirties ir dėl to neatrodo blogesnės; kaip įsimintinai pareiškė Tocqueville'is: „amerikiečiai yra gimę lygūs, užuot tokie tapę“. Tačiau mano pasiūlymas skirtas filosofiniam, o ne istoriniam tyrimui.

Pradėsime nuo paradokso. Mes instinktyviai galvojame, kad ikidemokratinės visuomenės teikė pirmenybę sielai kaip kūno prieštarai, net intuityviai manome, kad demokratinės visuomenės atmetė perdėtas sielos pretenzijas ir „išvadavo kūną“ arba, Saint-Simono žodžiais tariant, „reabilitavo mėsą“. Tokie išpūdžiai nėra tiesiog klaidingi, juose esama daug tiesos. Bet tuo pat metu galėtume tarti, kad priešingas teiginys irgi teisingas. Matėme, kad ikidemokratinės visuomenės buvo „inkorporuotos“ visuomenės, paremtos kūno vaisingumu, pasiekiančios viršūnę karaliaus kūne. O demokratinės visuomenės, nepaisant to, kad jos nėra ypač religingos, būna politiškai ir morališkai spiritualistinės, net „anapasaulinės“. Atstovo rinkimas, kitaip nei paveldėtojo įteisinimas, yra proto arba sielos valios raiška.

Šis dvasingumas išlieka tikras ne tik politinių santykių atveju, bet ir socialiniame bei moraliniame gyvenime. Demokratinės visuomenės dažnai tvirtina, kad visi mūsų ryšiai, įskaitant ir kūniškuosius, yra kilę iš grynai dvasinio sprendimo, sprendimo, pasiekto veikiant visiškam dvasios suverenitetui. Mes atmetame bet kokią galimybę, kad kūnas pats kurtų ryšius, kad galėtų būti ryšiai, iš esmės išsiskiriantys „kūne“. „Naujoji šeima“ kyla iš augančio santuokos ir tėvystės, kaip „besitęsiančio pasirinkimo“, supratimo. Netgi daugiau nebemanoma, kad kūniškas santykiavimas pats kuria ryšius, turi sa-

vaiminę prasmę: tai jis daro tik tol ir tik tiek, kiek valia jį verčia. Šia prasme valią galima priimti ir atmesti kada patinka. Mes vis daugiau veikiame ir interpretuojame savo elgesį, lyg būtume angelai, kuriems teko turėti kūnus. Kūniškas *žinojimas* daugiau toks nebėra.

Nenuostabu, kad tai, kas vadinama politine filosofija, šiandien yra labiau angelologija. Anapusybės erdvėje – matyt, atskirtoje nuo mūsų žemės „nežinojimo uždanga“ – būtų, kurios jau arba dar nėra žmonės, apmąsto sąlygas, kurioms galiojant, jos sutiktų nusileisti į mūsų žemąją planetą ir išsivilkinti į mūsų „pernelių sunkius kūnus“. Jos dvejoja tiek ilgai, kiek tik gali, o jų abstraktūs samprotavimai yra sudėtingi ir įvairūs, nors ir tokie hipotetiški, kad yra nedaug teverti. Politinė mintis negali leisti sau neapibrėžtai egzistuoti atmosferoje, kuri yra tuo pat metu išretinta ir vulgari. Totalitarizmas, tiesa, buvo nugalėtas politinei filosofijai daug neprisidedant, o demokratija, atrodo, plaukia tolyn nesivaržydama. Bet net kalbant praktiniais terminais, neprotinga remtis vien demokratinio pilietiškumo kasdienėmis dorybėmis.

Mums reikia atsiimti tai, ką demokratija paliko nušalėje žygiuodama į aukščiausią valdžią. Šiuolaikinė demokratija sėkmingai apgynė ir įtvirtino žmogiškojo gyvenimo homogeniškumą, tačiau dabar reikia pabandyti atgauti ir išgelbėti žmogiškųjų patirčių vidinį heterogeniškumą. Piliečio patirtis kitokia nei menininko, kurio patyrimas atitinkamai skiriasi nuo religingo žmogaus. Šios žmogaus gyvenimo lemtingos artikuliacijos būtų beviltiškai aptemdytos, jeigu vyrautų perdėtas puikavimasis, kad kiekvienas žmogus, kaip „savo vertybių kūrėjas“, esąs tuo pat metu menininkas, pilietis ir tikintysis – įgijęs visus šiuos ir dar daugiau. Priešindamiesi šiai puikybei, politiniai filosofai turėtų išpareigoti vėl iškelti į šviesą žmogaus gyvenimo heterogeniškumą.

Gali būti tvirtinama, kad šiuo heterogeniškumu rūpinamasi viešai pripažįstant teisėtą žmogiškųjų vertybių pliuralizmą. Neįmanoma labiau suklysti. Kaip kartą trumpai pastebėjo Straussas, pliuralizmas yra monizmas, būdamas -izmas. Ta pati save griauianti ypatybė prisijungia prie mūsų „vertybių“. Interpretuoti patirčių pasaulį kaip sudarytą iš akivaizdžiai skirtingų „vertybių“ – vadinasi, paversti jį paprasta rūšimi ir taip išleisti iš akių heterogeniškumą, kurį norėjome išsaugoti. Jei Dievas yra vertybė, viešoji erdvė, vidinis moralinis įstatymas yra vertybė, žvaigždėtas dangus virš mano galvos yra vertybė, – tai kas nėra vertybė? Tuo pat metu „vertybių kalba“, būdama didžiausias sumaištis šedevras, atima iš mūsų žmogiškojo gyvenimo vieningumą – šį būtiną demokratinės savimonės komponentą, – kai tik aptemdo jo įvairovę: nesiginčijama apie vertybes, kol jų vertė slypi vertintojo vertinime. Vertybių kalba kartu su ją paremiančiomis vidi-

nėmis nuostatomis tuo pat metu prisideda prie niūraus vienodumo ir nesuprantamo heterogeniškumo.

Žinoma, Maxas Weberis su siaubu žvelgtų į esamą padėtį, kurią jis nenoromis taip paankstino. Iš „Mokslu kaip pašaukimo“ darosi aišku, kad jis skyrė nepaprastą savo proto ir dvasios jėgą uždaviniui, kuriam aš ką tik taikiau savo menkus argumentus: atgauti arba išsaugoti žmogiškųjų patyrimų tikrąją įvairovę. Jis buvo neabejotinai teisus pabrėždamas, kad Grožis nėra tas pat, kas Gėris ar Tiesa. Bet tada, ar bent jau taip man atrodo, jis peržengė ribą. Kam reikia interpretuoti šią vidinę žmogaus gyvenimo diferenciaciją kaip konfliktą, netgi kaip „karą“, „dievų karą“, besikėsinantį į žmogiškųjų „vertybių“ „politeizmą“? Kam sakyti, kad mes žinome, jog tam tikri dalykai yra gražūs, *kadangi* jie nėra geri? Kam tarti, kad žinome, jog kai kurios būtybės geros ir šventos, *kadangi* ir būtent *dėl to*, kad jos nėra gražios? Atrodo, Weberis šiuo atveju leidžiasi pagauti savo nerimstančios dvasios. Kokie nekantrūs šiais laikais tapome! Jei du dalykai netinka į porą, tuomet jie turi būti priešingi.

Galbūt mes nuo pat pradžių buvome nekantrūs ir neramūs. Argi Descartes'as, Apšvietos pradininkas, nebuvo ir mūsų nekantrumo tėvas, tyčia sulyginęs tai, kas abejotina, ir tai, kas klaidinga? Kiek išmintingesnis,

mano nuomone, buvo Leibnizas, ramiai paprieštaravęs, kad tai, kas teisinga, yra teisinga, tai, kas klaidinga – klaidinga, o kas abejotina, yra... abejotina. Mums reikia Leibnizo šaltakraujiškumo labiau nei Descartes'o nekantrumo, kad galėtume išgyventi skirtingas patirtis ir gauti iš kiekvienos jų ypatingą pamoką.

Galų gale tas pats žmogus žavisi tuo kas gražu, yra skatinamas to kas gera ir siekia tiesos. Kartais jis sutinka „narsų piktą žmogų“, kaip atsitiko lordui Clarendonui, ar gražią klaidingą moterį. Šie žmogiškosios patirties paradoksai ir net nesuderinamumai turi būti tiksliai aprašyti. Apskritai juo ryškesnės spalvos, juo netikslesnis piešinys. Žmogaus gyvenimas nepateisina nusivylimo, o socialiniai mokslai – nihilizmo, nes jis yra žmogiškai suprantamas.

Įmanoma ir net tikėtina, kad demokratinė santvarka negalėjo atsirasti be Descartes'o ir kitų nekantrumo; taip pat tikėtina, kad demokratijos piliečiai būtų užmigę, jei ne aštrus Weberio ir kitų trimito signalas. Tačiau pergalinga ir subrendusi demokratija pasielgtų tinkamai, jei sušvelnintų šias kraštutines nuotaikas ir atsivertų žmogiškosios patirties vidinei įvairovei, nes pretenduojama būti atviriems išorinei žmonių giminės įvairovei. Tai, atrodo, turėtų būti siekiamybė: šiuo metu mažų mažiausiai keli politiniai filosofai atkreipė į ją dėmesį. ❧

INSCRIPTIONES
ECCLESIA RVM
VILNENSIVM
IN SKRYPCJE
Z WILEŃSKICH
KOŚCIOŁÓW
VILNIAUS
BAŹNYČIŪ
I RAŠAI T. I

Knyga, kurios pirmoji dalis dabar įteikiama skaitytojui, atsirado įgyvendinus bendrą Lenkijos ir Lietuvos klasikinės filologijos specialistų mokslinį projektą: juo siekta surašyti ir paskelbti iki naujojo tūkstantmečio pradžios Vilniaus bažnyčiose išlikusius gausius ir originalius epigrafikos paminklus. Pirmajame tome aptariami įrašai, esantys delimtyje Vilniaus sakralinių pastatų: Vilniaus Arkikatedroje, šv. Petro ir Povilo, šv. Kazimiero, šv. Mykolo, Pranciškonų Švenčiausiosios Mergelės Marijos Dievo Motinos Ėmimo į Dangų, Visų Šventųjų, Viešpaties Jėzaus (Trinitorių), šv. Rapolo, Šventojo Kryžiaus ir šv. Stepono bažnyčiose.

Tikimės, kad šia publikacija galės naudotis ne tik specialistai, Vilniaus senovės ir mūsų dienų, Lenkijos ir Lietuvos istorijos tyrinėtojai; turime vilties, kad ji sudomins ir platesnį skaitytojų ratą, ypač turistus, o gal ir vilniečius, kurie dėl kitakalbio (daugiausia lotyniško) įrašų teksto, paprastai sudarančio kalbinį barjerą, kartais abejingai praeina pro dažnai nepakartojamo žavesio kupinus epigrafinius liudijimus.

www.aidai.lt

Aukos patriotizmas

TOMAS DAUGIRDAS

Ką lietuviui reiškia būti patriotu? Įprastoje mūsų retorikoje, ryškėjančioje minint Lietuvos valstybines šventes bei kitomis progomis, vyrauja į „idealia“ Lietuvą nukreipto, su asmenine auka siejamo patriotizmo pavidas. Antai Kovo 11-osios išvakarėse interviu „Lietuvos rytui“ Justinas Marcinkevičius supriešino tautos laisvę, rūpėjusią Sajūdžio laikais, ir „laisvę sau“ nepriklausomybės metais. Pastarajai pagrindą suteikęs privačios nuosavybės gynimas ar, poeto žodžiais, jos šventumo užtikrinimas: „Taigi o kas nenorės nuosavybės, jeigu ji dar ir šventa. Ir kuo jos daugiau, tuo ji šventesnė. Nelabai svarbu, koku būdu, kaip ji išgyjama – švento daikto niekada ne per daug. Tas, kuris turi to daikto – ir pats šventėja. Štai čia ir pasibaigia Sajūdžio idealizmas“. Neabejotina, kad poetas yra Lietuvos patriotas. Tačiau patriotizmą jis suvokia idealiai, kaip savęs, savo asmeninių interesų atsižadėjimą dėl Tėvynės, kaip pasiaukojimą. Toks patriotizmas reikalauja asmeninio gyvenimo askezės ir ypatingos moralės.

Nenuostabu, kad iš šios patriotizmo perspektyvos tik nepasitikėdami galėtume žvelgti į tuos, kurie palieka tėvynę geresnės duonos ieškodami. Užuoat čia dirbė ir kūrė Lietuvą, asmeninį geresnio gyvenimo interesą jie iškelia virš skurdaus ir nepatenkinto buvimo savoje valstybėje aukos. Toks patriotizmas tarsi užprogramuoja galvojimą, kad būti lietuviu yra iš principo asmeniškai sunkus dalykas, ribojantis žmogiškąją laisvę. Numanoma, kad meilė Lietuvai nėra ir negali būti spontaniška, pripildyta džiaugsmo ir pasididžiavimo. Meilė Lietuvai čia panašesnė į sunkiai ser-

gančio ligonio slaugymą. Bent trumpam pasitraukęs nuo jo, gali jį pastūmėti į neišvengiamą mirtį.

Būtų klaidinga sakyti, kad šiame patriotizme nesama jokio pasididžiavimo. Tačiau didžiuojamasi ne tėvyne, skatinančia turėti ypatingų jausmų, o pačiu patriotu, kuris išlieka toks nepaisant regimo tėvynės silpnumo. Budėti prie paliegiusios Lietuvos reiškia aukotis ir drauge išgyventi stiprų moralinį pasitenkinimą dėl savo aukojimosi. Net tradiciniai lietuviškumo atributai, cepelinai ir tautiniai rūbai, turi nemažą šio patriotinio naudojimosi užtaisą. Jais didžiuojamasi ne todėl, kad jie būtų patogūs šiuolaikiniam gyvenimui, o todėl, kad yra su juo sunkiai suderinami. Turbūt ne vienas gali numanyti, kokią kančią nešiotojui turi sukelti keliasluoksniai vilnoniai (pseudo)tautiniai rūbai karštą vasaros dieną. Jais pasidabinę liaudies dainas atliekantys chorai ar liaudies šokius šokantys tautiniai kolektyvai neretai pasiekia išsekimo ribą. Panašią patriotinės kančios formą gali sukelti ir tradicinių cepelinų vartojimas. Tačiau tokios aukos laikomos būtiniomis ant tikrojo lietuviškojo patriotizmo aukuro. Panaši yra ir „patriotinė“ meilė Lietuvai. Juo labiau ji neatitinka tikrovės, juo keistesnė ir kelianti kasdienių ir visuomeninių nepatogumų, juo ji rodo si „tikresnę“.

Aukojimosi momentas patriotizme nėra savaiminė blogybė. Savotiškos aukos esama bet kuriame tarpžmogiškame santykiuje: dėl visuomeniško elgesio žmogus privalo paaukoti savo egoizmą. Tačiau

šiame aukos patriotizme esama galimybės, o gal net būtinybės Lietuvos piliečius skirstyti pagal jų aukojimosi Lietuvai ir asmeninės naudos atsisakymo matą. Mat būti visišku atsidavusiu patriotu reiškia didvyriškai nekreipti dėmesio į savo materialinę būklę. Nenuostabu, kad taip suvokdami meilę tėvynei įtariai žvelgsime į patriotinius pasakymus, išeinančius iš verslininkų ar valdžios žmonių lūpu. Mat būsime linkę manyti, kad jų ištikimybė Lietuvai neturi daug bendra su materialiniu aukojimusi, vadina si, „tikruoju“ patriotizmu.

Patriotines nuostatas daug lengviau linksime priskirti žmonėms, kurie teisiškai, socialiai ar politiškai „kenčia“. Antai nenuitylant kalboms apie dvi Lietuvos, „tikrąją“ meilę tėvynei veikiau siesime su skurdžiais, kuriuos taip apibrėžia kuri nors statistika ar jie patys. Mat jie kenčia nepriteklus, o „turingieji“ tarsi gyvena tesiekdami naudos sau. Vyraujanti patriotizmo samprata mus skatina manyti, kad tie, kenčiantieji, yra tikresni patriotai, nes savo gyvenimu tarsi atliepia ir atkartoja „nuolat kenčiančios“ Lietuvos lemtį.

Su skurdu ir nepritekliais siejamam patriotizmui Lietuvos turtingėjimas, jos gerovės augimas tegali kelti paniką. Jei Lietuva pakils iš istorinės li-

gos patalo, jai nebereikės ypatingos priežiūros ir pasiaukojimo, tad išnyks ir tokio patriotizmo poreikis. Lietuvos išiliejimas į Europą jau šiandien reikalauja pozityvaus, kuriančiojo solidarumo su valstybe. Buvimas Europoje ska-

tina pripažinti, kad Lietuva siekia atsisakyti kančios ir yra pasirengusi kurti žmogui ir visuomenei naudingesnį ir mažiau kančių sukeltą gyvenimą. Nauja situacija kuria naujo, pozityvaus patriotizmo poreikį.

Stringančių reformų įvairiose mūsų visuomenės gyvenimo srityse nereikėtų aiškinti vien valdžios žmonių apalaidumu. Jos susijusios ir su tuo, kad mes nenorime prarasti aukojimosi dėl Lietuvos ir kančia grįsto patriotizmo. Aukos patriotizmas skatina manyti, kad sustiprėjusios ir atsigavusios, pasitikinčios ir klestinčios Lietuvos mes negalėtume mylėti ta pačia meile. Tokia Lietuva mums mestų veikimo ir pasirinkimo, o ne kančios ir pasyvios aukos iššūkį. Skurdi, suvargusi, karų ir okupacijų iškamuota Lietuva yra daug parankesnė, nes jos iššūkiai mums – minimalūs.

Meilė Lietuvai šiandien remiasi gyvenimu ar įsitikinimu, kad tikram lietuviui Lietuvoje nėra ir niekada nebuvo gera gyventi. Tad vien didžiulis pasiaukojamas patriotizmas tegalėjo ir tegali mus ir mūsų bendrapiliečius čia išlaikyti. Šia prasme mylėdami Lietuvą tarsi esame bendros nelaimės draugai, vienijami „Lietuva“ vadinamos bendros netekčių virtinės. Nuolat dėl svetimųjų kalčių kenčiančios Lietuvos vaizdinyje sunku aptikti skirtumų tarp valstybinių ar visuomeninių realijų. Laikantis šio požiūrio, keičiantis istorijai tekinta Lietuvos ir ją mylinčių žmonių kančios formos. Jau šiandien aišku, kad šio pavidalo tėvynės meilei nėra didelio skirtumo, ar tėvynė yra okupuota, ar politiškai laisva. Abiem atvejais ji kenčia.

Pasigirsta balsų, kad sovietmečiu tokio pobūdžio kančių būta gal net mažiau nei nepriklausomoje Lietuvoje. Mat sovietmečiu, nors ir būdama pavergta, tėvynė gyveno ramų nepriteklinį gyvenimą, okupanto saugoma nuo bet kokių išorinių rizikų ir vidinių suklydimų, kurių negali išvengti laisvė. Kita vertus, sovietmečiu tėvynės kankinystė tarsi buvusi savaimė suprantama, nes visiems buvusios aiškios jos negandų priežastys. Nepriklausomy-

bės vertė šiame patriotinio galvojimo kontekste tegali pasirodyti abejotina. Užuoat sumažinusi sunkumus, juos ji pavertė daug sudėtingesniais ir subtilesniais. Nepriklausomybę išgyvenanti tėvynė pasirodo esanti dar trapesnė ir dar labiau pažeidžiama, kančios šaltiniai sunkiai identifikuojami. Todėl nenuostabu, kad lietuviai patriotai nesunkiai pačią nepriklausomybę gali priskirti prie „tikrojo“ patriotizmo kliūčių, netgi laikyti ją pagrindiniu šiandien kylančių blogybių šaltiniu...

Taigi tenka klausti, ar turime alternatyvą aukos patriotizmui? Ar galime remtis įvaizdžiu Lietuvos, ne skursančios ir kenčiančios, o mus globojančios ir kiekvienam mūsų naudingos? Kokiomis vertybėmis remtųsi Lietuva, stipresnė už mus, mus traukianti savo pasiekimais, o ne įpareigojanti aukai savuoju silpnumu ir kančiomis?

Niekam ne paslaptis, kad mūsų patriotizmo silpnoji grandis yra valstybinis matmuo. Kažin ar daug Lietuvos piliečių galėtų nuoširdžiai pasakyti, kad myli Lietuvą ir jaučiasi jos patriotais, nes Lietuvos Respublika garantuojanti pagrindines laisves ir teises. Į Lietuvą nežiūrime kaip į sąlygą, įgalinančią savarankiškai tvarkyti asmeninį ir visuomeninį gyvenimą. Mes iki šiol nepasitikime Lietuva kaip valstybe, nes tarsi esame pamokyti istorijos, kad Lietuva kaip reali valstybė – nepatikima: atsirandanti ir vėl išnykstanti. Todėl labiau esame linkę ją idealizuoti, garbinti jos tolimiausią praeitį nei sieti ją su kurio nors esamomis realijomis ar mūsų pasirinkimais.

Net idealiai suvokiama Lietuva mums nėra kokia nors mistinė tėvynė, link kurios keliaujame per istorines kančias ir negandas. Kartkartėmis patriotizmo paribuose šmėkstelinti Lietuva kaip civilizacinis ar vertybinis idealas neturi net šios istorinės konkretybės. Ji mums nėra ateitis, kurią galėtume pasiekti mokydami iš savos istorijos ir savo suklydimų. Ji tėra abstrakcija, kurią patys pripildome didingiausiais prisvajotos būtos

tikrovės turiniais. Tačiau tokios Lietuvos idėja yra dar svetimesnė bet kuriam žmogiškam santykiui nei silpnos ir kenčiančios tėvynės. Šiaurės Atėnų, seniausios gyvos kalbos, ypatingo tautinio dvasingumo ir dorovingumo mitais save darome panašesnius į marsiečius ateivius nei į šios žemės gyventojus. Abstrakčios Lietuvos idealą patriotas tegali garbinti ir ginti nuo bet kurių pastangų jį susieti su realybe ir taip šį idealumą „išniekinti“.

Tėvynę mes vien sąlygiškai siejame su savo šeima, platesne gimine ir visuomene. Lietuviškame patriotizmo kontekste labai keista būtų savo šeimos istoriją suprasti kaip tėvynės istoriją. Nepriklausomybės pradžioje nemažai vilčių kėlė piliečių polinkis aptikti savo šeimos šaknis. Net įsisteigę andainykščių bajorų palikuonių, tikrų ir apsimetusių, klubai. Tačiau jų savųjų šaknų paieškos nevedė į su savo asmenine istorija siejamos, žmogišką ir asmenišką veidą turinčios tėvynės istorijos atradimą. Pasirodė, kad protėvių paieškos tekilo iš tuščio smalsulio ar noro pasipuikuoti. Bajorų klubai, užuoat tapę patriotizmo su žmogiškuoju veidu šaltiniais, išvirto į ezoterines tarpusavio pataikavimo ir keistų titulų teikimo sau patiems vietas.

Taigi tikrasis patriotas tegali būti žmogus, kuriam tėvynė tiesiogiai susijusi su jo ir jo šeimos gyvenimu. Per išgyventą susietumą su kitais žmonėmis, su šiuo metu gyvenančia visuomene tokia tėvynė išsiplečia ir į praeitį. Plačiaja prasme ji yra bendrija žmonių, kūrusių tą gyvenimą, kuri esame paveldėję šiandien, palikusių ne vien gerus ir pasiaukojamus darbus, tačiau išdavystės ir blogio žymių, ne vien kentėjusių, bet ir išgyvenusių džiaugsmą. Vien ši tėvynė yra asmeniškai reikšminga, o pasiaukojimas jai – žmogiškai prasmingas. Tėra laiko klausimas, kada istorinei užmarščiai paaukosime Lietuvą, jei patriotizmas tereikš besąlygišką žmogišką auką ar nepajudinamo idealaus ir tuščio „Tėvynės“ stabo garbinimą. ☒

Keli Kanto receptijos netikėtumai

Immanuelio Kanto mirties 200-ųjų metinių proga aptarti filosofo reikšmę

Lietuvai kvietė vasario 25 d. Nacionalinėje M. Mažvydo bibliotekoje surengta mokslinė konferencija. Ji intrigavo ne tik žymiais vokiečių tyrinėtojais, kuriuos į renginį pakvietė ji organizavęs Vokiečių kultūros institutas, bet ir naujomis teminėmis priieigomis prie Kanto.

Šių dienų svarstymų apie lietuvišką tapatybę kontekste Nerija Putinaitė aktualiai priminė marginalius Kanto teiginius apie „lietuviškumą“ specifiką. Marginalinė tema figūravo ir Tomo Sodeikos pranešime: Kanto vėlyvojo veikalo „Antropologija pragmatiniu požiūriu“ (1798) analize jis naujai suproblemino transcendentalinio pažinimo sampratą, klausdamas apie Kanto filosofijos ryšį su gyvenimu. Kad šį ryšį imanu aiškinti itin radikaliai, diskusijų metu akcentavo Arvydas Šliogeris, ironiškais tezėmis („Kanto filosofija paistalai“, „taip nebūna gyvenime“) atmetęs įprastą Kanto receptijos akademinį patosą.

Pastarojo konferencijoje būta ne daug. Kiek daugiau – politinės realy-

bės kritikos. Kitaip nei mokė Kantas, Lietuvoje išigali tendencija politikos negrįsti morale, o šią keisti teise (Romanas Plečkaitis); atsisakę moralinių principų, politikai rūpinasi ne visuomenės raida, o tik būsimais rinkimais (Alvydas Jokubaitis). Įdomiai kalbėta ir apie Kanto svarbą kuriant europinę pokomunistinio Kaliningrado viziją. Werneris Starkas, pasakodamas apie šiandienos vokiečių užmojų tiesiti tiltą tarp vokiškos ir rusiškos Kaliningrado praeities, kartu aiškino, kodėl tai daryti yra sunku.

Kone sutartinai gręždamiesi į Kanto gyvenimą, prelegentai skatino abejoti nuostata, esą jis nesvarbus filosofo reikšmei suprasti. Juk būtent gyvenimu Kantas įrodė, kad originali mintis gali gimti ne tik kultūriniuose centruose, kad jai nebūtinas filosofo mobilumas (kurio šiandien reikalauja Mokslo taryba). Gal dar kitus Kanto receptijos netikėtumus domėn išsidėjo ne vienas į renginį užsukęs studentas. – D. Z.

Privatumo ir viešumo subtilybės

Pakartotinio KGB archyvo išlaptinimo tema, kiek pasisukiojusi laikraščiuose ir televizijoje, pamažu nyksta kitų skandalingų žinių masėje. Tačiau konservatoriai nusprendė šliūkštelėti žibalo į ugnį, siūlydami įstatymo pakeitimą: visa, ką ketinta 70-čiai metų paslėpti, reikia pavišinti, išskyrus informaciją apie prisipažinusių KGB agentus (žr. Asmenų, slapta bendradarbiavusių su buvusios SSRS specialiosiomis tarnybomis, registracijos, prisipažinimo, įskaitos ir prisipažinusiųjų apsaugos įstatymą). Tad verta temą pagvilidenti iš naujo.

Naujojo pasiūlymo oponentai, ko gero, ir vėl imsis asmens duomenų apsaugos argumento, todėl jam reikėtų skirti daugiausia dėmesio. Užkertant kelią galimai demagogijai, reikia iš karto pabrėžti, kad ne viskas, ką žmogus norėtų nuslėpti, yra jo privatus gyvenimas ar kitokie saugotini duome-

nys. Imantis temos, būtina pasakyti, kad KGB archyve yra duomenų apie dviejų kategorijų asmenis: bendradarbiavusius su sovietų represinėmis struktūromis ir nuo jų nukentėjusius.

Nusikaltimui iš esmės būdingas viešumas ir čia reikia pritarti konservatorių aiškinamajame rašte išdėstytiems argumentams (KGB paskelbta nusikalstama organizacija, todėl bendradarbiavimas su ja reiškia įsitraukimą į nusikalstamą veiklą, o tokiu atveju privatumo netenkama). Juos papildant reikia paaiškinti, kad „nusikalstama veikla“ yra sąlyginė sąvoka, netapatintina su teisme įrodytais nusikaltimais. Viešumo aspektas šioje srityje priklauso ir nuo vadinamojo viešojo intereso. Todėl gali būti skelbiami duomenys apie įtariamuosius arba pranešama apie išsiųstus iš šalies diplomatus, nors nė vienu kaltė teisme nėra įrodyta. Kadangi visuomenės interesus žinoti apie KGB bendradarbių veiklą yra neginčytinas, tai apie jokią asmens duomenų apsaugą čia negali būti nė kalbos.

Vieša tampa ne tik kaltininko veikla, bet ir dalis kitų susijusių žmonių

Buvusių KGB rūmų sienos fragmentas. 2005. Tomo Vyšniausko nuotr.

(pvz., liudytojų ar nukentėjusiųjų) gyvenimo. Analogiškai yra ir su sovietų aukomis. Kai represuotuosius galima laikyti nusikaltusiais ir Lietuvos po-

žiūriu, žinios apie juos turi būti prieinamos taip pat, kaip apie visus kitus nusikaltėlius, o kai tokių asmenų veikloje nusikaltimų išvelgti negalima, jų asmens duomenys tampa vieši dėl prieš juos įvykdyto nusikaltimo viešumo.

Kitaip tariant, teisė šiuo atveju aiškiai yra projekto rengėjų pusėje. *Fiat iustitia, pereat mundus!* – B. G.

Konferencija šventajam Kazimierui

Lietuvos Nacionalinis Muziejus š. m. kovo 3 d. baigė renginių, skirtų šv. Kazimierui, ciklą. Tadien surengta mokslinė konferencija, skirta Lietuvos Globėjui – tiksliau, jo kultui. Pranešimų būta gan margu, tačiau jie sugulė į gan netikėtą mozaiką, liudijančią, kad šv. Kazimiero poveikis mūsų dvasios istorijai daug gilesnis negu regis iš pirmo žvilgsnio. Pagarba jam reiškiasi ne tik liturgijoje, bet ir dailėje, literatūroje, viešajame gyvenime. I. Vaišvilaitė kalbėjo apie šventųjų kulto prasmę, kanonizacijos tvarką, M. Adomėnas pažvelgė į karališkojo luomo, kuriam buvo rengiamas šventasis karalaitis, pašaukimą, Viduramžiais išgrynintą jo sampratą, M. Čiurinskas tarsis atsiliepė į šį pranešimą, analizodamas neseniai atrastą šventojo laidotuvių pamokslą, kuriame karalaitis vaizduojamas kaip brandžiomis dorybėmis vainikuotas valdovas. M. Paknio pranešimas atskleidė Kazimiero vardo vartoseną Lietuvoje XVII–XVIII a. – naudinga medžiaga platesnei šventojo kulto studijai. G. Jankevičiūtė ir S. Maslauskaitė domėjosi šv. Kazimiero ikonografija – pirmoji 1943 m. kazimierinio konkurso vaisiais, antroji – garsaus Schultzo paveikslo kartotėmis. Literatūriniais ir liturginiams tekstams skirti M. Vaičekausko (giesmės), P. Subačiaus (du XIX a. pamokslai), R. Malickaitės (XX a. lietuvių poezija) pranešimai. Tai toli gražu ne visos pranešimų temos – jų buvo net 12. Paskutinis kal-

bėtojas kun. P. Vaičekonis konferenciją užsklendė ne tiek moksliniu apibendrinimu, kiek gyvu liudijimu apie karaliaičio Kazimiero būdą: perkeliant

Šv. Kazimieras. Dail. Jonas Mackevičius. 1943

palaukus į atgautąją Katedrą šventasis nepanoro grįžti prabangia karieta, arklius vežęs sunkvežimis sugedo ir sidabro sarkofagas į šventovę atkeliavo ant klierikų pečių. – V. A.

Teisinės pagalbos reforma

Jau yra priimtas ir nuo gegužės 1-osios įsigalios naujas Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas. Jis nėra nei kontroversiškas, nei skandalingas, kvailas ar juokingas. Tačiau kaip tik todėl ir verta apie jį papasakoti. Tai viena iš tų nepastebimų reformų, nesukeliančių rezonanso visuomenėje, tačiau šiek tiek palengvinančių mūsų bendrą gyvenimą.

Tikrai svarbios naujienos yra dvi. Visų pirma, pertvarkoma pati teisinės pagalbos teikimo sistema. Pagalba nuo šiol bus skirstoma paprasčiau – į pirminę ir antrinę. Paprastai šnekan, pirminė pagalba apims viską iki

teismo proceso (konsultacijas, dokumentų tvarkymą, pagalbą taikiai susitarti ir pan.), o antrinė – gynybą ir atstovavimą teismuose. Bene reikšmingiausia naujovė ta, kad pirminės pagalbos teikimas bus perduotas savivaldybei ir šias paslaugas galės teikti ne tik advokatai, jų padėjėjai ar viešosios įstaigos, bet ir savivaldybių teisininkai. Tai, įstatymo rengėjų nuomone, padės išvengti situacijų, kai pirminė teisinė pagalba tampa neprieinama, nes nepavyksta rasti ją teikiančių advokatų arba jie nuolat keičiasi. Reikšminga taip pat ir tai, kad teisę gauti pirminę teisinę pagalbą įgys visi piliečiai, teisėtai Lietuvoje gyvenantys asmenys ir ES valstybių piliečiai, išskyrus specialiai numatytas išimtis. Anksčiau šioms paslaugoms gauti buvo būtinas tam tikras pajamų lygis, tad galima tikėtis, kad pirmine teisine pagalba aprūpintų asmenų ratas išsiplės.

Panašų poveikį turės ir antroji naujiena. Įstatymas numato, kad tam tikroms, sakykime, akivaizdžiai socialiai remtinų asmenų kategorijoms net ir siekiant antrinės teisinės pagalbos neberekės deklaruoti pajamų ar kitaip įrodinėti žemo jų lygio. Jie iš karto bus laikomi turinčiais teisę į valstybės garantuojamą teisinę pagalbą. Taip nepasiturinčių žmonių, susiduriančių su teisinėmis problemomis, padėtis turėtų dar palengvėti.

Tad teisinis reguliavimas akivaizdžiai keičiamas į gerąją pusę. Išliks tik viena problema – valstybės garantuojamos teisinės pagalbos kokybė. Tačiau jos jokios teisės normos nepakeis. Kol kiekvienas teisininkas nemans, kad valstybinės pagalbos teikimas yra jo darbo dalis, kurią reikia atlikti taip pat sąžiningai, kaip ir visas kitas, tol tokia pagalba išliks ironiškos paniekos objektu. Nors ir šioje srityje jau galima išvelgti tam tikrų teigiamų pokyčių. – B. G.

Liucija iš Fatimos

RŪTA TUMĖNAITĖ

Vasario 13 d. karmeličių vienuolyne Koimbroje mirė paskutinioji iš trijų Fatimos regėtojų sesuo Liucija. Jai buvo 97-eri. Liucijos laidotuvių dieną Portugalijos vyriausybė paskelbė nacionalinio gedulo dieną. „Ir švelniai užsimerkė akys, regėjusios Mergelės akis“, – po mirties rašė vienas portugalų laikraštis, savitai nusakydamas visą įvykio nepaprastumą: tikinčio žmogaus akimis, pas Viešpatį iškeliauvo jo malone ypatingai palytėtas žmogus; pašalaičio žvilgsniu, mirė didelių paslapčių ir pranašysčių sergėtoja. Čia nenorom prisimena vieno kanadiečių žurnalisto, rašiusio apie popiežiaus Jono Pauliaus II dalyvavimą Pasaulio jaunimo dienose Toronte, itin taiklus prisipažinimas retorinio klausimo pavidalu: kaip jam, žvelgiančiam į pasaulį spaudos ženklų ir reportažo sekundžių akimis, sutalpinti į „formatą“ žmogų, kalbantį amžinybės kalba? Ne nuostabu, kad Liucijos mirtį paminėjo beveik visos didžiosios naujienu agentūros, juk ne paslaptis, kad žmonių smalsulį labiausiai kutena trys Fatimos paslaptys. Nieko keista ir tai, kad Liucijos mirtis jau spėjo apaugti įvairiomis samokslų teorijomis, kurias eskaluoja (pernelyg) uolūs Fatimos gerbėjai, esą Vatikanas nuslėpęs dalį trečiosios paslapties ir iškraipęs jos aiškinimą. Kas šiame šurmulyje prisiminė pačią *pastorinha*, kaip ją meiliai vadino tautiečiai, ir tai, kokią kainą teko sumokėti mažai mergaitei už garbę tapti Dievo Motinos patikėtine?

Liucija dos Santos gimė 1907 m. kovo 22 d. Aljustrelie kaimelyje netoli Fatimos. 1917 m. gegužės 13 d. ji kar-

tu su devynmečiu pusbroliu Pranciškumi ir septynmete pussesere Jacinta ganė avis. Vidudienį, sukalbėję rožinio malda, vaikai išvydo „moterį, skaistesnę už saulę“, laikančią rankose rožinio karoliukus. Moteris jiems pasakė, kad jie turi kasdien daug melstis už sielų atsivertimą ir taiką pasaulyje ir kiekvieno mėnesio 13 dieną tuo pačiu laiku ateiti į tą pačią vietą. Nepaisant vietos kunigų nepritarimo, garsas apie apsireiškimus jau buvo pasklides, tad paskutiniojo apsireiškimo metu 1917 m. spalio 15 d. prie vaikų jau buvo susirinkusi 70

Tūkstančiai žmonių tvirtino matę, kaip saulė staiga paraudonavo ir ėmė smarkiai suktis aplink savo ašį, nors kiti teigė, jog tai buvęs paprasčiausias užtemimas.

Pranciškus ir Jacinta netrukus mirė per gripo epidemiją, kaip jiems ir buvo išpranašavusi Dievo Motina, tad Liucijai vienai teko rūpintis, kaip paskelbti Dievo Motinos perduotas paslaptis. Vietos kunigai ir vyskupai spaudė vaikus prisipažinti viską išsigalvojus, nors, kai vyko apsireiškimai, nė vienas iš vaikų nelankė mokyklos ir nemokėjo nei skaityti, nei rašyti. (Liucija pradėjo mokytis tik sulaukusi 14-os.) Vis dėlto Vatikanas, itin atsargiai žiūrintis į privačius apreiškimus, 1930 m. pripažino regėjimus „vertus tikėjimo“, taip pat ir Dievo Motinos perduotas pranašystes arba tris Fatimos paslaptis, kurias Liucija vėliau užrašė. Pirmosios dvi paslaptys buvo paviešintos ketvirto dešimtme-

Fatima. 2003. Birutės Gučaitės SJE nuotrauka

tūkstančių žmonių minia. Tą dieną moteris pasisakė esanti Rožinio Dievo Motina ir pažadėjo parodyti „stebuklingą ženklą, kad visi įtikėtų“.

čio pabaigoje netrukus po jų išsipildymo. Pirmąją paslaptį sudaro pragaro, „kur keliauja vargšai nusidėjėliai“, vizija: vaikai matė pajuodusias sielas,

plūduriuojančias ugnies klane. Mergelė perspėjo, kad jei žmonija neatgailaus, pasaulį ištiks dar baisesnis karas. Antrojoje pranašystėje kalbama apie Antrojo pasaulinio karo pradžią, komunizmo iškilimą ir galutinę Nekalčiausiosios Marijos Širdies pergalę, taip pat apie tai, kad Rusija sugrįš prie krikščionybės, jei šalis bus pašvęsta Nekalčiausiajai Širdžiai. Liucija kartojo Švč. Mergelės jai pasakytus žodžius, kad „Rusija paskleis savo klaidas po visą pasaulį, kurstys karus ir Bažnyčios persekiojimą“, nors vėliau pripažino, kad, būdama vaikas, manė, jog „Rusija“ esanti „moteris, bloga moteris“. 1944 m. sunkiai susirgusi Liucija užrašė trečiąją paslaptį, užantspaudavo ir perdavė saugoti vietas vyskupui. 1957 m. vokas su pranešimo tekstu buvo nusiųstas į Vatikaną su nurodymu neskelbti jo iki 1960 m., „nes iki tol žmonės nesupras jos reikšmės“. Egzistuoja įvairios versijos, kodėl trečioji paslaptis nebuvo paviešinta iškart po minėto termino. Vienu teigimu, popiežius Jonas XXIII baiminėjosi sukelti Trečiąją pasaulinį karą, pakenkti Vatikanui II Susirinkimui, į kurią buvo pakvietę atstovus iš Rusijos Stačiatikių Bažnyčios. Dėl šios priežasties esą buvo atsisakyta pirmą kartą sumanymo viešai pasmerkti komunizmą. Trečiosios paslapties nesiryžta viešinti iki pat 2000 m. Pagal Vatikaną interpretaciją, trečiojoje paslapyje išpranašautas 1981 m. pasikėsinimas į Joną Paulių II. Pats popiežius, dėkodamas už išsaugotą gyvybę, įdėjo jį sužeidusią kulką į Dievo Motinos statulos, esančios Fatimos šventovėje, karūną. Be to, trečioji paslaptis, anot Vatikaną atstovų, vaizduoja Bažnyčios ir paskirų krikščionių persekiojimą, valdant nacizmo, komunizmo ir kitiems totalitariniams režimams.

Kovo 22 d. Liucijai būtų sukakę 98-eri. Iš tiesų jos ilgą gyvenimą galima pavadinti ištisa epocha, aprėpusia visą XX a. su pačiais tragiškiausiais jo epizodais, žmogaus sukilimu prieš Dievą, išvirtusiu į pasibaisėtinus totalitarinių sistemų žvėriškumus, ypač

krikščionių persekiojimus, su geležine uždanga, padalijusia pasaulį į dvi priešingas stovyklas, Šaltuoju karu ir galiausiai Berlyno sienos griuvimu. Tad nieko keista, kad Fatimos istoriją apipynė tokia gausybė alternatyvių istorijų, kurių šaknis – ilgai neatskleista trečioji Fatimos paslaptis. Būtent oficiali trečiosios paslapties interpretacija – kad vizijoje minimas „baltai vilkintis vyskupas, sužeistas kareivių paleistų automato kulku ir svirduliuojantis per lavonų nusėtus laukus prie Kryžiaus“, reiškia pasikėsinimą į Joną Paulių II 1981 m. gegužės 13 d. – kelia uoliausių Fatimos gerbėjų, dažniausiai ultradešiniųjų pažiūrų katalikų, nepasitenkinimą. Antai „Fatimos centras“ savo interneto tinklapyje (www.fatima.org) retoriškai klausia, ar iš tiesų tikroji Fatimos paslaptis mirė kartu su seserimi Liucija. Vatikanui metami kaltinimai, neva regė-

Sesuo Liucija. Fatima. 2000 m. gegužės 16 d.

toja beveik pusę amžiaus buvusi praktiškai įkalinta vienuolyne, jai buvę uždrausta kalbėti apie trečiąją paslaptį, ir ši priverstinė tylą tęsėsi iki pat mirties. „Fatimos centras“ pasiryžęs ir toliau tęsti kampaniją, kad trečioji paslaptis būtų paskelbta visa. Centro direktoriaus kun. Nicholaso Grunerio tvirtinimu, dabartinė trečiosios paslapties interpretacija net ir nekatalikams atrodanti pernelyg paprasta. Kiti nepatenkintieji tvirtina, kad tre-

čiosios paslapties iškraipymą galintys patvirtinti patį jos tekstą skaitę asmenys, pavyzdžiui, tuometinis popiežiškasis teologas Mario Ciappi, kuris 1995 m. teigė, jog trečiojoje paslapyje, greta kitko, išpranašauta ir didelė „apostazė“ pačiose Bažnyčios viršūnėse (Fatimos entuziastų įsitikinimu, toji „apostazė“ kaip tik ir buvo Vatikaną II Susirinkimas). Dar kiti teigia, kad ir pats Jonas Paulius II, 1980 m. lankydamasis Fuldoje, kalbėjęs apie paslapyje minimas pranašystes, „jog vandenynai visiškai užlies kai kurias žemės vietas, o kartkartėmis milijonus žmonių ištiks mirtis“, tuo tarpu 2000 m. aiškinime apie tai nė žodžiu neužsimenama. Ko gero, cunamių sukelta katastrofa Pietryčių Azijoje tokią versiją tik patvirtintų, tačiau Vatikaną atstovai savo ruožtu užsiminė, kad panašių trečiosios paslapties „iššifravimų“ būta po kiekvienos didesnės katastrofos, pavyzdžiui, po rugsėjo 11-osios teroristų išpuolių Niujorke. Regis, uždaras vienuolynas Liucijai buvo tinkamiausias prieglobstis nuo smalsulio kamuojamų ir ženklų iš dangaus reikalaujančių Fatimos paslapčių gerbėjų. Šiandien istorija liudija, kokią ažiotažą tada kėlė neatskleistoji paslaptis. Ko vertas vien 1981 m. incidentas, kai buvęs trapistų ordino vienuolis užgrobė oro linijų *Aer Lingus* lėktuvą, grasindamas jį susprogdinti, jei nebus atskleista trečioji Fatimos paslaptis. Vatikanui daugelį metų priekaištauta ir už „netinkamą“ Rusijos paaukojimą Nekalčiausiajai Marijos Širdžiai, kuri turėję atlikti viso pasaulio vyskupai. 1942 m. Pijaus XII atliktą paaukojimą, tiesa, be kitų katalikų vyskupų, 1984 m. jau drauge su vyskupais pakartojo Jonas Paulius II. Kai 1989 m. griuvo Berlyno siena, pati sesuo Liucija paskelbė, jog „dangus“ priėmęs Jono Pauliaus II konsekracija.

O kur dar visa skaičiaus „13“ mistika! Po Liucijos mirties ypač Italijoje pasigirdo spėlionių, ką gi reiškia tokie sutapimai, kad Dievo Motina pie-menėliams pusę metų apsireikšdavo vis tą pačią 13-ą mėnesio dieną, pasi-

kėsinimas į Joną Paulių II įvyko gegužės 13-ąją, per liturginę Fatimos Dievo Motinos šventę, o pati regėtoja iškeliavo pas Viešpatį vasario 13 d. Genujos kardinolas Tarcisio Bertone, buvęs Vatikano Tikėjimo mokslo kongregacijos sekretorius ir nemažai laiko asmeniškai bendravęs su Liucija dar prieš trečiosios paslapties paskelbimą, buvo paprašytas pakomentuoti šiuos sutapimus. „Faktas, kad skaičius 13 vienija beveik visus apsiereiškimus ir kad tą dieną – 1981-ųjų gegužės 13-ąją – įvyko pasikėsinimas į popiežiaus gyvybę, gali būti daugiau negu tik paprastas sutapimas. Aš taip pat manau, kad tai irgi yra ženklas iš dangaus, jog Madona pasišaukė seserį Liuciją pas save vasario 13 dieną“, – teigė kardinolas. Jo įsitikinimu, žmonės turėtų neužmiršti kiekvieno mėnesio 13-os dienos „ne iš prietarų“, bet tiesiog dėl to, kad tą dieną „Dievas ir Švenčiausioji Mergelė yra padarę nepaprastų dalykų“.

Kardinolas Bertone kategoriškai neigia tvirtinimus, jog dar likę neatskleistų dalykų. Pasak jo, Vatikanas pavišino visa, ką turėjo savo žinioje, o sesuo Liucija jam patvirtinusi, kad daugiau nieko neužrašė nei iki paslapties pavišimo, nei po to. Po laidotuvių sesers Liucijos kompiuteris ir visi laišakai, dienoraščiai bei kiti užrašai, rasti jos vienuolyno celėje, buvo surinkti ir užantspauduoti, jie bus po vieną kruopščiai tiriami jos beatifikacijos proceso metu. Tačiau kardinolas tiksliai nepasakė, kada galėtų oficialiai prasidėti vienuolės beatifikacijos byla, taip pat nesileido į samprotavimus, ar popiežius panaikins taisyklę, reikalaujančią pradėti beatifikacijos procesą ne anksčiau kaip praėjus penkeriems metams po kandidato mirties. „Ne vizijos padarė Liuciją šventąja, o jos gyvenimas, kurį ji, Dievo Motinos paraginta, paaukojo už nusidėjėlių atsivertimą“, – teigia palaimintųjų Pranciškaus ir Jacintos bylos postulatorius, jėzuitas kun. Paolo Molinari. Todėl, jo nuomone, būtų svarbu palaikyti, kad žmonės nepamanytų, jog sesuo Liucija beatifikuojama ar ka-

nonizuojama tik dėl regėjimų.

Kardinolas Bertone pasakojo, jog paskutinį kartą su Liucija jiedu matėsi 2003 m. lapkritį, ir jis pažadėjęs netrukus vėl ją aplankyti. „Ji man pasakė, kad aš daugiau jos gyvos nebepamatysiu, bet kad atvyksiu palaiminti jos karsto, – ji žinojo ir tai, – sakė kardinolas. – Nesakau, kad tai buvo pranašystė, bet tai buvo gryna tiesa.“

P.S. Rašant šį straipsnį, neatrodė prasminga plačiau aptarinėti spėlio-

nes, kodėl sesuo Liucija gyvenusi taip ilgai. Tarp tokių svarstymų internetinių straipsnių šūsnyje akis buvo užkliuvusi ir už citatos, jog „kai kas tiki, kad Šventasis Tėvas mirs tada, kai mirs Liucija“ (Rick Salbato, „What Does the Death of Lucia Mean?“, in: <http://www.unitypublishing.com/Newsletter/LuciaDeath.htm>). Vasario 13 ir balandžio 2 skiria vos 7 savaitės. Taigi, „nesakau, kad tai pranašystė, bet tai buvo gryna tiesa“... ☒

Religijos analizė: tarp tradicijos ir postmodernumo

DALIA ZABIELAITĖ

Pliuralistinė požiūrių įvairovė yra vienas pagrindinių šiuolaikinės demokratijos bruožų. Tad natūralu, kad pliuralizmas ne tik išvirtina politinio gyvenimo sferoje, bet ir tampa būdinga akademinio diskurso apie religiją dalimi. Tuo buvo galima įsitikinti kovo 17–18 d. Vilniaus universiteto RSTC surengtoje šeštoje kasmetinėje mokslinėje konferencijoje „Religija ir kultūra“.

Galima spėlioti, kodėl konferencijoje vyravo filosofinė tematika – gal dėl to, kad ji vyko ką tik į senąjį universiteto ansamblių sugrįžusio VU Filosofijos fakulteto patalpose (į kurias iš senųjų persikėlė RSTC). Bet pats konferencijos žanras reiškia susibūrimą vienon vieton aptarti aktualesnių ir ne tik teorinių klausimų. Kad Lietuvoje nėra religinio gyvenimo problemų – būtų naivu teigti. O viena sudėtingesnių ta, jog rimtą akademinį diskursą apie religiją čia aiškiai stelbia žiniasklaidos šnekalai apie ją. Kodėl ši situacija pavojinga, kaip tik nušvietė Giedrė Paltanavičiūtė pranešime apie religines

įtampas Lietuvoje. Vos tik išgirdus frazę „religinės įtampos“, ne vieno klausytojo galvoje galėjo iškilti smurtingų religinių konfliktų Artimuosiuose Rytuose vaizdai. Lietuvoje to tikrai nepamatysi. Prelegentės aiškinimu, pasauliniame religijų maišymosi kontekste Lietuvos visuomenė palyginti homogeniška; tad, logiškai maštant, religinių įtampų čia ir neturi būti. Bet prelegentė kvietė atidžiau išsižiūrėti ir tikrovę: Lietuvoje nemažą religinę įtampą kursto žiniasklaida, formuodama vienpusiškai neigiamą ir iškreiptą požiūrį į religiją.

Deja, platesnių ir rimtesnių šios socialinės problemos svarstymų konferencijoje nebūta. Šį trūkumą iš dalies kompensavo provokatyvus dr. Pauliaus Subačiaus bandymas ironizuoti visuomenėje išsiskynusį stereotipinį požiūrį į katalikus kaip į specifinę mažumą. Akademiniam renginyje ironizuojanti toną retai kada išgirsi. Bet gal būtent taip, užuot moralizavus ar dejavus, šiandien krikščionis turėtų kritikuoti cinišką ir agresyvią šio pasau-

lio logiką? Prelegentas svarstė: jei katalikai pasektų šiandienine inercine mąstysena, tuomet galėtų imti ir pareikšti pretenziją į jiems taikytiną pozityvią diskriminaciją (jau taikoma tautinių mažumų atžvilgiu), taip pat reikalauti tam tikrų išskirtinių teisių: pvz., katalikei moteriai išmokėti kompensaciją už psichologinę traumą, patiriamą tada, kai moterų konsultacijoje jai užduoda kompromituojantį klausimą: darysite abortą ar gimdysite? Šia ir kitomis šmaikščiomis išvalgomis prelegentas savalaikiškai priminė katalikui būtiną kritišką santykį su sekuliarios visuomenės nuostatomis.

Kiek kitaip šį santykį interpretavo dr. Lilija Duoblienė, nagrinėdama katalikų tikėjimo edukacinę perspektyvą. Sunku nepritarti prelegentės raginimui susitaikyti su realybe tampa religine kultūrine įvairove. Bet su teiginiu apie mokyklose daugumą neva sudarančią katalikišką jaunuo-menę vargu ar galima sutikti. Mat tikrovė, ko gero, kiek kita: gyvename visuomenėje, jau nebeneigiančioje tikėjimo, o išvis atsisakančioje žiūrėti jo pusėn. Tad ir mokyklose daugumą sudaro ne katalikiškas, o religijai abejingas jaunimas. Turint omenyje šią realią situaciją, kiek kita prasmę įgyja prelegentės siūlymas kaip Europoje, taip ir Lietuvoje diegti edukacinę „švelniojo“ arba sekuliariaus kelio strategiją (t. y. apie tikėjimą kalbėti tik iš etikos perspektyvos, paliekant teisę pačiam mokiniui rinktis konfesiją). Tiesą sakant, tai siūlymas populiarinti ne krikščionių tikėjimą laicistinėje mokykloje, o pačią laicistinę mokyklą. Jei į dabartinę katalikų švietimo situaciją žvelgtume ne iš sekuliarios (kaip darė prelegentė), o iš religiška angažuotos pozicijos, tada problemą matytume kitaip: pvz., kaip katalikiškų pažiūrų mokiniui mokytis šiuolaikinėje mokykloje, kurioje už jai būdingo edukacinio imperatyvo teikti žinias, o ne ugdyti pasaulėžiūrą, slypi ne kas kita, o siekis diegti liberalistinę sekuliarią mąstyseną?

Nuo kritiškų ir pseudokritiškų religinės situacijos Lietuvoje vertinimų

konferencijoje vėliau pereita prie filosofavimo apie religinio patyrimo esmę ir ribas. Aiškinimams apie klasikinės fenomenologijos skirtumą nuo radikališios, apie fenomenologinę intencionalumo sampratą ir kt. virstant hermetiška filosofinių subtilybių analize, kilo abejonė dėl konferencijos pradžioje deklaruotos orientacijos į platesnę auditoriją. Kiek kitokia abejonė pažadino dr. Mintauto Gutausko filosofiška preciziška biblinio Abraomo poelgio analizė. Abraomo veiksmą traktuodamas kaip svetimybę, prelegentas teigė, jog bandydami užgriebti jos bendrą turinį, mes ją tik reliatyviname; svarbesnis čia būtų susitikimo su svetimybe įvykis, t. y. ištiktis. Po diskusiją inspiravusios pranciškono Arūno Peškaičio nuostabos, jog filosofams Abraomas yra problema, negalėjai neprisiminti pačių filosofų dažnai nuvertinamo, bet ir šiandien tebeaktualaus religinio mąstytojo Blaise'o Pascalio. Jo perskyra tarp filosofų Dievo ir Abraomo Dievo daug ką sudėlioja į savo vietas: tikėjimo tikrovė kiek kita nei abejingai neutralūs filosofiniai daugiažodžiavimai apie ją.

Būtent apie tikėjimo tikrovę, atrandama ne tik protu, bet ir nuskaidrinta širdimi, kalbėjo kun. Romualdas Dulskis, nušviesdamas hesychazmą, t. y. dvasinio kelio į Dievą raidą pagal Rytų Bažnyčios mokytojus. Paneigdamas nuomonę, jog hesychazmas nėra būdingas Vakarų krikščionio gyvenimui, prelegentas iškėlė tezė apie universalų hesychazmo pobūdį. Tai buvo paprastas ir šiltas pranešimas, tradiciniu požiūriu į religiją kaip į egzistencinį asmeninio tikėjimo aktą išsiskyręs iš postmodernių konferencijos įmantravimų.

Pastarieji reprezentavo ne ką kita, o šių dienų posmodernios kultūros santykį su religija. Krikščioniški religijos elementai šiuo atveju įdomūs tik kaip teisėta kultūros dalis, kurią analizuojant lengvai apeinamas teologinis jos matmuo. Atrodo, būtent taip dr. Nerijus Milerius aptarė *sacrum* vietovių funkcionavimą turistiniuose Vilniaus miesto maršrutuose. Buvo

įdomu klausytis aiškinimų, kuo turistinių atvirukų sterilus ir tobulas fotografinis žvilgsnis į bažnyčias skiriasi nuo kasdienio ir purvino žvilgsnio. Bet išvelgti rimtesnę ar egzistencinę religinę problematiką vargiai sekėsi. Galbūt tam sutrukdė paties prelegento siūlymas nuo atvirukų su Vilniumi staiga pereiti prie kasdienio fotografinio žvilgsnio į Maskvą. Dalis klausytojų tikrai nustebė išvydę tai, kaip žvilgsnio teritorijos, prelegento aiškinimu, šiandien yra sumišusios: antai netoli mečetės įsikūręs sakralumo substitutas – *salon krasoty*. Tačiau nuostabą kėlė kitkas: kam važdu su sakralumo substitutais ieškoti Maskvoje, jei už kelių žingsnių garsusis savas, – šalia Katedros statomi Valdovų rūmai. Bet apie tai postmodernūs religijos analitikai garsiai nekalbėjo.

Galbūt čia veikia visur beprasmiškumą išvelgianti nihilistinė nuostata, apie kuria, kaip apie religinio patyrimo paribį, kalbėjo dr. Rita Šerpytytė. Gyvame ir greitame svarstyme apie XIX a. Rusijos literatūrinį (Dostojevskio, Turgenevo ir kt.) nihilizmą bei apie tai, kuo šis pranoko filosofinį Europos nihilizmą, būta daug įdomių išvalgų. Bet tiesiu tiltu iš XIX a. į dabartį, ko gero, buvo apibendrinanti prelegentės tezė apie kiekvieno nihilisto dvilypę situaciją: šis esąs ir nihilizmo teoretikas, ir jo pranašas. Labai norėtusi, kad iš šios tezės vieno ar kito klausytojo galvoje savaime išsirutuliojęs klausimas būtų iš esmės klaidingas: ar tikrai būdamas išvalgus nihilizmo teoretikas, kiekvienas apie jį kalbantysis yra ir nihilizmo situaciją steigiantysis pranašas? Ir ar nihilizmas (teorinis ir praktinis) yra tai, ką šiandien labiausiai būtina (s)teigti?

Atrodo, beprasmybė figūravo ne tik kaip pranešimų tema, bet ir kaip reali konferencijos nuotaika. Pranešėjai ją dangstė kaip mokėjo. Vieni – į skaitą panašiais filosofinio pobūdžio pranešimais, kiti – skubriu citatų rinkinio komentaru, tretį – prieteminą auditorijos rimtį blaškydami intelektualine savo arogancija arba gyvomis humoristinėmis gaidelėmis. Gal būtų

buvę ir dar kai ko daugiau, jei būtų atvykę kiti kviešti ir laukti pranešėjai. Nepaisant to, sunku nepastebėti išskirtinio organizacinio konferencijos bruožo: sesijos pranešėjas čia buvo ir tos sesijos moderatorius. O šis sau leisdavo viską: mažiau pažįstamus pranešėjus, šiems „netilpus“ į 20 min. reglamentą, kaip mat nutildydavo, „saviems“ duodavo kalbėti ilgiau, o savo pasisakymą diskusijos metu paversdavo paskaita.

Labiau intriguojantys buvo pranešimai, mokslinę akademybę bandę sieti su aktualiomis išvalgomis. Pradėjusi nuo ankstyvo gnosticizmo ir kiek sensacingai klausdama, ar įmanomas nekanoninis krikščionybės pradžios scenarijus, dr. Aušrelė Pažėraitė perėjo prie nauju religiniu sąjūdžiu šandien atgimstančios gnostinės krikščionybės aptarimo. Netikėtai buvo ne prelegentės siūlymas šio sąjūdžio apraiškų (pvz., nepasitikėjimo kanonine Evangelija, androginiško Dievo vaizdinio ir kt.) ieškoti bestseleriu tapusiam amerikiečių rašytojo Dano Browno „Da Vinčio kode“, o veikiau dėl šio romano recepcijos kilusi gyva diskusija. Atspindėdama visuomenėje vyraujantį nuostatą, ji auditoriją perskėlė į dvi dalis: postmodernius tvirtintojus, jog minėta knyga – tik greitai praeinantis popas, kuri belieka palikti virti savo sultyse, ir religijai labiau angažuotus dalyvius, akcentavusius būtinybę kritiškai reaguoti į šį popkultūros reiškini.

Kritiškumas būtinas vien dėl to, kad minėto, o ir kitų naujų religinių sąjūdžių idėjas šandien nesąmoningai perima ir patys krikščionys, – kaip teigė dr. Gintaras Beresnevičius, šią ir kitas išvalgas pavertęs kiek spekuliatyvoka šiuolaikinės monoteizmo krizės analize. Ši pranešėja (kalbėjusi „pakabintais teiginiais“, – diskusiją su religijotyros klasiku inicijavusio teologo vertinimu) keitė į Rytų religinę perspektyvą siūlęs žvelgti dr. Audrius Beinorius. Aptaręs krikščionybės sklaidą Indijoje, jėzuitų taikytus ekskliuzyvų (episteminės prievartos) ir inkliuzyvų (įkultūrinimo) evangeliza-

cijos modelius, prelegentas apsisotojo ties šandien besiformuojančia naująja *hindu* krikščionyste. Pastaroji klausytojams pristatyta kaip pavyzdys praktinio meditacinio religingumo, kurio šandien, labiau nei spekuliatyvos teologijos, anot prelegento, reikia ne tik totaliai religingai Indijai, bet ir totaliai sekuliariai Europai. Kad indiškasis krikščionybės variantas susijęs su *New Age*, neužsiminta nė puse lūpų. Bet kaip visada, kalbant apie Rytus, neapsieita be emocingos deklaracijos (šįkart diskusijų metu) apie tiesiog nepaprastą indų dvasingumą. Kiekvieną kartą išgirdus šią kliše tapusią frazę negali nesusimąstyti: ar tikrai indai *tokie* dvasingi? Per kelias trumpos pertraukos minutes induizmu besidomintis pažįstamas pasakojo: kelionės po Indiją metu vienas keliauninkas, kaip ir pridera, paliko marškinius prie įėjimo į šventyklą, – išeidamas jų neberado. Kaip kiekviena svetimybė, taip ir rytietiška labiau traukia, bet gal ji būtų patrauklesnė, jei apie ją būtų kalbama be išankstinių (šiuo atveju – antikrikščioniškų) nuostatų.

Apmąstant konferencijos pranešimus, pamąžu aiškėjo, jog šandien, ko gero, išgyvename ne tik meno (tai akcentavo vienas pranešėjas), bet ir religijos recepcijos krizę. Kaip ir iš kokių pozicijų šandien įmanu patraukliai ir paveikliai kalbėti apie religiją? Susitapatinant su postmodernistine mūsų amžiaus aplinka, krikščionybę traktuojančią tik kaip teisėtą kultūros fenomeną, nuslopinus išakmų jo religinį matmenį? O gal remtis konservatyvesne tradicine

paradigma, religiją laikančia apreiškiminiu įvykiu su jam būdingomis neperžengiamomis klasikinių tikėjimo tiesų ribomis? Koks šandien yra santykis tarp šių skirtingų prieigų prie religijos? Realybė, deja, tokia: iš konferencijos dalyvių nebylios reakcijos buvo galima atpažinti ironišką ar net niekinamą požiūrį į tuos, kurie kalbėjo iš tradicinės krikščionybės pozicijų. Tad konferencija, viena vertus, išnaudojo šandienę pliuralistinio požiūrio į religiją galimybę, kita vertus, šią galimybę griovė, puoselėdama kai kuriems dalyviams imponuojančią kultūrinio religingumo ir postmodernaus žaidybiško diskurso apie religiją paradigmą. ❧

VU Filosofijos fakultetas. 2005 m. kovo mėn.
Tomo Vyšniausko fotografija

Ar verčia mažas akmuo didelį vežimą?

ELONA LUBYTĖ

Stebėti aplinką ne tik įdomu, bet ir pamokomai naudinga. Juolab kad mūsų mažoje šalyje sprendimų priėmimų postūmiai yra perregimai skaidrūs, o postbarokinė gynybinė diskusijų retorika nenusileidžia makiaveliškam išlaptintų/viešųjų ryšių žavesiui.

Smalsu, ar ir kaip stiprėjanti politinė krizė atsispindi mūsų margo meninio gyvenimo būde ir papročiuose. Konkuruoja ar dirbtinai supriešinamos naujojo, sinchronizuoto su tarptautinėmis srovėmis ir klasikinio, tęsiančio modernistinę, postmodernistinę raišką meno sklaidos? Kiek šiame procese svarbi pasaulėžiūrų kaita? Juk „menininkai, panašiai kaip ir parlamentarai, turi pažiūras, nors kartais ir bando slapstyti“ (Navakas, M., „Menas niekam neskolin gas“, in: *7 meno dienos*, 2004 02 11, p. 8). Ką 2004-aisiais pratrūkusio ir skirtingom kryptim pasklidusio prezidento skandalo ir apkaltos fone liudija aštrėjantys *senų* ir *naujų* kultūros institucijų nesutarimai: prof. Sauliaus Sondeckio skundai dėl Nacionalinės filharmonijos veiklos metodų, LDS nepasitenkinimas ŠMC veikla, Nacionalinio dramos teatro vadovo sprendimas, reikalaujantis mokesčio už teisę rodyti spektaklius iš Eimunto Nekrošiaus „Meno forto“, Andželikos Cholinos, Oskaro Koršunovo teatrų? Tai pasaulėžiūrinės, ekonominės ar epochos poreikių neatitinkančių valdininkų vangumo, lėmusio lėtą ir netolygų kultūros institucijų atsinaujinimą, problema?

Kategoriška oponentų *šaltojo karo* retorika „Kas ne su mumis, tas prieš mus“ pasirodė įdomi permainingų lūkesčio išsipildymo/neišsipildymo požiūriu. Nejauku stebėti, kaip laisvės ir nepriklausomybės siekę asmenys, ją iškovoję

sugrįžta prie juos engusių valdymo būdų bei įtariai žvelgia į kitaip maštančius ir veikiančius kolegas. O gal yra taip, kad šiandien stiprėjanti sovietmečio „nostalgija atsiranda dėl to, kad daugelis nepriklausomoje Lietuvoje nesurado visuomenėje tokios vietos, kurios tikėjosi, arba nesusirado apskritai jokios vietos. Čia kalti ir kapitalizmo dėsniai, ir Lietuvos atsilikimas nuo turtingesniųjų Europos šalių [...], ir žinoma, mūsų reformatorių noromis ar nenoromis padarytos klaidos“ (Venclova, T., „Valdžia meno nepridės“, in: *Veidas*, 2005 01 27, p. 57)?

Viena senųjų ir naujųjų kultūrinių institucijų nesuskalbėjimo priežasčių yra ta, kad valstybininkai vengia žvelgti į *meno lauką* kaip į konkurencingą kūrybinių idėjų rinkos segmentą, kurio raiškos laisvę užtikrina ne tik valstybinės subsidijos, bet ir efektyvus jų panaudojimas bei ekonominė grąža. Ar ne vangus valstybės vadovų, Kultūros ministerijos valdininkų požiūris į permainingą eiga lėmė hipertrofuotas įtampas meno aplinkoje? Juk suteikus ekspertines galias senųjų sovietinių kūrybinių sąjungų atstovams, buvo įteisintas išskirtinis šių visuomeninių organizacijų vaidmuo priimant sprendimus, ir šitaip, atrodo, suklysta dvigubai.

Viena vertus, nors ir menkos, bet pastovios valstybinės subsidijos, perskirstomos per įvairias programas, neskatino šių organizacijų atsinaujinti, suteikė joms išskirtinį vaidmenį kitu, naujų visuomeninių organizacijų ar privačių institucijų atžvilgiu, savotiškai įteisino senosios nomenklatūros galias. Atidžiau susipažinus su institucinėmis LDS galiomis paaiškėja,

kad delegavimo į konsultacinių komisijų tarybas galimybę yra monopolizavusi Meno kūrėjų asociacija, 1993 m. suvienijusi prieš 3–5 iš „visasajunginių“ išstojusias ir netolygiai atsinaujinančias ir prie naujų sąlygų prisitaikančias kūrybines sąjungas. Tuo tarpu naujos, pastarąjį dešimtmetį įsikūrusios visuomeninės organizacijos (Lietuvos muziejų draugija, Lietuvos dailės istorikų draugija, Lietuvos dizaino sąjunga) arba nacionaliniai tarptautinių organizacijų padaliniai (Tarptautinio muziejų komiteto (ICOM), Tarptautinės dailės kritikų asociacijos (AICA)), nepriimtos į Meno kūrėjų asociaciją, neturi teisės deleguoti savo atstovų į fondų tarybas, t. y. dalyvauti priimant sprendimus.

Kita vertus, nelanksti ir uždara ekspertų delegavimo sistema nesudarė galimybių įtraukti į sprendimus priimančias tarybas pamažu atsirančią profesionalų, susipažinusių su moderniomis kultūros institucijų administravimo, skirtingų šaltinių subsidijų pritraukimo, kultūros marketingo ir vadybos strategijomis. Taip buvo susiaurintos valdymo „per ištiestą ranką“, t. y. sprendimų teisės perdavimo ekspertams galimybės. Užsitęsęs LDS ir ŠMC konfliktas patvirtina, kad šiandien, po penkiolikos Nepriklausomybės metų, ne tik Lietuvos politikoje, bet ir kultūros administravime susidūrė: „dvi nomenklatūros – senoji (buvusi komunistinė) ir naujesnioji (antikomunistinė). Galiu sutikti, kad antroji patrauklesnė, bet nomenklatūra yra nomenklatūra – su ja visada siejamas savanaudiškumas, korupcija, demagogija ir taip toliau. Senoji nomenklatūra menui negali duoti naudos, bet ir naujosios nomenklatūros viešpatavimas, kaip sakiau, meno atžvilgiu irgi nebūtinai duoda gerų vaisių“ (Venclova, T., *op. cit.*).

Kiek pamenu, LR Kultūros ministerijos 1992 m. paskirto Dailės parodų rūmų (dabar – Šiuolaikinio meno centro) vadovo dailėtyrininko Kęstučio Kuizino veiklą LDS kritikuoja nuo 1994 metų. Ir vis tie patys asmenys šiose kautynėse nuolat barškina nuo

demagogijos prarūdijusiais ginklais, reikšdami nepasitenkinimą tuo, kas eksponuojama didžiausioje šalies ekspozicinėje erdvėje (tarsi užmirštant, kad beveik kasmet čia vyksta visų rūmų ekspozicinį plotą užimančios LDS organizuotos parodos: *Tradicija ir ateitis* (2000), *Apžvalginė estampo paroda* (2003), *XII Vilniaus tapybos trienalė* (2004), *Pirmoji Lietuvos šiuolaikinio meno kvadrionalė* (2005 birželi) ir kt.). Neskubančios atsinaujinti visuomeninės organizacijos vadovus, lyg bulių raudona toreadoro skraistė, erzino/erzina ŠMC vadovo pastangos modernizuoti institucijos valdymą ir administravimą, suteikti jai adekvatų vakarietiškam parodų salės (*Kunsthalle*) statusą ir įtraukti į naujausias tarptautines sroves ir tendencijas pristatančių organizacijų tinklą.

LDS pirmininkas Vaclovas Krutinis, teigdamas, kad ŠMC „nevykdo pagrindinių Lietuvos kultūros politikos nuostatų ir šių tikslų“, t. y. nesiekia „1. išsaugoti ir puoselėti nacionalinės kultūros ypatumą; 2. skatinti kūrybinę veiklą ir meno įvairovę; 3. sudaryti

sę į anuomet Dailės muziejui priklausiusias parodines erdves. Kita vertus, LDS pirmininko manymu, pernai rudenį veikusioje parodoje „Olandų biuras“, *Atelier van Lieshaout* pristatytas skulptūrų ciklas „Vidiniai organai“, kur šalia kitų organų muliažų buvo eksponuojamas „Ypač didžiulis penis“, hipertrofuotai natūralistine forma žeidė į eilinių LDS suvažiavimą susirinkusius Lietuvos menininkus, neturinčius galimybių pristatyti savo darbų ŠMC.

Skirtingai apžaidžiamais argumentais tiesiog išsakomas *prigimtinis* LDS noras valdyti ŠMC. Semantiniu požiūriu tai suprantama: sovietmečiu modernus „baltas kubas“ buvo svarbiausia ekspozicinė erdvė, kur savo darbus eksponuodavo tik Dailininkų sąjungos nariai.

2004 m. lapkričio 23 d. vykęs visuotinis LDS suvažiavimas priėmė rezoluciją „Dėl Šiuolaikinio meno centro“, kuria pasirašė 88 iš 1500 sąjungos narių. Plačiai visuomenei ji buvo pristatyta savaitraščio „Literatūra ir menas“ puslapiuose (2004 12 03). O šių metų vasario pradžioje Kuizinas paštu gavo

ma papildyta trumpais kelių „atsakovų“ (VDA prorektorius Arūno Gelūno, Bričių tarybos direktorės Linos Balėnaitės, Nacionalinės dailės galerijos vedėjos Lotitos Jablonskienės, AICA atstovės Elnos Lubytės, kompozitoriaus Gintaro Sodeikos, Seimo vicepirmininko Gintaro Steponavičiaus) bei užsirašiusių telefonu pasisakymais. Kovo 7 d. įvykusioje konferencijoje dalyvavo ir gausus būrys kultūros valdininkų (eksministrė Roma Žakaitienė, viceministras Faustas Latėnas, ministro patarėja Zita Čepaitė, Meno kūrėjų asociacijos pirmininkas Vytautas Martinkus).

Deja, renginys patvirtino, kad veiksminga diskusija neįmanoma. Ne tik todėl, kad, kaip rodo aplinkos tyrimai, socialiniai visuomenės interesai sparčiai sluoksniuojasi (Vytautas Matulionis), o svarstomo konflikto pagrindas – pasaulėžiūriniai nesutarimai (Vytautas Radžvilas) ir ekonominiai oponentų interesai (Žakaitienė). Tiesiog renginio organizatoriai nuosekliai laikėsi puolimo taktikos, kuri buvo paremta nenoru girdėti kitos nuomonės: pvz., siūlymų analogiškai ŠMC moder-

Mindaugas Navakas. Girlianda. 2005. Krovinių furgonų tentai, apie 40 metrų. „Intro“ klubas, Vilnius

visuomenei sąlygas dalyvauti kultūroje ir ją vartoti“, atsisako pripažinti, kad viena institucija negali tolygiai plėtoti visų veiklos krypčių, o tiesiog tikslingai pasirenka vieną iš galimų. Užmiršęs, kaip sovietmečiu cirkuliavo kapitalas, Krutinis teigia, kad sąjunga 1967 m. investavusi į ŠMC statybą 300 000 rublių, todėl turi išskirtinę tei-

kvietimą dalyvauti konferencijoje „Kaip Kultūros ministerija ir ŠMC vykdo Nacionalinę kultūros politiką dailės srityje?“, kurios programoje greta LDS atstovų bei trečiųjų asmenų pranešimų buvo numatytas ir jo paties pasisakymas. Po derybų renginio tema buvo susiaurinta („Ar ŠMC vykdo nacionalinę kultūros politiką dailės srityje?“), o progra-

nizuoti LDS priklausančių institucijų veiklą (Sodeika), atsižvelgti į išsivysčiusių valstybių bei kaimynų patirtį: Latvių dailininkų sąjunga įkūrė muziejų, kur atvirose saugyklose pristato visuomenei vyresniosios kartos menininkų XX a. antros pusės kūrinius, Estų dailininkų sąjunga inicijuoja XX a. antros pusės kūrinių aukcionus (Jab-

lonskienė). Neliko išgirstas ir išvalgus dailės kritiko pastebėjimas, kad šiandien Lietuvoje viename laike koegzistuoja *šiuolaikinis*, sinchronizuotas su tarptautine meno raida, bei *dabarties* skirtingų stilistinių orientacijų menas (Alfonsas Andriuškevičius).

Dalykiškai diskusijai susirinkusiuosius trikdė užgaulus, vienvaldiškas, tarsi po savaitgalio pokylio pavargusio pono su baudžiauninkais, pirmininkavusio Krutinio elgesys, agresyviai įžiedi pasisakančiųjų LDS dailininkų retorika. Dingus sovietinei ideologijai dailės gyvenime, jos vietą skubiai, tačiau organizuotai užėmusi pono Kuizino vadovaujama grupuotė (Arvydas Každailis), vykdanči Kinų kultūrinei revoliucijai tolygų genocidą (Aleksandras Vozbinas). Įvardijant vykdytojus nepamiršti ir atsakingieji: „Nebrandžių kultūros organizatorių dėka buvo išprovokuotas dailininkų supriešinimas ir susiskaldymas. [...] Išskirtinai remiant ŠMC grupuotės popmeno sklaidą, ignoruojama daugelis šiuolaikinės dailės reiškinių [...] Taip kultūra paliekama vertinti ir veikti rinkos ekonomikai. Tokia dirbtinai suformuo-

ta dailės situacija, be apibrėžtų kriterijų proteguojant vieną ŠMC vadovo p. Kęstučio Kuizino grupuotę, skaldo dailininkų bendriją, iškreipia ir skurdina visuomenei pristatomos dailės panoramą, slopina dailės raiškos įvairovę ir pažeidžia lietuvių nacionalinės dailės tęstinumą“ (Kazimierėnas, K., „Dėl Lietuvos kultūros ministerijos dailės politikos“, in: *Literatūra ir menas*, 2004 12 03, p. 7).

Sovietmečio partinių susirinkimų tradicijas nemaloniai priminė ne tik kaltinamoji retorika, griežta konferencijos dalyvių registracija pagal vardinius pakvietimus, bet ir iš anksto parengta rezoliucija, teigianti: „2.1. Lietuvos Respublikos kultūros ministerija privalo vykdyti Šiuolaikinio meno centro veiklos priežiūrą. 2.2. Lietuvos Respublikos kultūros ministerija privalo peržiūrėti ir koreguoti ŠMC veiklos įstatus taip, kad būtų aiškūs parodų planų sudarymo principai, parodų projektų pateikimo tvarka ir šių projektų atrinkimo kriterijai [...]. 2.3. Lietuvos Respublikos kultūros ministerija turi suformuoti konkrečias užduotis, kurias privalo vykdyti ŠMC,

tai įvairių tradicinių parodų (kvadrinių, trienalių, bienalių) organizavimas, apžvalgiųjų, kasmetinių, stipendiatų ir svarbiausių jubiliejinių bent jau nacionalinių premijų laureatų kūrybos parodos [...]“.

Pabrėžtino *kurtumo* priežastis taikliai įvardijo skulptorius Mindaugas Navakas, atkreipdamas susirinkusiųjų dėmesį į ŠMC oponentų politines pažiūras – tautinį Každailio uždaramą atspindintį sąjungos ksenofobiškumą, naujovių ir permainų baime, bei buvusio sąjungos partinės organizacijos sekretoriaus Kazimierėno socialdemokratiškumą, paaiškinanti vienvaldišką LDS ekspansionizmą, poreikį ne tikslingai naudoti turimus išteklius, bet nuolat plėsti savo galias.

Įsižiūrėję idėmiau pastebėtume, kad naujosios institucijos sėkmingai taiko modernius valdymo ir administravimo metodus, laikosi požiūrio, „kad [...] kultūroje, kaip ir versle arba politikoje, yra labai stipri idėjų konkurencija. Ir ji visuomet glaudžiai susijusi su tuo metu vykstančiais tarptautiniais procesais“ (Kuizinas, K., in: *Lietuvos rytas, Mūzų malūnas*,

VIDURAMŽIŲ ŽODYNAS

SAVOKOS • REIŠKINIAI • DALYKAI

„Viduramžių žodynas“ – pirmas toks Lietuvoje. Jame apibendrinami šiuolaikinės medievistikos, ypač kuriamos vokiškai, rezultatai. Žodynas skiriamas ne tik profesionalui istorikui – jame vertingos informacijos ras literatūros, dailės, muzikos tyrinėtojas, teologas ir filosofas, teisės ir ūkio istorikas. Galiausiai, šis žodynas kiekvienam išsilavinusiam žmogui pristatys savitą ir Lietuvoje per mažai pažįstamą Europos istorijos tarpsnį – Viduriniuosius amžius.

Žodyno rengėją Peterj Dinzlbacherj mūsų skaitytojai žino kaip vertinamos „Europos mentaliteto istorijos“ sudarytoją ir vieną iš autorių.

www.aidai.lt

2005 02 01). Laikydami svetur pripažintų ir įteisintų principų, ugdydami savo publiką ir gerbėjus, jie susitelkia prie vieno šiuolaikinio meno panoramos segmento, o ne siekia apžvelpti postmodernistinę posovietinio meninio gyvenimo įvairovę.

Tačiau toks požiūris klostėsi vakarietiškoje išplėtos infrastruktūros (senosios ir moderniosios dailės muziejai, komercinės, alternatyviojo meno galerijos) aplinkoje. O pas mus ši infrastruktūra kol kas funkcionuoja tik fragmentiškai. Nesant išplėto alternatyvaus meno institucijų tinklo, ŠMC veikia nekonkurencinėje aplinkoje. O tai net ir pačioje inovaciškiausioje struktūroje skatina rutinišką sąstingį bei stabdo jos veiklos principų atsinaujinimą.

Priešingus metodus taiko senosios posovietinės institucijos. Negalėdamos/nenorėdamos atsinaujinti, nuolat plėsdamos savo įtakos sferą jos nesuvokia, kad šitaip prieštarauja decentralizuotiems rinkos dėsniams. Kaltindama ŠMC dėl susitelkimo į komerciją, rūsių patalpų nuomojimo pramogų klubui, LDS pati taiko nuomos principus komercinėms organizacijoms. Čia prisimintina, kad atsiskyrusi nuo Maskvos LDS turėjo nemažai nekilnojamojo turto. Tad šiandien jai priklausančių septynių galerijų ir nuomojamų patalpų plotas yra daug išpūdingesnis nei ŠMC erdvės. Kas trukdo LDS, susirūpinusiai savo menininkų galimybėmis pristatyti kūrinius visuomenei, efektyviau naudoti turimų galerijų erdves? Ar juo labiau, – pritaikius išsivysčiusiose šalyse pasiteisinusią senų gamybinių pastatų renovacijos strategiją, atnaujinti išnuomotą Vilniaus Dailės kombinatą bei nukreipti nepasitenkinimo energiją į konstruktyvią veiklą?

Bėda ta, kad mūsų mažoje, ekonomiškai pažeidžiamoje valstybėje paveldėta centralizuota kultūros sklaidos koordinavimo sistema, kitaip negu privataus verslo sektorius, keičiasi labai lėtai. *Meno lauko* transformacija vyksta nepažeidžiant senos institucinės struktūros, užtikrinant kultūros sklaidą per valstybės remiamas pro-

jektines programas, kai lėšos perduodamos jas realizuojančioms institucijoms. Šiandien ne laisvas menininkas, kuratorius ar kritikas, o institucija tapo pagrindiniu pripažinimo objektu, lėšų pritraukimo garantu, šlovės scena ir gynybine tvirtove. Todėl vietoj nuolat atsinaujinančio meno raidos (alternatyvumas – oficialus pripažinimas – komercinė sėkmė) ciklo turime – margų posovietinių ir postmodernistinių pasaulėžiūrų – institucinių grupuočių būtinosios ginties situaciją, kuri trikdo sveiką idėjų konkurenciją.

Tuo tarpu išsivysčiusiose naujausių laikų visuomenėse hipertrofuotos institucijų galios aktyviai kritikuojamos nuo 1968-ųjų. Tokios tikslinės motyvacijos renginių pas mus ypač reta (pvz., Dariaus Gerasi-mavičiaus kuruotas projektas Vilniaus senamiesčio dominijoje (2004), Mindaugo Navako instaliacija „Girlianda“ „Intro“ klube Maironio gatvės spaustuvėje (2005)). Deja, mūsų meno gyvenime alternatyvi kūrėjų ir kuratorių pozicija vis dar išimtis, o ne pripažinta taisyklė. ☒

Literatūrinės svetainės internete

GIEDRIUS KŠIVICKAS

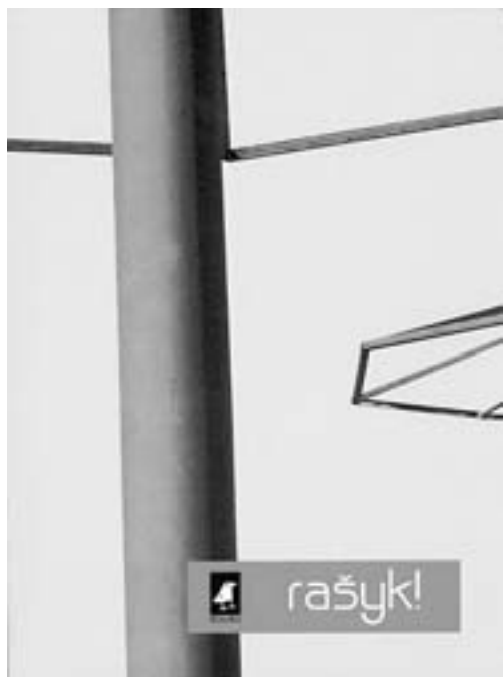
Sparčiai išitraukiant iš *www* tinklo apraizgytą pasaulį sulaukta dienos, kai žmogui – Autoriui, kuris jaučiasi galintis ir norintis rašyti, nebereikia minti laikraščių ar žurnalų bei knygų leidyklų slenksčių su taisyčių pertaisyčių lapų ryšulėliu, įkalbinėti redaktorius, kad ant jų stalo atgulė šedevras. Internetas visagalis, čia gali skelbti savo kūrinius kas tik nori, kiek tik nori, jų turinys gali būti irgi koks tik nori. Reikia pastebėti, kad pas mus nėra daug literatūrinių svetainių, tačiau kai paskutiniu metu vis dažniau tarp skaitančiojo ir rašančiojo galima dėti lygybės ženklą – nebėra ir jų trūkumo.

www.tekstai.lt išsiskiria solidžiu titulinio puslapiu ir šiek tiek Antakalnio panteoną primenančiu autorių sąrašu. Spėju, kad tai skirta sustiprinti išpūdžiui, kad čia – solidžiausia, profesionaliausia ir visai kitaip -iausia svetainė, kurios autoriumi būti garbė. Beje, ši svetainė bene labiausiai primena popierinį leidinį, kadangi interaktyvi sąveika čia minimali. *www.ne-*

vykeliai.lt – pasižymi tuo, kad čia nėra itin paprasta patekti, tapti autoriumi. Kartu tai vienas įdomesnių tokio pobūdžio internetinių puslapių, kuriame savo eiles ir prozas kūrinius skelbia gana gerai žinomi rašytojai. Vienas kitas jų jau regėtas ir *www.tekstai.lt*. Tai tiesiog aukštesnė lyga, čia skelbiamus kūrinius smagu pasiskaityti, nes kai kurie nuo autorių kūrybinio stalo nubraukti trupiniai tikrai labai gardūs. *www.poezija.puslapiai.lt* nuo kitų panašių svetainių skiriasi tuo, kad čia dedami tekstai priklauso dainuojamajai poezijai, jie ne tik skaitomi, – jų galima ir pasiklausyti, žinoma, jei yra laiko ir kantrybės. *www.neo.lt/sofa* ir *www.skaityta.lt* pasižymi kritikos straipsnių gausa – jos tarpusavyje gana panašios. *www.neo.lt/sofa*, gal kiek geriau žinoma „Literatūrinės sofas“ pavadinimu, yra mažiau oficiali, joje skelbiamos visame pasaulyje leidžiamų knygų anotacijos. „Skaityta“ kiek primena žurnalą, skirtą lietuvių kalba leidžiamoms knygoms.

Daugiausia dėmesio noriu skirti globalų mastą įgaunančiam *www.rašyk.lt*. Spėriai gausėjantis autorių būrys – dabar čia jau užsiregistravę apie 6000 vartotojų (maždaug prieš metus autorių, berods, buvo pora tūkstančių mažiau) – rašančių, kritikuojančių kitų „rašyku“ eiles, recenzuojančių knygas, rašančių straipsnius, diskutuojančių ir žaidžiančių dažasvydį. Žinoma, aktyviai, kasdien skelbiančių savo kūrinius ar tarsi pokalbių svetainėje tūnančių ir beplepančių (bekalėnančių klavišus) daug mažiau – gal 800, gal tūkstantis. Tiesą pasakius, neįmanoma suskaičiuoti, nes ir pačiam teko vesti vidinį dialogą dviem skirtingais slapyvardžiais. Tiesa – tai smerktina.

Kažkada klausiau šių žmonių – kur keliauja „rašykas“? Akivaizdu, kad administratoriai nėra išskėlę sau jokios krypties, kur link jie norėtų kreipti ši

Knygos „Rašyk“ viršelis

puslapį. Tiesiog turint galvoje daugelio autorių vidurinės mokyklos vyresniųjų klasių mokinio ar studento amžių, gal laikui bėgant lietuvių literatūroje susiformuos „rašyk“ stilius? Amžius, žinoma, nėra taisyklė, čia rašo nemažai gan garbaus amžiaus žmo-

nių! Labai keista autorių reitingavimo sistema – oficialiai norėdami gauti vieną „pagaliuką“, turi būti parašęs bent tris kūrinius, kurie aukštesnį reitingą turinčių vartotojų turi būti įvertinti trimis „pagaliukais“. Norint tapti aukštesnio lygio vartotoju, reikia parašyti bent 3 recenzijas. Reikia pasakyti, kad šis skyrelis panašus į kūrinių atpasakojimus, nors kartais tikrai pasitaiko smagių išimčių. Kitas lygis – parašyti trijų rašytojų gyvenimų aprašymus ir du straipsnius apie ką nors.

Tačiau jei gerai suskaičiavote, šie keturi vartotojo lygiai dažniausiai nieko nelemia. Yra penktas ir šeštas lygiai, kurių vartotojų balsai yra svarbiausi, kai balsuojama už kūrinių. O norint pereiti į penktą lygį, suteikiantį teisę žiūrėti iš aukšto į daugelį autorių ir atitinkamu tonu rašyti komentarus, iš esmės reikia atlikti du darbus.

1) Nuo ryto iki vakaro „mirkti“ svetainėje, nesiliauti komentuoti visus iš eilės dienos kūrinius (tai įmanoma, vieną kartą pabandžiau, kasdien atsiranda maždaug 70–100 naujų kūrinių), bendrauti su kuo daugiau žmonių, taip užsitikrinant savo kūrinių skaitomumą. Žinoma, labai gerai, jei apie save pasakomas koks nors niekaip nepatikrinamas teiginys – tarkime, aš galiu sugalvoti, kad esu garsus rašytojas, ar leisti tai suvokti tarp eilučių. Vienu metu „rašyk“ alpėjo nuo Juzės Erelicko – nenorėčiau minėti tikrosios šiuo slapyvardžiu prisidengusio žmogaus pavardės – kūrybos. Didelė dalis tikėjo, kad bendrauja su tikru gyvu ir nepakartojamu lietuvių literatūros klasiku. Deja...

2) Būtina komunikuoti su nors vienu iš administratorių, ir, ko gero, čia palankiausia vilniečių padėtis – dauguma administratorių yra būtent čia, ir visai įmanoma susitikus kokiam puodui kavos ar arbatos lyg tarp kit-

ko užsiminti, kad labai labai norisi turėti penktą lygį. Ir jei dar tai kaip nors įtikinamai argumentuosite, pavyzdžiui, kad kita literatūra jūsų kaip ir nedomina, skaitote tik „rašyk“ skelbiamus kūrinius, bendraujate tik su šios svetainės lankytojais...

Keista ir balsavimo ar pažymių rašymo už kūrinius sistema – lemia administratorių ir penkis „pagaliukus“ turinčių žmonių balsai, taigi gerų santykių palaikymo gebėjimas. Trumpas pavyzdėlis: štai kūrinys, kuris buvo įvertintas labai geru pažymiu. Spėju – dėl to, kad jo autorius yra vienas iš administratorių ar tiesiog subordinacijos (ar bandos) jausmas vertė rašyti 4 ar 5:

Kirtavietės

miestas iš tavęs atima žmones
o tu ir toliau debilėji –
kol galų gale tampa toks pats
nepastebimas

kaip ir rytinis kinivarpu pasidulkinimas

Lioo

Hm, perskaitęs pagalvojau – na, ir kas? Galima puikiai suprast, kuriuo žodžiu čia remiasi visas kūrinys, ir kad daugelis būtų už tokią „kūrybą“ gavę labai nekokių įvertinimus.

Galima pastebėti, kad socialiniu atžvilgiu tarsi matome visos lietuvių tautos autentišką rašančiųjų skerspūvį – skaitoma mažiau negu rašoma, kritika vertinama labiau nei kūryba.

Nekritiškumas savo paties atžvilgiu dažną autorių paskatina virti savose sultyse – didelė dalis autorių pripažįsta, kad jie apskritai neskaito nieko daugiau kaip „rašyk“ kūrinius! Jie apskritai linkę galvoti, kad „rašyku“ kuriami rašiniai geriausi, kad jų eilės lenkia senųjų klasikų eiles. Vyručiai, pasiskaitykite Kazio Bradūno „Rinktinės“ dvitomį. Arba kad ir a.a. Bernardo Brazdžionio eilėraščių.

Prisipažinsiu, kartą pasinaudojau vieno „rašyko“ su gana aukštu vartotojo reitingu patarimu – pasak jo, kertiniai žodžiai, būtini idant kūrinys būtų gerai įvertintas – tai „tėvas“, „motina“, „negimęs vaikas“, na, o jei kū-

rinyje veikia dar ir usūrinis šuo, tai kūrinys bus neišvengiamai vertinamas labai labai gerais pažymiais. Pabandžiau. Pavyko – įvertinta buvo išties gerais pažymiais. Tad galima sakyti, kad egzistuoja tam tikra aukso viduriuko tendencija – rašyti visiškus niekus ir teisintis tuo, kad „aš – menininkas, o jūs manęs nesuprantat“, gali tik nedaugelis. Dažnai išties neblogi kūriniai yra neįvertinami taip, kaip turėtų dėl paprastų priežasčių – tiesiog autorius gali neturėti nei noro, nei laiko bendrauti su kitais, o gal tiesiog susikirto su koku senbuviu...

Maloniai nustebino jau įgyvendintas „rašyk“ administratorių ketinimas išleisti įprastą knygą – tiesiog geltonu aplanku aplenkta, ant puraus ir lengvo popieriaus atspausta visai neblogą (na, gal su tam tikromis išlygomis, bei su labai juokinga, nes labai oficialia, Tomo Staniulio išanga) knygą. Joje skelbiama bent septyniadesimties autorių kūryba, jų poezijos ir prozos kūriniai, ir, kaip teigia svetainės rengėjai, ji tikrai nebus paskutinė. Tačiau labai pralinksmino kaip ir visoje svetainėje akcentuojami skaičiai – suskaičiuota ir grafikų pagalba išreikšta, kiek ir kokio amžiaus yra autorių, kiek ir kurios lyties atstovų, kas ir iš kokio miesto. Žinoma, buvo galima suskaičiuoti, kiek yra žodžių kiekvieno autoriaus kūrinys ir kokio vidutinio ilgio yra vidutinis kūrinys. Ir dar surasti populiariausią žodį...

Akivaizdu, kad virtuali kūryba iš jos vartotojų atima vieną galimybę, vietoj jos pasiūlydama kitą, galbūt – labai patrauklią. Knyga yra bet kurios rašytinės kūrybos galutinis siektinas produktas, atspausdintas tiražas – tai baigtas tekstas, kur įmanomi nebent nedideli pataisymai. Virtuali erdvė atima galimybę vartyti puslapius, net atspaudus spausdintuvu – vis tiek ne tas. Ir diskusija apie knygą – tai diskusija kaip apie nekintantį daiktą, kuris jau yra geras ar blogas. Patarimai autoriui čia galimi tik projektuojant juos į ateitį. Tuo tarpu tinklas suteikia galimybę gyvai/virtualiai disku-

tuoti – ir po kai kurių gausybės kūrinių gausybės komentarų pasitaiko vienas kitas vertas dėmesio, be to, nuolat keičiamasi nuomonėmis. Tačiau „rašyk“ kūriniai yra trumpaamžiai, juos skaito 1–2 dienas po įdėjimo, po to nebent kuris nors susižavėjęs autoriaus kūryba skaitovas perskaito visus jo kūrinius.

Greta šių, ko gero, tik trumpai verta paminėti ir daugybę individualybę atspindinčių svetainėlių, kur dažnas skelbia savo nekritikuotinas eiles. Ko gero, tiek – nei per daug, nei per mažai. Vis smagiai žinoti, kad kas nors, užuot visą dieną žiūrėjęs TV, perskaito nors vieną kitą žodį – tegul ir monitoriaus ekrane. ❧

Mažosios ir didžiosios restauracijos

ONA JURGAITYTĖ

Visuotinis politinio ir visuomeninio gyvenimo susmulėjimas daugelį su sveiku protu ir dešimt Dievo įsakymų nesipykstančių žmonių vis labiau atgraso nuo domėjimosi politika. Aptarinėti politikos aktualijas kultūringose ir išsilavinusiose kompanijose – blogas tonas. Lietuviška politika netinka prie gero maisto – kaip rūkymas ar lietuviška estrada. Dar ne taip seniai virė aistros dėl Pakso apkaltos ar rinkimų, o dabar politika užleido vietą pokalbiams apie darbą, vaikus, statybas, keliones, naujas knygas ir filmus. Pilietinį rūpestį pakeitė vakariniai pasikikėnimai prie „Dviračio šou“ ekrano.

Sakytume, viskas normalu – grįžtame į normalų civilizuotų tautų būvį, kur darniai sustyguotas politinis gyvenimas eina gerai išmintu taku, netrikdydamas piliečių kasdienybės. Visa bėda, kad mūsų valdžios isteblišmentas jau kurį laiką niekur neina, ir nėra jokių požymių, kad apskritai keltų sau klausimą apie judėjimą, jo kryptis, tempą ir tikslus. Kažkoks beformis marmalas, kuriame ciniškai pliuškenasi valdžia, paviršutiniška žiniasklaida ir abejingi piliečiai, neįlyg koks liūnas išsiurbia energiją net

ir iš tų, kurie galbūt norėtų gražinti tikrovei aiškias spalvas ir ryškius kontūrus.

Paviršiuje tarsi viskas ramu – penkioliktaisiais nepriklausomybės metais esame ES ir NATO nariai, ūkis sparčiai auga jau kelerius metus iš eilės, sudarydamas sąlygas šiek tiek atpalaiduoti socialines įtampas. Tačiau ši ramybės regimybė, kurią sąlygoja visiškas politinės iniciatyvos paralyžius, labiau primena paskutiniuosius Brežnevo metus, kai kasdien per TV multiplikuojamas patriarchas reprezentavo oficialią gerovę, o tikrovė savo dantis blizgino nesuskaičiuojamais anekdotais („mes apsimetame, kad dirbame, o valdžia apsimeta, kad mums moka“). Ko jau ko, bet anekdotinių situacijų valdančioji dauguma ir nepryligstamasis Archangelsko suvirintojas prikuria apščiai. Tuo pat metu įgudusios aparatčikų rankelės vikriai tvarkosi reikaliukus telefoninės teisės ir nomenklatūriniais kanalais. Žodžiai „demokratija“, „politinė atsakomybė“, „viešumas“ ir „atskaitomybė“ tampa formaliu fasadu, „naujakalbės“ restauracija, už kurio sukami savi bizneliai, pradedant postu, baigiant ES pinigų

dalybomis. Neįtikėtina, tačiau netgi valdžios viršūnių baliukai darbo vietoje ir darbo metu gaivina tą neprilygstamą brežnevinių pirtelių kultūros prisiminimą.

Keturių partijų valdančioji koalicija, nepaisant iškilmingų giesmių apie

Viktor Ivanov. Plakatas. 1943

meilę žmogui, kol kas nesugebėjo imtis atsakomybės pateikti savo veiklos perspektyvų bent porai žingsnių į priekį. Kol kas ji sutaria tik dėl vieno sprendimo – atidėti sprendimo priėmimą. Taip atidėtos diskusijos dėl dujų įstatymo, susitarimas dėl mokesčių reformos principų jau kitą dieną sužlugdytas koalicijos partnerių rankomis. Opozicija kalba, kad patriarchas AMB nebesugeba generuoti iniciatyvos. Panašu, kad potencialūs jo varžovai apskritai nepajėgia formuluoti valstybinio masto principų ir sprendimų. Jau ne vienas politikos komentatorius bėdoja, kad nebesutinka žmonių, turinčių strateginę valstybės viziją.

Šis visuotinis susmulkinimas, deja, neaplenkia ir prezidentūros, kuri tarsi turėtų pretenzijų atstovauti naująją,

optimistinę, europinę Lietuvą. Pro baltais Valdo Adamkaus rinkimų kampanijos marškiniais dar švietėsi programa, tačiau neteko girdėti, kad sugrįžęs į rūmus Daukanto aikštėje, prezidentas rengtą strategiją ar veiksmų planą savo programai įgyvendinti. Viename interviu prezidentas pasiguodė, jog jis vykdo savo pažadą atsigręžti į socialines problemas, lankytis regionuose, tačiau esą žiniasklaida to nenorinti pastebėti. Prezidentui galima būtų geranoriškai pasiūlyti pertvarkyti savo visuomenės informavimo tarnybą Pakso pavyzdžiu, kai nufilmuoti siužetai apie prezidento veiklą būdavo išdalijami visoms televizijoms. Tačiau daug svarbesnis yra ne klausimas, ar prezidentas lankosi provincijoje, o ko jis ten vyksta? Lietuvos pasižiūrėti ir savęs parodyti, ar vis dėlto jis mėgins spręsti kokius nors uždavinius, idant po tų apsilankymų liktų ne tik fotografijos su autografu, bet ir žmonių laukiami pokyčiai? Visą Prezidentūros laiką ir energiją susiurbia

reagavimas ir užklumpančius įvykius. Taip ir skamba ausyse spaudos atstovės atsakymai apie spaudos aktualijas: „Prezidentas tik šiandien sužinojo ir pavedė pasidomėti...“ Regis, tenka sutikti su po rinkimų skambėjusia kritika, kad naujoje prezidento patarėjų komandoje stinga analitikų ir strateginiu mąstymu pasižyminčių žmonių. Prezidentūra restauruoja tą savimi patenkintos ir sau pakankamos institucijos dvasią, kurios išvaikyti savo laiku sukilo Paksas su visais savo demonais.

Prezidento darbotvarkę rikiuoja išorinės aplinkybės. Pagrindine politinė problema tapo klausimas, vykti ar nevykti Respublikos Prezidentui į Maskvą gegužės 9-ąją atšvęsti antihitlerinės koalicijos pergalės Antrajame pasauliniame kare.

Ilgokai laukus „strategiškai palankaus laiko“ apsispręsta į Maskvą nevykti (įdomu, ar kovo 7 d. strateginis palankumas pasireiškė tuo, jog Tarpautinės moters dienos išvakarėse paskelbtas sprendimas liko nutylėtas Rusijos laikraščiuose, kurie šventinę dieną paprasčiausiai neišėina?).

Nusprendęs iš pradžių leisti „visuomenei išsakyti“, prezidentas iš diplomatinės ir užsienio politikos srities klausimą perkėlė į vidaus politikos darbotvarkę. Tad nenuostabu, jog diskusijų metu jis faktiškai prarado pasirinkimo laisvę. Dar prieš gerą mėnesį, tik grįžęs po atostogų Valdas Adamkus būtų galėjęs politiškai pagrįsti savo vykimą, tačiau kovo pradžioje važiavimas tapo neįmanomas: tai būtų buvęs spjūvis į batus visiems jo rėmėjams, pilietiškosios visuomenės balsui, pradedant personažu Sūrskiu, kuris siūlė prezidentui geriau jau važiuoti į Maskvą „kaip žmogui“, o ne „kaip valstybės vadovui“, baigiant „Lietuvos rytu“, kuris – šalia kriminalų, katastrofų beigi merginų apnuogintomis krūtėmis – ketvirtajame puslapyje dar filantopiškai (turbūt kaip prisiminimą) išlaiko politinės analizės kamputį. Argumentus „prieš“ išklejo ir visa intelektualioji žiniasklaidos dalis, kurią jau pripratome pasiekti interneto naujienų portaluose.

Adamkaus sutikimas dalyvauti iškilmėse Maskvoje būtų reiškęs pasidavimą elementariam šantažui, kurį neįvardyti emisarai vykdė pačių lietuvių lūpomis. Kvietimo iniciatoriai, jeigu jie tikrai siekė nepriklausomos Lietuvos valstybės vadovo dalyvavimo savo renginyje, gali kaltinti tik save. Mat pagrindinis jų šalininkų argumentas buvo grasinimas ekonominėmis pasekmėmis. Kyla klausimas, ar 2005-aisiais Viešpaties metais dar apskritai įmanoma rimtai svarstyti apie galimas Rusijos ekonomines sankcijas suvereniam kaimynei, ES ir NATO narei už tai, kad ji turi kitokią požiūrį į gegužės 9-osios istorinę reikšmę? Tai, kad tokie argumentai buvo visu rimtumu dėstomi, liudija arba organizatorių kėslus sužlugdyti šį vizitą, arba nuo-

seklia sovietinio mąstymo restauracija Rusijos diplomatijos (ir ne tik) korpusu. Idomu būtų sulaukti tų sankcijų – gautume gerą argumentą ES ir NATO politikai Rusijos atžvilgiu formuoti...

Visa ši diskusija dėl važiavimo į Maskvą tapo mažyte Kovo 11-osios restauracija, simboliškai sutapusia su Nepriklausomybės penkiolikmečio jubiliejumi. Kalbos apie „kranelių užsukinėjimą“ mikliai atstatė tautos garbę ir orumą ginančios Lietuvos barikadas prieš Nepriklausomybės moratoriumo idėjos šalininkus. Ši (kaip visada Lietuvoje – teatrališkai aistringa) konfrontacija neabejotinai palengvins prezidento dalį ateities diskusijose su Rusija – jis galės pagrįstai paaiškinti, kad atsižvelgiant į lietuvių temperamentą ir istorijos svarbą Adamkaus elektorato sąmonėje kitokio sprendimo jis tiesiog negalėjo priimti. Istorija čia yra tikras išsigelbėjimas, nes kalbėti apie šiuolaikinės Rusijos raidos tendencijas, kurios kliudo konstruktyviam dialogui su šia didžiąja kaimyne, tampa vis sudėtingiau. Čia slypi atsakymas į kitą važiavimo į Maskvą šalininkų (Vytenio Andriukaičio, Algirdo Paleckio ir iš dalies Kazimieros Prunskienės) pavėluotai išdėstyta argumentą, neva dalyvaudami šiose išskilmėse, mes paliudytume savo europietišumą, peržengtume savo kompleksus ir kartu su ES didžiųjų valstybių lyderiais brėžtume ateities

santykių su Rusija perspektyvas.

Tokio noro peržengti istorijos palikimą ir nepastebėti jo sąlygotų demokratijos raidos Rusijoje savotiškumą Europoje išties apstu, kaip ir lenktyniavimo, kuris iš didžiųjų ES valstybių lyderių yra didesnis Rusijos prezidento draugas. Tačiau tik aklas gali nepastebėti, kad šis troškimas vienas. Jau keletą metų iš aukščiausių tarptautinių tribūnų vis kartojama klišė, kad Rusija niekam neleis „perrašyti istorijos“, reiškia paprastą dalyką – pati Rusija nesirengia keisti savo požiūrio į „Trumpo VKP(b) istorijos kurso“ pagimdytą istorijos traktuotę. Greta to ji atsisako atvirai diskutuoti ir apie dabartinę vidaus politiką, remdamasi išimtinai propagandinėmis neosovietinėmis klišėmis. Taip Čėčėnijoje gimęs, išrinktas prezidentu, savo žemėje kovojęs ir čia žuvęs Aslanas Maschadovas viešai vadinamas tarptautiniu teroristu, Molotovo–Ribbentropo paktas – teisėtu siekiu apsaugoti savo vakarines sienas, o 15 tūkstančių internuotų Lenkijos karininkų išžudymas Katynėje esąs Rusijos Federacijos Prokuratūros tyrimo nevertas faktas, – mat nerasta genocido požymių.

Sovietinės didvalstybės restauracija tapo pagrindine Putino administracijos vidaus ir užsienio politikos ideologine kryptimi. Milžiniškos reikšmės čia turi sovietiniai simboliai ir mitai,

ypač „Didžiojo Tėvynės karo“ mitologija. Todėl galima suprasti tokių primygtinį Maskvos siekį sureikšminti šią abejotinai jubiliejišką gegužės 9-ąją ir į Kremliaus tribūną surikiuoti visus didžiuosius ir mažuosius pasaulio lyderius. Tačiau sunku būtų pateisinti Lietuvos Prezidento dalyvavimą šioje kompanijoje tuo metu, kai skambant SSRS himno gaidoms, statomi paminklai Stalinui, o Čėčėnijos kaimuose ant grindinio numesti tįso laisvės kovotojų lavonai.

Besidominčių istorija nestebina restauracijos laikotarpiai, stojantys po didelių revoliucinių sukrėtimų. Vis dėlto būtų netolerantiška investuoti į pritarimą tam, ką jau atmetėme, iš ko išaugome, ko atsisako Gruzija, Ukraina, Moldova. Kodėl tad Rusija visą laiką turėtų laikytis įsikibusi sveikam protui ir dešimčiai Dievo įsakymų prieštaraujančių ideologinių varžtų? Kaip sakoma, galima ilgą laiką mulkinti daugelį žmonių, tačiau neįmanoma visų žmonių mulkinti visą laiką.

Tuo tarpu kol sovietinės praeities protagonistai Lietuvoje mėgina ieškoti prarasto laiko, pilietiškoji visuomenė, užuot vėl stojusi į Kovo 11-osios barikadas, turėtų skubiai susirūpinti, kokiais būdais ji galėtų padrasinti ir paremti politikos atgimimą, kai demokratinė valdžia spęstų tikras problemas ir prisiimtų atsakomybę už savo veiklos rezultatus. ❧

Naujasis ŽIDINYS
 季AIDAI

PRENUMERATA 2005 m.

ŽURNALĄ GALIMA PRENUMERUOTI VISUOSE „LIETUVOS PAŠTO“ SKYRIUOSE NUO KIEKVIENO NUMERIO; INDEKSAS 5063
 UŽSIENYJE PRENUMERATOS KAINA METAMS (ORO PAŠTU) 60 USD (51 EUR) ČEKIUS SIŪSKITE Į REDAKCIJĄ ADRESU
 TILTO G. 8/3, LT-01101, VILNIUS, LIETUVA

WWW.AIDAI.LT/ZIDINYS

Morali islamo ekonomika?

EGIDIJUS VAREIKIS

Islamo šalių ekonomika europiečių sąmonėje piešiama įvairiai: vienos islamo šalys asocijuojasi su fantastiškais turtais, kurias generuoja naftos eksportas, kitos – su nepaprastu skurdu ir visišku ekonomikos chaosu. Ar galima rasti kokių nors bruožų, kurie galėtų nurodyti tam tikrą islamo ir ekonomikos koreliaciją? Ar apskritai apie tokią koreliaciją galima kalbėti?

Uždavinys rizikingas – liberalai pasakys, kad nekvepia ne tik pinigai, bet ir visa ekonomika, t. y. ji nuo politikos (plačiau kalbant – ideologijos) nepriklauso. Tradiciniai realistai tvirtins, kad politiniai sprendimai išties lemia ekonomikos raidą, tačiau kiek racionalūs politiniai sprendimai susiję su tokiu „neracionaliu“ dalyku kaip tikėjimas?

Klausimai vis dėlto rimti. Jeigu ekonomikos ar „teisingos ekonomikos“ samprata yra visų priimama, tai globalizacijos šansai dideli, o jei priešingai, tai labiau tikėtinas civilizacijų konfliktas. Ar įmanoma, kad islamui ir krikščionybei konfliktuojant ideologinėje plotmėje, ekonominiai krikščioniškų ir islamiškų šalių santykiai būtų normalūs? Galiausiai ar gali tokios valstybės kaip Turkija įsijungti į ES vieningą rinką, nepakeitusios savo ideologinių nuostatų, t. y. neatsisakiusios islamo kaip savo bendruomenės kultūrinio pagrindo?

Islamas formaliai nedeklaruoja vieningos ekonominio ir socialinio teisingumo vizijos – islamiškasis *Rerum novarum* dar neparašytas. Tačiau sąvoką „islamo ekonominė doktrina“ politikos ir ekonomikos žinynuose galima rasti. Vadinasi, tikrai galima apie ją kalbėti ir svarstyti jos įtaką islamo šalims ir visam pasauliui.

Formaliai valstybės, kuriose dominuoja islamas – nuo Mauritanijos ir Bosnijos iki Indonezijos – gali būti priskirtos labai skirtingoms ekonomikos sistemoms: nuo liberalios iki valstybės ženkliai kontroliuojamos, pagrįstoms ir žaliavų eksportu, ir bandymais gaminti aukštos technologijos produktus.

Priminsiu, kad klasikinėmis vadinamas ekonomikos koncepcijas kūrė žmonės, vienaip ar kitaip laikytini turinčiais ar turėjusiais krikščioniškas šaknis. Europietiška krikščioniška politinė ekonomika numato, kad bet kurios valstybės ekonominei gerovei yra būtinos keturios sąlygos: valstybė turi turėti stabilų bendrojo vidaus produkto (BVP) gavimo šaltinį, garantuoti savo ūkio fizinį saugumą, palaikyti kuo laisvesnius prekybinius ryšius su aplinka ir sukurti bankų sistemą, leidžiančią akumuliuoti pinigus reikiamu laiku ir reikiamoje vietoje. Jei tokią ekonomiką supa geras moralinis klimatas, t. y. ekonomika tarnauja vadinamajam visuotiniam gėriui, tai galima tikėtis akivaizdaus gerovės kilimo. Krikščionybė tarnytė visuotiniam gėriui grindžia ekonominės laisvės, bendruomenės solidarumo ir subsidiarumo idėjomis. Būtent tokiais principais sukurta dabartinė vieningos Europos ekonomika, jos principai vis labiau verčiami pasaulinės ekonomikos principais, nors ir pastebima, kad ne viskas joje veikia sklandžiai.

Pasaulinės prekybos organizacijos (WTO) tinklapis skelbia, kad po socializmo žlugimo ir masinės privatizacijos daugelyje ekskomunistinių, taip pat

„trečiojo pasaulio“ šalių pasikeitė valdžios ir oficialiosios ideologijos santykis su ekonomika. Privataus sektoriaus plėtra reiškia ne valdžios vaidmens sumažėjimą, o veikiau jo kitimą nuo politinių sprendimų priėmimo link arbitražinio administravimo. Europiečiai nori ekonomiką matyti kaip techninį projektą, tačiau tai jiems nelabai pavyksta, nes tokio projekto nepripažįsta trečiasis pasaulis. Kaip tik islamo ideologija nenoriai pripažįsta dabartinę ekonomikos tvarką, bandydama ieškoti savito islamiško veido ar vadinamojo „trečiojo kelio“ tarp klasikinės liberalios ir socialistinės ekonomikos.

Iš tiesų keturi minėti sėkmingos ekonomikos komponentai islamo šalyse atrodo keistai. BVP gamyba islamo šalyse labai retai reiškia plačiai suprantamą pramonę. Tai dažniausiai žaliavos, jų pirminis perdirbimas, kita vertus – aptarnavimo sfera, turizmas. Labai mažai sudėtingesnių technologinių procesų, islamo šalys nepasižymi automobilių, kompiuterių gamyba. Turkijos kaip pramoninės šalies profilį veikiau grindžia jos europinė orientacija, Indonezijos – Pietų Azijos regiono kultūrinė įtaka. Islamo šalys ne tik nekuria BVP taip, kaip europiečiai, bet ir deklaruoja nusistatymą prieš technologijos galimybių garbinimą.

Formaliai teigiama, kad ekonomika turi tarnauti žmonijai kaip bendrijai, o ne atskiriems individams ar kompanijoms. Taigi valstybės dominuojama ekonomika islamui visiškai priimtina, kaip ir valstybės monopolis naudojant svarbius eko-

nomikos svirtus. Tokia islamo kūrėjo, kuris, tarp kitko, buvo prekyautojas, logika.

Žmonės yra tam tikri laikini Alacho teikiamų gėrybių valdytojai ir turi vykdyti Alacho valią, t. y. esant reikalui – turta kaupti, esant reikalui – jo atsisakyti. Svarbūs islamo ekonomikos logikos elementai yra išmaldos davimas (*zaka*t), pelno viešas padalijimas (*qirad*). Šykštumas ir betikslis išlaidavimas smerktini, smerkiamas lošimas (*gharar*), lošimo namai – nuodėmės šaltinis. Derybos ir kompromiso paieškos yra leistinos, tik iš dalies smerkiamas kreditavimas bei palūkanos (*riba*). Neteisingomis (ir neteisėtomis) laikomos visos draudimo formos, kooperatyvai, monopolijos. Spekuliacija brangiaisiais metalais taip pat laikoma nedoru užsiėmimu. Oficiali doktrina darbą laiko ir gėrybių šaltiniu, priima privačią nuosavybę kaip teisingą, bet tik tam tikrose ribose. Privatizacija yra reguliuotina, ir gera, pavyzdžiui, tada, kai nuosavybė pereina iš palyginti silpnų vyriausybinių struktūrų į tarptautinių konsorciūmų rankas, – žinoma, tik jei šie yra ideologiškai patikimi.

Praktiškai kalbant, nebūtų antiislamiška eksproprijuoti privačią nuosavybę ar net įvesti griežtą ekonominio gyvenimo reguliavimą. Reikia pastebėti, kad ekonominė gerovė niekada nebuvo islamiškos valstybės strateginis tikslas. Šiuo metu vakarietiška gerovė netgi vaizduojama kaip tam tikro blogio išikūnijimas; gerovė esanti būdingas blogosios Vakarų sistemos elementas.

Griežtai laikantis doktrinos, galima sėkmingai organizuoti žaliavų ir resursų pardavimą, masinę gamybą, tačiau kur kas sunkiau kurti ką nors panašaus į vieningą rinką su Europoje žinomomis jos laisvėmis. Kai kuriose islamo šalyse egzistuoja ir monopolis, ir kooperacinė veikla, tačiau ji dažnai yra valdančiojo klanų rankose. Paplitęs yra gamybos ir vadinamųjų gamtos turtų eksploatacijos pajungimas „nacionaliniams interesams“, o tai ir-

gi reiškia valstybinę ekonomikos reguliavimą.

Kalbant apie antrąją europietiškos ekonominės gerovės sąlygą – valstybės lygmens saugumą, – aišku, kad jis islamiškose šalyse didele dalimi remiasi tironija ar autokratija, – taigi jėga paremta valdymo tvarka. Žmogaus teisės ir laisvės suvokiamos kaip potencialaus nesaugumo, o ne kaip išaugusių galimybių veiksnys. Galima daug samprotauti apie demokratinių ir nedemokratiškus režimų ekonomines galimybes, tačiau būtent Azijoje atsirado laisvos rinkos be demokratinių laisvių samprata. Galima kalbėti apie gerą investicinį klimatą Arabijos pusiasalio šalyse ar Indonezijoje, tačiau atkreiptinas dėmesys, kad tai daugiausia investicijos į žaliavas, jų pigaus perdirbimo galimybes, bet ne į norą giliau integruoti minėtų šalių ekonomikas.

Islamo regione nesama Vakarų Europos lygio vieningos rinkos, tačiau regioniniai prekių mainai ir tam tikras prekybos režimas egzistuoja. Tai veikiau laukinės rinkos, o ne tautinio solidarumo ir racionalios ekonominės naudos pasekmė. Pokolonijinė praeitis skatina prekių mainus su buvusiomis metropolijomis, tarpusavio vaidai (Pakistano ir Indijos, Irako ir Irano) taip pat nestimuliuoja vieningos rinkos formavimosi.

Islamiškoji bankininkystė dažniausiai yra iš dalies ar visiškai kriminalinė, bankų galimybės ribotos ir dėl politinio stabilumo stokos. Leidžiamų ar pateisinamų finansinių operacijų sąrašui priklauso ne tik pelno dalybos, bet ir *mudaraba*, kai investuotojas duoda lėšas, vykdytojas – darbo jėgą, ir abu dalijasi pelną. Pateisinama ir *murabaha*, kai besiskolinantis parduoda akcijas kreditoriui, po to išperka jas aukštesne kaina (šitaip ideologiškai išvengiama vadinamosios spekuliacijos ir maskuojamos realios palūkanos). Paprastai kiekviena valstybė turi „svarbiausią“ šalies vadovybės interesus atstovaujantį banką. Toks bankas – ne savarankiška teisiš-

kai apsaugota institucija, o tik valstybės kasa. Beje, valstybė čia dažnai išivaizduojama kaip didelis ūkis, kurio valdytojai (vyriausybė) yra niekaip nevaržomi šeimnininkai. „Bendrasis gėris“ ir šeimnininko interesai visiškai sutampa. Tačiau tai irgi nesudaro sąlygų ES stiliaus ekonominei integracijai.

Taigi ar tokia ekonomika gali funkcionuoti viena, atskirta nuo globalios ekonomikos, visų pirma nuo europietiškosios jos dalies? Atrodo, kad atskirai islamiškoji ekonomika tegali funkcionuoti labai ribotai, sunkiai, ji neturi dalies būtinų komponentų. Neskurdamas vieningos regiono rinkos, islamo pasaulis gali jaustis laimingas, galėdamas prisijungti prie vis globalesnės europietiškos arba euroatlantinės laisvosios rinkos, galėdamas tapti jos dalimi ir laikinai naudotis jos privalumais.

Pagal islamiškos ekonomikos principus šiandien gyvena keletas šalių, pvz., Iranas, Pakistanas, Bangladešas. Arabijos pusiasalio šalys pernelyg priklauso nuo vienos rūšies žaliavos, Indonezija yra veikiamą daugiau Pietų Azijos, o ne islamo tradicijos, o tokios šalys kaip Afganistanas neturi kokio nors aiškesnio ekonomikos veido. Turkija, Bosnija ir Hercegovina, gal ir Albanija bus priverstos būti vis europietiškesnės, nepaisant tikėjimo faktoriaus.

Afrikos ekonomika orientuota pirmiausia į išlikimą, o islamo ekonomika – į grobį, gautą iš kažkur kitur, grobį, kurį būtų galima panaudoti islamo naudai. Civilizacijų konfliktą islamas jau pralaimėjo, ir bandymas vykdyti ekonominę blokadą karo atveju islamo pusę pakirstų kur kas greičiau negu europietiškąją. Tiesa tai, kad Europai ir JAV reikia žaliavų, tačiau kai reikia tik žaliavų, o ne kaimynų gerovės, žaliavų tiekėjas jausis labai nesaugus...

Išvada: islamo šalys, matyt, supranta, kad joms nėra taip viskas paprasta... O mes turime neblogą ginklą – ekonomiką, ir tas ginklas dar visiškai nepasenęs. ❧

IMA ŠOKAS NUO GIMTOSIOS KALBOS?

Tomas Daugirdas straipsnyje „Kalba be žado“ (*Naujasis Židinys-Aidai*, 2004, Nr. 11, p. 535–536) rodo lietuvių kalbos tikrąjį kelią – „natūralią kalbos raidą“. Dabar gi „Dalis lietuvių kalbininkų įvairiais būdais mėgina įtvirtinti ir palaikyti vien jų pačių galvose besirandantį lietuvių kalbos grynumą ir autentiškumą. Pasitelkdami įvairiausias išgalvojamas normas, jie kontroliuoja natūralią kalbos raidą, mėgina įkalbinti ženklais teikiamos informacijos srautą ir taip pretenduoja tapti prižiūrėtojais kalbos kalėjimo, kuriame bus įkalinta visa šiuolaikinė Lietuvos visuomenė“. Autorius teisis. Kaip visur, taip ir čia nekenktų protas, saikas. Per didelę kontrolę, priežiūra – lotynų kalbos likimas. O vien natūrali raida? Natūralumas – labai plati sąvoka. Natūralus – sutinkantis su tikrove; nedirbtinis – taip pat viena iš reikšmių.

Nenatūralumas prasideda jau su rašto atsiradimu (tai jau ne natūralios kalbos dalykas). Tad natūrali kalba – tik „žadas“ – kasdienis bendravimas, dainos, sakmės, legendos, herojiniai epai. O jei į natūralumo sąvoką priimtume ir raštą?

Kokia kalba šiandien kalbėtume, jeigu be normų (gramatikos?) būtume išlaisvinti iš lietuvių kalbos „kalėjimo“? Be „kontrolės“ (=norminimo?) – kalbininkų, rašytojų darbo greičiausiai nebūtų ir kalbos. Gal tektų „natūraliai“ kalbėti senąja literatūrine baltarusių kalba, o greičiausiai (sutinkamai su būta tikrove) tektų tūnoti lenkų kalbos „kalėjime“ (erdvesnis!), nes siejo šimtmečiai bendro gyvenimo. O gal rusiškai? Šiandien atėjo laimė – anglų kalba, į kurios pasaulinį vandenyną lietuvačiai neria stačia galva.

Kaip lietuvių kalba atrodo be „prižiūrėtojų“, nesunku pamatyti, pasižvalgius po tarmių plotelius (*viedras*,

sklepas, stuba, dzykis), o dar geriau – pasiklausius, kaip kalba pirmųjų lietuvių išievių (į JAV, Pietų Amerikos šalis, Rusiją) vaikai. Jie kalba šalių, kuriose gyvena, kalbomis. Gal ryškiausias kalbos be „kontrolės“ pavyzdys – prūsų likimas. Tie žmonės taip pat susirado erdvesnį, bet kontroliuojamą „kalėjimą“ – kalba vokiškai.

O dabar apie šiandienio lietuvių kalbos „kalėjimo“ smulkmenas. Skaitome: „Sovietmečiu ir vėliau iš lietuvių kalbos buvo mėginama išguiti visas svetimybės, ją šitaip išgryninti. [...] Tačiau negalėtume sakyti, kad okupacijos sąlygomis tokios nuostatos bent iš dalies negalėjo būti nepateisinamos. [...] Tačiau Lietuvai paskelbus politinę nepriklausomybę, regis, dingo visos išorinės grėsmės ir atsivėrė palankiausias sąlygos kalbai peržengti ankstesnes gynybines nuostatas ir išsilaisvinti naujam gyvenimui“. Prieštarausime – „visos svetimybės“ nei buvo gujamos, nei buvo išguitos. Tačiau kai kurie žymūs Lietuvos kalbininkai ir visi, kas ne aklas, šiandien mato ne mažesnę anglų kalbos skverbimąsi ir jos keliamas grėsmes. Kitos kultūros, kalbos pernelyg didelė įtaka visada gresia savų vertybių praradimu, nesvarbu ar tas būtų perimama iš okupanto, ar iš draugo. Vėl prisiminkime gyvenimo su broliais lenkais vienoje valstybėje istoriją – tą lietuvių kalbos laikotarpį. Ar reikia tai dar aiškintis?

Kai kas Lietuvoje mūsų kalbą verčia elgtis lyg panelę; jei prievartauja („prie ruso“) – leidžia kažkiek muisytis, jei pašonėj dendis – kaip tik moka – atsiduoda. Kartais ir dėl naudos (*Lietuvos aidas*, 2004 07 05, p. 11).

Autorius teigia: „Sovietmečiu visa su kalba susijusi veikla buvo orientuota į ateities kalbinius archeologus, o ne esamus vartotojus“. Tačiau ir šiandien (bent man – ne archeologui) smagu skaityti Alfonso Maldonio, Justino Marcinkevičiaus, Eduardo Mieželai-

čio, Jono Strielkūno, kitų poetų poeziją, to meto (pvz., Romualdo Granausko) prozą. Ir atvirkščiai – ne viskas, kas šiandien skamba – gražu.

„Veikiausiai ne vienas šiuolaikiniam pasaulyje beišsikuriantis lietuvis patyrė šoką, kai į jo kompiuterį buvo įrašyta lietuviška kompiuterinė programa. [...] šokas perauga į nepatogumą, o galiausiai – į vis stiprėjančią norą grįžti prie ankstesnės kitakalbės versijos.“

Šokas – organizmo funkcijų sutrikimas nuo staigaus per stipraus dirginimo. Tai šiuolaikinio virš žolės iškilusio lietuvių beveik nuolatinė būseną, atsiradusi po nepriklausomybės paskelbimo. Šimtmečiais įpratę glaustis po stipresniojo (motinėls vištos) sparnu, kitaip jie negali gyventi. Pirmieji, daugelis net nematę konstitucijos, nėrėme po naujos sąjungos sparnu (įpratę...), didžiąją rusų kalbą keičia kita didžioji – anglų. Sava kalba menkinama, tempiama ant anos pasenusio korpulio. Kasdien girdime šimtus „šokas“. Šiandien (2005 02 15) per Lietuvos radiją kalbėjo viena lietuvaite žurnalistė iš Gruzijos. Ten pasnigo, tad ją, vargšę, trenkė šokas. O kaip gruzinai? Po 20 sekundžių pasakė, jog tie sveiki – džiaugiasi, žaidžia.

Yra daug išsigelbėjimo nuo tos negandos kelių. Pirmą, užuot žudžiusis, nepalikti „kitakalbės versijos“. Antra – nelaukiant dangiškosios manos, tobulinti lietuvišką terminiją.

Yra dar vienas – bromininkų kelias. Labai racionalus – nevargti – neieškoti skoliniam lietuviškų atitikmenų, kad paskui nereikėtų vėl vargti, kai reikia versti. Tad kalba šiandien gal būtų panaši į esperanto. Iš šiandienos savojo „kalėjimo“ su tokiu lietuviu jau nesuskalbėtume, kaip su emigrantų anūkais.

Autoriaus samprotavimai labai priimana vieno iš poeto Antano Baranausko mokytojų nuostatas lietuvių kalbos atžvilgiu. Istorija kartojasi. Daugirdas

negali pakęsti prasmingos kalbos, prasmės. Tą jis pabrėžia, aiškina nuolat: „Užuot lengvinusi bendravimą, teikdama naujus naujos realybės ženklus, ji verčiama tapti tikrovę prasmingai paaiškinančia tiesos sankaupa“. „Lietuviškųjų kalbininkų sukurti atitikmenys visai kitokie: jie turi prasmės perteklių.“ „Lietuviškų vertinių prasmės perteklius toks didelis...“, kad blogai. Prasmė yra vidinis loginis turinys, tikslas, pagrindas. Beprasmybė – beprasmiškas dalykas, nesąmonė. Tad ko siekiama?

Naujadarai – blogai? Gal ir gerai būtų *sierčikai*, *Sovieckas Sojūzas*... Tiesa – blogai? Skaitome: „Lietuvių kalba čia funkcionuoja [...] kaip tiesos buveinė...“ Labai savita kryptis.

Autorius giria: „Dabar leidžiama „Visuotinė lietuvių enciklopedija“ deklaruoti savąjį mokslumą, priimdama autentišką svetimvardžių rašyenos formą“. Apie tą „mokslumą“ jau buvo ne kartą rašyta. Jo esmė ta, kad kai kur straipsnių antraštėse ir tekstuose svetimvardžiai pateikiami autentiški, o kai kur – sulietuvinti. Bet iš paprasto dalyko daryti sudėtingą – beprasmiška. Beprasmybė, kaip minėta, yra nesąmonė. Gal mėgstančiam beprasmiškai gaišti laiką, žaisti slėpynių – tai patinka. Apie tokį „mokslumą“ žinota senokai. Yra pasaka apie panašius gudruolius, kurie, įsiemetę į burną karštą bulvę, lėkdavo į svirną rūgpienio užsrėbti.

Ponas Daugirdas stebisi: „Labai sunku suvokti, apie kokį popieriuose tvyrantį chaosą [svetimvardžių rašybos, –J. V.] autorius (čia pateiktas mano straipsnio citatos komentaras) kalba. Nors apie tai jau buvo taip pat daug rašyta, dar kartą glaustai priminsime.

Vienos šalies raštas (ir svetimvardžių rašyba) turėtų būti visiems vienoda, bendra. Tačiau anas Kalbos komisijos 60 nutarimo 5 punktą, suskirstė pagal žmonių amžių, išsilavinimą, leidinių rūšis. Svetimvardžius išskaidė į autentiškuosius ir tradicinius, kurių skirstymo kriterijai neaiškūs. Jie (vardai) rašomi tai priekyje, tai po sulietuvintųjų (skliaustuose). Nejaugi nepastebima, koks svetimvardžių chaosas tvyro po nepriklausomybės paskelbimo leistose lietuviškose enciklopedijose, ypač autoriaus minėtoje. Tai taip akivaizdu, jog neverta vėl nurodinėti pavyzdžius, cituoti. Sulietuvintųjų svetimvardžių rašybos taisyklėmis nesirūpinama, todėl čia makalynė – akivaizdi. Net tos pačios rūšies leidiniuose (pvz., dienraščiuose) jie rašomi skirtingai. Vienuose laikraščiuose vartojami sulietuvinti, kituose – autentiški, kai kurie sulietuvinti, tradiciniai – taip pat mišrainė. Rašoma: naktis „Rosija“ (= „Rosijoje“) kainavo, Pristina – Priština, Parfenonas – Partenonas, Mikchailova – Michailova, Klivlandas – Klyvlandas; „advokatų kontoros „Norcaus

partneriai“ seniūnas Irmantas Norkus“ (*Lietuvos rytas*, „Vartai“, 2005 01 03, p. 6) ir t. t., ir t. t. Argi tą „įvairovę“ (=chaosą) „labai sunku suvokti“, t. y. pastebėti? O gal iš tiesų sunku? Tai priklauso ir nuo nuostatos? Juk kai kam ir Hitleris lig šiol gerutis.

Lietuvoje visada buvo žmonių su paneika žvelgusių į lietuvių kalbą – vieni baltarusėjo, kiti lenkėjo, rusėjo, vokiečio... šiandien – anglėjama. Pirmeiviai čia – autentikai. Ar ne geriau būtų, kad jie paliktų tą „kalėjimą“ – kalbėtų angliškai ir netąsytu žmonių į visas šalis?

Ir apie Daugirdo straipsnio pavadinimą – „Kalba be žado“. Žadas – gebėjimas kalbėti, kalba, balsas. Kurioziška, kad autorius negirdi, jog kur reikia, kur nereikia kišant autentiškus svetimvardžius, kaip tik ir atimamas iš daugybės žmonių žadas – galimybė susikalbėti.

Autorius, manau, teisus dėl „užsienietišku firmų prekinių ženklų [...] vartojimo normų“ (čia galima pridurti – ir dėl lietuviškų). Prekės ženklas dažnai būna netgi meno (pvz., grafikos) kūrinys. Negi perpieši? Nerašysi suaugusiam „Ford“, jaunimui – „Fordas“. Bet tą suvokia net Kalbos komisijos smogiamoji jėga – autentikai – tų ženklų vartojimo neskirsto pagal leidinių rūšis, žmogaus amžių, išsilavinimą. Ačiū ir už tai.

Jonas Varnauskas

Andriušytė-Žukienė, Rasa, M. K. *Čiurlionis: Tarp simbolizmo ir modernizmo*, Monografija, Vilnius: Versus aureus, 2004, 248 p., 1000 egz.

Naudinga monografija – joje Čiurlionio kūryba nagrinėjama plačiame XIX–XX a. sandūros kultūriniame fone. Daug kam netikėtos bus lietuvių menininko sąsajos su skandinavų kūryba, dėmesį patrauks samprotavimai kontroversiška Čiurlionio – abstrakčiosios tapybos pradininko – tema. Tiesa, knyga neduoda atsakymo, kurio šiandien verkiant reikia: ar Čiurlionis tikrai europinio masto kūrėjas, ar tik žvaigždė, spindinti virš Peterburgo–Vilniaus–Varšuvos geležinkelio.

Vytautas Ališauskas

Bacon, Francis, *Naujasis organonas*, iš lotynų k. vertė Romanas Plečkaitis, Vilnius: Margi raštai, 2004, 317 p. (ser. *Filosofijos klasika*)

Filosofiją studijuojantieji jau ne iš vadovėlinių perpasakojimų, o iš paties XVII a. veikalo galės geriau pažinti modernybę inicijavusį ir pragmatiškai orientuotą mokslų atnaujinimo siekį. Tačiau dabarčiai, grėsmingai įgyvendinusiai Bacono iškeltą žmogaus viešpatavimo gamtai idėją, knyga veikia aktuali tos idėjos ištakomis: pluoštu pavyzdžių gebėjimo (šiandien, regis, apleistu rūpestingai stebėti paprastu reiškinių (pvz., nuo stogo plonu siūleliu tekančio vandens) subtilumus.

Dalia Zabielaite

Coupland, Douglas, *Gyvenimas po Dievo*, iš anglų k. vertė Aušra Simanavičiūtė, Vilnius: Tyto Alba, 2005, 296 [4] p.

Prieš dešimtmetį sukurtas kanadiečio romanai sudomina ir rimtos literatūros mėgėją. Iš herojaus atsiminimų nuotrupų sukonstruoto pasa-

kojimo pagrindinė tema – egzistencinė krizė, kurią išgyvena pirmoji JAV ir Kanados karta, užaugusi be religijos. Toks ir yra protagonistas – kompiuterių firmos darbuotojas; jo išvalga „privalom turėti religinius jausmus“ skamba aktualiai. Bet žengtas banalokas žingsnis: herojus iškeliauja į civilizacijos nepaliestus Vankuverio miškus, kad susilietu su gamta. Jei tai ne panteistinis, tai ar tikrasis būdas atrasti slėpiną Dievo tikrovę?

Dalia Zabielaite

Gombrowicz, Witold, *Ferdydurke*, iš lenkų k. vertė Irena Aleksaitė, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2004, 289 p.

Ši knyga galėtų tapti kultine. Nedestruktyvus protestas prieš vyraujančias sistemas – knygos herojus akivaizdžiai geriau išsilavinęs nei jo oponentai, bandantys primesti savo siaurą nuomonę ir gebantys operuoti tik viena kita sąvoka. Neapibrėžtas laikas ir vieta, neįtikėtini veikėjų vardai ar pravardės, situacijos, kuriose jie veikia, sustiprina knygos poveikį. Tai puikus lenkų rašytojams būdingo humoro, koki galima rasti Stanisławo Leco ar Stanisławo Lemo darbuose, lengvai atpažįstamo, ir kartu suvokiamo kaip „užsieninis“, pavyzdys.

Giedrius Kšivickas

Jakštas, Petras, *Atsiminimų tėkmė: Stramiliai, Rokiškis, Sankt Peterburgas*, Vilnius: Margi raštai, 2004, 258 p., iliustr.

Dramatiško likimo sėlių (palikusiu analogijų Europoje neturincias sutartines, archajiškus muzikos instrumentus ir gausybę piliakalnių) žemėje subrendo caro Rusijos griūtį, du pasaulinius karus, dvi revoliucijas bei sovietmečio represijas ištvėrusi asmenybė. Tačiau tai viltinga knyga. Nuo

senovės atsidriekiančias ir bemaž mūsų dienas apgaubiančias slogios patirties sutemas nepalaujamai drasko šviesūs Gegužinių pamaldų, piemeniškų išdaigų ar pjaunamos dobilų pievos vaizdai. Apie tokias knygas tegali pasakyti – imkit ir skaitykit.

Pranas Vildžiūnas

Kubilius, Vytautas, *Birutė Pūkelevičiūtė – aktorė ir rašytoja*, Monografija, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2004, 153 p., 1000 egz.

Šia monografija siekta atskleisti menininkės portretą, greta ryškinant biografijos faktus ir aptariant kūrinių temas. Nūnai nebemadingu „gyvenimo ir kūrybos“ metodu atskleidžiama vaikystėje pabudusi meilė teatrui, būdingas stovyklinio gyvenimo pokario Vokietijoje nerimas, entuziastinga sceninė veikla, nenutylimos ir intymaus ryšio su Antanu Škėma peripetijos. Sveikintinas mėginimas atrasti egzodo literatūros „džentelmenų klube“ vietą „moteriškajam rašymui“. Kita vertus, siek tiek svyruojama vertinant Pūkelevičiūtės kūrybą – gal todėl ji pristatoma pirmiausia kaip aktorė, tik paskui – kaip rašytoja.

Manfredas Žvirgždas

Račius, Egdūnas; Gailiūnas, Egidijus, *Terorizmo žinynas*, Vilnius: Žara, 2005, 168 p.

Knyga inspiruota Rugsėjo 11-osios teroro aktų ir jų pasekmių. Didžioji dalis skirta islamiškajam terorizmui, tik prabėgom prisimenant terorizmą kitose pasaulio vietose. Trumpa teroro aktų chronologija ir islamiškųjų grupuočių „anketinė“ charakteristika, taip pat teorinis įvadėlis, be abejonės, teikia peno apmąstymams ir gilesniems politologiniams svarstymams, kuriais, autoriai, deja, nesiryžo sąvado papuošti.

Egidijus Vareikis

Ravasi, Ginafranco, *Žodis ir žodžiai: Ką sako Biblija šiandieniam žmogui?* iš italų k. vertė Inga Tuliševskaitė, Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai, 2005, 224 p.

Šiaip jau gero italų biblisto nelabai vykęs veikalėlis. Aptariama 190 pamatinių Biblijos žodžių, randamų liturginiuose skaitiniuose. Kiekvienam skiriama po puslapį, bet šie striukumbuki aptarimai pasirodo daugiažodiški, todėl mintis dažnai nutrūksta tik pradėta plėtoti. Knyga gal ir praversėtų pamokslininkui, bet asmeniniam maldingumui per sausa ir per paininga.

Jonas Naujokas

Stoškus, Kęstutis, *Vilnius: Senamiesčio fotografijos / Photographs of the Old Town*, Vilnius: E. Karpavičiaus leidykla, 2004, 80 p.

Keisčiausia turbūt tai, jog fotografų iškankintame Vilniuje vis dar galima atrasti visai skaidrų orą, subtilius šviesos prisilietimus – klasikinės nespalvotos fotografijos panacėja. Stoškaus fotografijose įprasti Vilniaus peizažai atrandami iš naujo. Reginti ypač spalvingų reportažinių, momentinių, siužetinių miesto vaizdų gausa keista, jog kažkas išvis dar drįsta *ėti fotografuoti Vilniaus*. O juk kiekvienam mėginusiam žinoma automobiliu ir praeivių keliama sumaištis. Fotografijose šviesa tai nustumia į tolimiausius planus ir atveria akiai architektūros formas.

Tomas Vyšniauskas

Susitikimai su Kaziu Boruta: Atsiminimai, sud. **Eglė Borutaitė-Makariūnienė**, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2005, 440 p., iliustr.

Šios knygos didžiąją dalį buvo galima išleisti net ir prieš 40 metų – dauguma tekstų tokio senumo, kad skaitant kyla noras pažiūrėti pro langą, ar neplevėsuoja raudonos vėliavos. Ma-

ža to, rengėjai akivaizdžiai išsivaizdavo Borutą būsiant pristatytą juo geriau, juo daugiau į tomą bus sudėta medžiagos. Taip šalia išsamių pasakojimų atsiduria tokie, kurie teksto nei papildė, nei suteikia jam naujų prasmų. Knyga labiausiai turėtų pradžiuoginti jaučiančius nostalgiją anai gadynei – Smetona vadinamas fašistu, komunistuojantys – pažangiais, o Vakarų civilizacija – supuvusia.

Giedrius Kšivickas

Valatka, Rimvydas, *Atviro nervo krapštymas: Komentarai*, Vilnius: Lietuvos rytas, 2005, 320 p.

Knygoje sudėti 14 metų rašyti „Lietuvos ryto“ komentarai. Pirmiems 8 metams skirta 80 p., likusiems 7 – daugiau kaip 200 p. Žinoma, autoriaus valia, ką atrinkti. Jeigu, anot jo, laikraščių komentarai yra „momentinė loterija“, tai nuo 1999-ųjų, matyt, pasitaikė ištraukti neproporcingai daug laimingų bilietų. Jų pluoštelyje rasime ir nepriklausomos pozicijos, ir taiklių frazių, ir nepajudinamų argumentų, o paskirus tekstus jauni žurnalistai galėtų persirašyti ranka, idant asmeniškai susiliešę su klasika. Bet klasikų, net ir gyvų, knygos turi būti aprūpintos bent vardų rodyklėmis.

Jonas Naujokas

Venclova, Tomas, *Sankirta: Eilėraščiai*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2005, 78 p. (ser. *Nacionalinės kultūros ir meno premijos laureatai*, Nr. 9)

Naujame rinkinyje eilėraščiai epiški, anksčiau kritikus šurpinę šifrai ir kodai tarsi atidedami į šalį, retinamas metaforų miškas. Išvengiama savigailos ir nostalgiskų dūsavimų, įprastų Lietuvoje pasilikusių tos pačios kartos kūrėjų tekstuose. Stipriausia knygos dalis – lyrinės novelės su gausiomis nuorodomis į realių žmonių likimus. Eilėraštis tampa pasimatymų su

praeitimi vieta – ne tiek laukiamų, kiek tokių, kurių negalima atidėti. Kalbamasi su mirusiais – tėvu, prieš kurio autoritetą kažkada maištauta, jaunystėje pažinota Achmatova.

Manfredas Žvirgždas

Uždavinys, Algis, *Hermio Trismegisto išminties kelias: Hermetinis rinkinys*, Vilnius: Sophia, 2005, 262 p., iliustr.

Tamsus tariamo Egipto civilizacijos pradininko mokymas nuo vėlyvosios Antikos neprasprūsta bemaž pro jokio ezoteriko ar šiaip velniavos mokovo akis. Atkakliai nebudamas jau nekart išsakytos kritikos, vertėjas dailiai tęsia tradiciją visus 17 trumpų Hermio traktatų ir jų nuotrupų suslėgdamas tarp keliasdešimt kartų dydžiu ir paslaptingu juos lenkiančių įvadinės ir baigiamosios dalių. Teisingiausia būtų šią knygą pervadinti hermetišku rinkiniu, tačiau trys garbūs recenzentai ir dviejų mokslo institucijų grifai neleidžia abejoti, kad tai mokslas.

Pranas Vildžiūnas

Zweig, Stefan, *Vakarykštis pasaulis: Europiečio prisiminimai*, iš vokiečių k. vertė Giedrė Sodeikienė, Vilnius: Tyto alba, 2005, 470 p.

Žymusis istorinių autobiografių rašytojas pateikia raiškų *fin de siècle* kartos portretą: pasakojimą apie savo draugus Freuda, Rilke'ę, Rodiną ir kt. didžiuosius kūrėjus Europos kultūros kontekste. Čia ir sunkiai sergančios Europos diagnozė, ir Europos kūrimo tema, ir politinio saugumo troškimas, ir palaimingas žydams gyvenimas anuometinėje Austrijoje. Knyga akivaizdžiai liudija – taikliai pastebėta vertėjos – autorių buvus „Babelio bokšto statytoju“, neišlaikiusiu „tikėjimo dvasine Europos vienybe“ ir tragiškai baigusiu gyvenimą.

Gediminas Mikelaitys

Aptariamą knygą galite įsigyti knygyne „Akademine knyga“ (Universiteto g. 4, Vilnius)

Iš lietuvių kalbos lobyno

PARINKO DR. PALEMONAS DRAČIULA

Sovietinis pokario elitas: istreblišmentas.
 Sovietų laikų vairuotojas-meilužis: žigulio.
 Pasipriešinimo sąjūdis Mažojoje Lietuvoje: rézastencija.
 XX a. aštuntame dešimtmetyje Kaune veikusi hipių par-
 duotuvė: kalanterija.
 Lietuviško midaus gamintojų ideologija: staklinizmas.
 Kino filmas apie vieną Dzūkijos miestelį: seirijalas.
 Toks politinių balių šokis: kinkanas.

Saldus geopolitinis kašnis: Cukraina.
 Čekijos miestas-skyklė: Spraha.
 Rusijos varliagyvių sostinė: Maskvakva.
 Margučiais ir cigarais garsėjanti Vest Indijos salos: Try-
 nidadas ir Tobakas.

Požemyje išsikūrus vienuolių ordinas: karmelitai
 Ilgabarzdžiai Vidurio Europos žydai: ožkenaziai
 Vokiečių ordinas, atnešęs į Lietuvą šalikus: kakla-
 vijuočiai
 Ispanų tauta, galva pramušdavusi arabų tvirtovių
 sienas: kaktalonai

Jūrų liūto liga: riaumatas
 Į svetimus lizdus kiaušinius dedanti papūga:
 kūkadu
 Ankštinė žuvis: pupétakis
 Maurice'o Ravelio simfoninis kūrinys apie skaus-
 mingą viščiuko agoniją: *Broilero*

Indijos tautų sugyvenimo principas: *modus vivekanandi*.
 Varlės gyvenimo aprašymas: *curculum vitae*.

Trijų aktų paroda: striptichas.
 Jausmingos poezijos vamzdynas: daujotiekis.
 Kačių filosofinis metodas: hermekniautika.
 Sutartis paremta grynuoju protu: kantraktas.

Marinistinės-ornitologinės pakraipos leidykla: *Tyto ALBA-
 trosas*.
 Didžiausias Lietuvoje mailiaus auginimo centras: *Ikropolis*.

Italų kilmės ukrainiečių liaudies mąstytojas: Makijevelis.
 Garsus Viduramžių sodininkas-nominalistas: Obelias.
 Didžiausias čigonų-judėjų rašytojas: Rabin-dranatas

Taborė.

Žymiausias lietuvių kilmės Renesanso meninin-
 kas: Leonardas Davinčius.

Garsiausia Šiaurės Afrikos gražuolė: Berbera Rad-
 vilaitė.

Šiurkščios manieros Baroko dailininkas: Grubensas.
 Meilus ir lipšnus estrados šunelis: Ciucinas.

Pirmasis kosmoso žašinas: Ga-ga-rinas.

Prezidento patarėja karo veteranų klausimais: Ta-
 mara Bermontienė-Avalova.

Benamių labdaros valgykla, atstatoma greta Vil-
 niaus Arkikatedros: Valgovų rūmai.

Iš tiesų... juokinga...